

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

BİR İDEOLOJİ OLARAK SİYASİ SİYONİZM

Yüksek Lisans Tezi

İbrahim Ethem ŞENOCAK

Çorum - 2021

BİR İDEOLOJİ OLARAK SİYASİ SİYONİZM

İBRAHİM ETHEM ŞENOCAK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Fatih DUMAN

ÇORUM - 2021

KABUL VE ONAY

İbrahim Ethem ŞENOCAK tarafından hazırlanan *Bir İdeoloji Olarak Siyasi Siyonizm* başlıklı bu çalışma, 09/06/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(PROF. DR. İLHAN AKSOY) (Başkan)

İmza

(PROF. DR. FATİH DUMAN) (Danışman)

İmza

(PROF. DR. HAKAN REYHAN)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Müdür V.

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (09/06/2021)

İmza

İbrahim Ethem ŞENOCAK

ÖZET

ŞENOCAK, İbrahim Ethem. *Bir İdeoloji Olarak Siyasi Siyonizm*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2021.

Bu çalışmada Siyonizm’le ideoloji arasındaki ilişki incelenerek ideolojiler dünyasında Siyasi Siyonizm’in konumu tartışılacaktır. İdeoloji, bir Aydınlanma ürünü olarak sosyal bilimlerin en önemli kavramlarından olmakla birlikte oldukça geniş tanımlama alanı bulunan bir kavramdır. Bireyin katılımcılığı ve etkinliğinin her alanda söz konusu olmasıyla kitleleri ve devletleri yönetme noktasında ideoloji önemli bir sorumluluğu üstlenmektedir.

Asırlardır sürgün edildikleri topraklardan uzakta yaşayan Yahudiler, bir gün mutlaka vaat edilmiş topraklara dönecekleri inancı ve hayaliyle yaşamışlardır. Nitekim Yahudilerin kutsal kaynaklarına göre bu ancak Mesih’in gelmesiyle mümkün olacaktır. Bu inanca gönülden bağlı kalarak yaşayan Yahudiler, diasporada maruz kaldıkları kötü muamelenin artması üzerine ortaya atılan Siyon’a dönüş (Siyonizm) fikirlerini sorgulamaya başlamışlardır. Özellikle milliyetçilik ideolojisinin kendisini hissettirdiği 19. yüzyılda ulus devlet fikri etrafında gelişen sosyo-politik hareketlilikten etkilenmişlerdir. Nitekim bu dönemde Theodor Herzl’in, Yahudilerin artık buhrandan kurtuluşunun bir Yahudi devletinin kurulmasıyla mümkün olacağı iddiası çerçevesinde savunduğu Siyonizm, onunla hiç olmadığı kadar ilgi çekmeye başlamış ve ideoloji anlamı kazanmıştır. Onun başlattığı bu hareket Siyasi Siyonizm olarak kabul edilmiştir.

Ortadoğu’daki varlığı sürekli tartışılan, gayri insani politikalarıyla gündemden düşmeyen İsrail Devleti’nin kurucu ideolojisi olan Siyasi Siyonizm’in tanımlanması oldukça önemlidir. Bu noktada “Siyon’da Yahudi Devleti” hareketinin ilkeleri, söylemleri ve programlarıyla ideoloji kavramının özellikleri, tanımları ve kuramları karşılaştırıldığında Siyonizm’in bir ideoloji olduğu, siyasal ideolojilerden milliyetçilik ve faşizm ideolojileriyle iç içe olduğu değerlendirilmelerinin yapılması mümkün olmaktadır.

Anahtar Kavramlar: İdeoloji, Yahudilik, Siyonizm, Siyasi Siyonizm, Theodor Herzl.

ABSTRACT

ŞENOCAK, İbrahim Ethem. *Political Zionism As An Ideology*, (Master Thesis), Çorum, 2021.

The relationship between Zionism and ideology will be examined and the position of Political Zionism in political ideologies will be debated in this study. Ideology as Enlightenment product is one of the most important concepts of social science and ideology is a concept with a wide range of definitions. Ideology assumes that an important responsibility at the point of ruling the masses and states, with the participation of the individual and its concern in all areas of activity.

The Jews, who have lived far from the land where they were exiled for centuries, lived with the belief and dream that one day they will return to the promised lands. As a matter of fact, according to the holy sources of Jews this will be possible only with the coming of the messiah. Jews who live by voluntarily adhering to this belief have begun to question the idea that the return to Zion (Zionism) which were put forward on the increase of the bad treatment they were subjected in the diaspora. Especially in the 19th century when the ideology of nationalism made itself felt, they were influenced by the socio-political movements that developed around the idea of the nation state. The Zionism, which defended by Theodor Herzl with the claim that the Jews would no longer be saved from this crisis however would be possible with the establishment of a Jewish state, started to attract more attention than ever before and gained the meaning of ideology. This movement he has been accepted as Political Zionism.

It is very important to define Political Zionism, the founding ideology of the Israeli state, whose existence in the Middle East is constantly discussed and does not fall off the agenda with its inhuman policies. At this point, when the principles, discourses and programs of the "Jewish State in Zion" movement are compared with the characteristics, definitions and theories of the concept of ideology, it is possible to make the evaluations that Zionism is an ideology and that it is intertwined with the ideologies of nationalism and fascism from political ideologies.

Keywords: Ideology, Judaism, Zionism, Political Zionism, Theodor Herzl.

TEŞEKKÜR

İlme ve bilgiye hakimiyeti ve dair eğitimciliğiyle kendisinden istifade edebilmeyi büyük bir kıymet addettiğim kıymetli Hocam Prof. Dr. Fatih Duman Beyefendi başta olmak üzere, öğrendiğim ilk harften öğreneceğim son harfe kadar üzerimde emeği olan ve olacak olan tüm saygıdeğer hocalarıma..

Siyonizm kavramını ilk kez kendisinden öğrendiğim Eski Başbakanlarımızdan Merhum Prof. Dr. Necmettin Erbakan'a..

En büyük kitabın muallimi olan, ilim ve aksiyon adamı kıymetli babam Şaban Şenocak başta olmak üzere hayatımın her zerresinde varlıklarıyla var olmayı hissedebildiğim sevgili aileme..

En kalbi şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT.....	i
TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİNİN TARİHİ SERÜVENİ

1.1. İDEOLOJİ	8
1.1.1. Kavramın Kökeni.....	9
1.1.2. İdeolojinin Tarihsel Gelişimi	10
1.1.3. İdeoloji Tanımları ve Kuramları	14
1.1.4. Marks, Althusser, Gramsci ve İdeoloji	16
1.1.5. İdeoloji Sınıflandırmaları.....	22
1.2. AYDINLANMA SONRASI SİYASAL İDEOLOJİLER.....	24
1.2.1. Milliyetçilik	25
1.2.2. Faşizm.....	27
1.2.3. Fundamentalizm.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK DİNİ GELENEĞİ

2.1. DİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE PEYGAMBERLER	35
2.1.1. Soyun Başlangıcı; Hz. İbrahim ve İsrailoğulları.....	36
2.1.2. Hz. Musa'dan I. Mabet'in Yıkılışına	38
2.1.3. Sürgünden Dönüş ve II. Mabet Dönemi	42
2.2. ÜÇ TEMEL ESAS VE İNANÇ	42

2.2.1. Seçilmişlik.....	45
2.2.2. Mesih İnancı.....	48
2.2.2. Vaat Edilmiş Topraklar	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYONİZM VE SİYASİ SİYONİZM

3.1. SİYONİZM'İN DOĞUŞU	55
3.1.1. XIX. Yüzyılda Yahudiler; Antisemitizm ve Asimilasyon	57
3.1.2. Siyonist Şahsiyetler ve Girişimler.....	60
3.1.3. Örgütsel Oluşumlar	65
3.2. SİYASİ SİYONİZM.....	69
3.2.1. Theodor Herzl	69
3.2.2. Yahudi Kimliği ve Ulus Devleti	71
3.2.3. Uluslararası Kamuoyunun Refleksi	74
3.3. FARKLI SİYONİZM YORUMLARI.....	77
3.4. İSRAİL DEVLETİNE GİDEN SÜREÇ	80
3.5. SİYONİZM'E TEPKİLER	85
3.5.1. Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı.....	85
3.5.2. Siyonizm'e Irkçılık Eleştirisi	89
3.5.3. Post-Siyonizm.....	93
3.6. SİYASİ SİYONİZM İDEOLOJİSİ	97
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	108
EKLER	117
EK-1: Siyasi Siyonizm'in Kurucu Lideri Theodor Herzl	117
EK-2: I. Dünya Siyonist Kongresinden Bir Fotoğraf	118
EK-3: I. Dünya Siyonist Kongresi Bayrağı	118
EK-4: İsrail Devleti'nin Resmî Kuruluş İlanından Bir Fotoğraf-1948.....	119
EK-5: Birleşmiş Milletler Taksim Planı ve Sonrası İsrail-Filistin Haritası	120
EK-6: Siyonizm Karşıtı Yahudilerin Eylemlerinden Güncel Bir Fotoğraf.....	121

GİRİŞ

Yahudilerin diaspora hadisesinin ikincisi ve sonuncusu dünyanın farklı yerlerinde oldukça zorlu şartlarda yaşamalarına sebep olmuştur. Zaman içerisinde Yahudiler için artık katlanılamayacak hale gelen diaspora sürecinde, Fransız Devrimi ve Aydınlanma Çağı ile asimilasyon fikri etrafında rahat bir yaşam ortamı mümkün olmuştur. Fakat 19. yüzyıldaki ulusçuluk hareketleriyle ortaya çıkan modern antisemitizm, Yahudilerin bu sorun karşısında artık bir şeyler yapmaları gerektiği fikri etrafında birleşmelerine ortam hazırlamıştır. Bunun öncesinde 18. yüzyılda Destut de Tracy tarafından “ideoloji” olarak literatüre kazandırılan kavram, düşünce ve eylem dünyasında yeni bir süreç başlatmıştır. Bu süreçle birlikte düşünce ve hareketi anlamlandırma çabası neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisi bütün toplumları etkilemiştir. Yahudilerin birçok ulus gibi bir ırk teşkil ettiği ve bir millet olarak başka toplumlarda değil ulusun kendine ait olan topraklarında varlıklarını sürdürecekleri düşüncesi artık sesli olarak savunulmaya başlanmıştır. Kuşkusuz Yahudilerin Mesih, seçilmişlik ve vaat edilmiş toprak gibi inanç esasları göz önünde bulundurulduğunda onların böyle bir düşünce etrafında harekete geçmeleri için yeni bir kavramsal çerçeveye ve temele ihtiyaçlarının olmadığı bilinmektedir.

“Yahudi Sorunu” olarak bilinen problemin artık Yahudilerce çözüme kavuşturulması gerektiği fikri her dönemde bazı Yahudi şahsiyetler tarafından ortaya atılmıştır. Dini ve siyasi birçok gerekçesiyle Yahudilerce bir türlü harekete geçilemeyen bu çözüm önerileri belirli düşünceler etrafında şekillenmiştir. Yahudilerin tek başına bir ırk teşkil ettiği ve millet olduğu, Yahudi sorununun en net çözümünün Yahudilere vaat edilmiş topraklar olan Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulmasına olan inanç “Siyonizm” kavramıyla açıklanmıştır. Macar asıllı Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl tarafından açık, net ve somut olarak savunulan ve harekete geçirilen Siyasi Siyonizm, büyük bir mücadele alanı oluşturmuş ve bu hususta atılan adımların en önemlisi olmuştur. Öyle ki bu düşüncenin planlı, programlı ve teşkilatlı bir yönetim sayesinde amacına ulaşacağı inancıyla yola çıkan Herzl, atmış olduğu büyük adımla ortaya çıktığı tarihten elli yıl sonra İsrail Devleti’nin kurulmasına en büyük katkıyı sağlamıştır. Siyonizm kavramı, ideolojiler ve toplumsal hareketlerle birçok farklı başlıkta çeşitlendiği gibi Herzl’in bu faaliyetlerine Siyasi Siyonizm tanımlaması yapılmıştır. Nitekim kabul gören, amacına ulaştığı iddia edilen ve aslında herkesçe bilinen Siyonizm işte bu “Siyonizm”dir.

Bu çalışmada Theodor Herzl'in, modern Avrupa'da ezilen, hor görülen Yahudilerin millet olduğu inancıyla bir Yahudi devletine olan ihtiyaca yönelik başlatmış olduğu Siyasi Siyonizm açıklanacaktır. Bu noktada tarihiyle arasındaki bağı koparmadan bütüncül bir yaklaşımla Siyonizm'i açıkça sunmak ve ideolojiler dünyasındaki konumunu değerlendirerek bir ideoloji olarak Siyasi Siyonizm'i açıklamak hedeflenmektedir. Daha çok eleştiri ve karşıtlık olarak ele alınan bu görüş iki dünya savaşı itibariyle güç kazanarak önemli ülkeler tarafından desteklenmiştir. Zira verilen desteklerin beraberinde atılan adımlarla Siyonizm ideoloji olarak kabul görür bir hal almıştır. Nitekim I. Dünya savaşında ilan edilen bir deklarasyonla Filistin ve çevresinde bir "Yahudi Devleti" olarak İsrail'in kurulması için en büyük ve önemli adım atılmıştır. İsrail'in kurulması, Ortadoğu'yu şekillendirme çabası ve bölgedeki gelişmeler Siyasi Siyonizm fikrinin bir karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Siyasi Siyonizm'in basit şekilde bir Yahudi devleti kurma düşüncesiyle sınırlı olmadığını gösteren Ortadoğu'daki gelişmeler, bu meşru hareket görünümü veren saplantının dünya üzerinde sebep olduğu olayları doğrulamaktadır. Zira Siyasi Siyonizm'in inkârcı, çatışmacı, ayrıştırıcı ilke, söylem ve uygulamaları dünya üzerinde Yahudi inancını benimseyen kişi veya toplulukların Siyonizm karşıtlığının en önemli sebebi olarak bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı Siyasi Siyonizm fikrinin ne olduğunu, amacını, hedefini ve yöntemini ortaya koymak, yöneltilen eleştirilerle birlikte karşı düşünceleri ve Siyasi Siyonizm'in doğuşuyla yaşanan önemli gelişmeleri yorumlayarak ideoloji karşılaştırması ve değerlendirmesi yapmak ve Siyasi Siyonizm'i ideolojik boyutuyla açıklamaktır.

İdeolojilerin insan, toplum ve devletleri şekillendirmesindeki rolü göz önünde bulundurulduğunda ve ideolojilerin hükmünün sorgulanmaya başlandığı dönemde özellikle politik bir çevrede yankı uyandıran, günümüzde de hala etkinliğini hissettiren Siyonizm'in incelenmesi önem teşkil etmektedir. Nitekim inanç ve mezhep kaynaklı savaşları ve oluşan tahribatı göz önüne aldığımızda Siyonizm'in kurucu ve resmi ideoloji olduğu İsrail Devleti'nin bölge ve dünya üzerindeki konumu düşünüldüğünde Siyasi Siyonizm'in varlığını sürdürmesiyle diğerlerinden farklı bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Düşünce, hareket veya felsefe olarak karşılaştığımız Siyonizm kavramının bir ideoloji olup olmadığı ve nasıl bir ideoloji olduğuna dair net bir değerlendirme yapılamaması ve düşünsel alt yapısının sadece dini ve sosyolojik boyutla ele alınması böyle bir konu üzerine araştırma yapma ihtiyacını meydana getirmiştir. Bununla birlikte Siyonizm veya Siyasi Siyonizm üzerine yapılan çalışmalarda "ideoloji

olduğu” yönündeki kanaat temel görüş olarak kabul edilerek ideolojiler arasında konumu çok tartışılmamıştır. Bu bağlamda kavramsal ve tarihi süreç dışında ele aldığımız ideoloji değerlendirmesi bu çalışmanın hangi boşluğu doldurmayı hedeflediğini açıklamaktadır.

Bu çalışmada ortaya konan temel tez, Siyasi Siyonizm’in ideolojiler çağında kendisine önemli bir yer bulduğu gerçeği doğrultusunda bir ideoloji olduğu, birçok ideolojinin özelliklerini barındırırken esas itibarıyla milliyetçi ve faşizan bir ideoloji olduğu ve kurucu hedeflerine ulaştığıdır. Dini argümanlardan ve dönemin ideolojik rüzgârından güç alarak ortaya çıkan bu ideolojinin, fundamentalizmle ilişkisine dair Siyonizm’in fundamentalist bir ideoloji olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Öyle ki aralarındaki ilişkinin bu ideolojinin birtakım özelliklerini barındırmasından başka bir şey olmadığını söylemek daha doğru olacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde Siyasi Siyonizm’in ideoloji olduğunu düşünsel temeller çerçevesinde ortaya koyabilmek adına ideoloji kavramı üzerinde durulacaktır. İdeoloji kavramının doğduğu dönemin özellikleri, düşünsel altyapısı ve kavramın tarihsel gelişimi bu çalışmanın ilk değerlendirmelerindedir. Fransız Aydınlanmacılarından Helvetius ve Condillac’ın ortaya koyduğu düşüncelerden etkilenen Destut de Tracy’nin literatüre kazandırdığı “ideoloji” kavramının özellikle sosyal bilimlerde net bir tanımının yapılmamış olması üzerinden anlam çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kavramın değer kazanması süreci, kavrama yüklenen anlam ve tanımlamaların yer alacağı bu bölümde ideoloji kuramları incelenecektir. Öyle ki Karl Marks, Louis Althusser ve Antonio Gramsci’nin bu kavrama katmış oldukları değer ve yazarların düşünce dünyasında gelişme kaydeden ideolojinin nasıl bir tarihi süreç doğrultusunda anlam kazandığı da bu bölümde sorgulanacak konulardan bir diğeridir. Nitekim Siyasi Siyonizm’in ideoloji kategorisinde inceleneceği bu çalışmada, ideolojinin kendi içerisinde sınıflandırılması bu bölümün diğer önemli başlığı olarak karşımıza çıkacaktır.

Geniş anlamda ideoloji değerlendirmesinin yapılacağı birinci bölümde hem ideoloji açıklamalarına örnek olarak hem de Siyonizm ile ilgili olduğu iddiası üzerine belirlenen modern ideolojilerden milliyetçilik, faşizm ve fundamentalizm ideolojileri kavramsal ve tarihsel olarak açıklanmaya çalışılacaktır. 19. yüzyıl ulus devlet akımıyla büyük bir değişime ortam hazırlayan milliyetçiliğin, ortaya çıkış süreci itibarıyla toplumların geçirdiği sürece yaptığı katkıları ve ideoloji olarak konumu değerlendirilecektir. Özellikle feodalitenin yıkılması ve dini düşüncenin etkisini yitirmesiyle değişim ve dönüşümün yaşandığı toplumsal süreçte millet ve ırk kavramları

ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkan milliyetçilik, toplumlar ve devletler için uzun ve etkili bir süreci başlatan hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçi ideolojinin etkin olduğu dönemde Yahudilere olan baskı arttığı gibi bu dönem Yahudilerin asırlardır beklediği hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir fırsat oluşturmuştur. Bununla birlikte Yahudilerin dini esasları ve peygamberlerin konumları düşünüldüğünde onların bir milleti teşkil ettiği yönündeki iddiaların bir temeli olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bir millet olarak kendilerini kabul ettirme süreciyle başlayan Siyonizm'in ırk, dil ve devlet noktasındaki büyük savunuları Yahudi milliyetçiliği iddiasını doğrulayacaktır. Bu bakımdan birinci bölümde yer alan milliyetçi ideolojinin açıklanması çalışmanın konusu açısından önem teşkil etmektedir.

I. Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkan modern ideolojilerden biri de faşizmdir. O dönemde özellikle Mussolini ve Hitler dikta yönetimlerinin siyasal iktidar olarak ortaya koydukları programlar, faşizmin kendisi olarak bilinmektedir. Bu ideoloji çeşitli ideoloji ve akımların karşısında pozisyon almış tek tip bir yapı olarak açıklanmaktadır. Öyle ki toplumun sadece faşizm ve prensipleriyle yönetilebileceği ve tüm toplumun bu kurallara uymak zorunda olduğu gibi katı bir kuraldan bahsedilmektedir. En önemli özelliğinin ırk üstünlüğü ve buna bağlı olarak yürütülen politikalar olmasından dolayı faşizmin ırkçı bir ideoloji olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte Hitler'in faşizmi ırk üstünlüğünün yanında özel olarak bir Yahudi karşıtlığı barındırmaktadır. Benzer bir ırk üstünlüğü yaklaşımı olan Siyonizm düşüncesinin bu ideolojiden çok daha önce var olduğu göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın konusu olan Siyasi Siyonizm'le faşizm arasındaki ilişki açıklanması gereken bir husustur. Bu anlamda bu kısımda faşizmin tarihsel ve niteliksel olarak açıklanmasının çalışmanın amacı ve problemi açısından önemli olduğu kanaatindeyim.

Milliyetçilik ve faşizm ideolojilerinden çok daha sonra ortaya çıkan ve diniköktencilik kavramının karşılığı olan fundamentalizm, Hristiyanlık dini özelinde ortaya çıkmıştır. İncil'in köklü ve ilk anlamına bağlılığın zorunlu olması gerektiğini savunan bu ideoloji, zaman içerisinde İslam ve Yahudilik dinlerinde de karşılık bulmuştur. Bu bağlamda fundamentalizm genel olarak dinin kökenine bağlılığı savunan ve bu doğrultudaki politikaları esas kabul eden bir ideolojidir. Çağın gereklilikleri üzerine dini metinlere getirilen yeni anlamlar ve belirlenen yeni dini hükümlerin inkâr olarak kabul edildiği bu ideolojide iki farklı "Yahudi fundamentalizmi" olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki her boyutuyla Siyonizm'in karşısında duran, geleneksel inanç ve

değerlerle Siyonizm'in bağdaşmadığını savunan Yahudi fundamentalizmidir. Bir diğeri ise Siyonizm'in daha da ötesini hedefleyen ve dini temellere dayandırarak ileri boyutta bir siyonist düşünce içerisinde olan Yahudi fundamentalizmidir. Bu açıdan Siyonizm'in ideolojik olarak incelenmesini konu edinen bu çalışmada ortaya atılan iddiaları düşünsel alt yapısıyla değerlendirirken fundamentalist ideolojinin incelenmesi bu bölümün son başlığını oluşturmaktadır.

Geniş bir ideoloji değerlendirmesi yaptıktan sonra çalışmanın ikinci bölümünde Siyasi Siyonizm'in çıkış noktası olan Yahudilik dini açıklanmaya çalışılacaktır. Bu konuda yapılan çalışmaların hemen hemen hepsinde Siyonizm'e kaynaklık eden Yahudi inanç esasları ele alınmıştır. Bunların dışında Yahudiliğin ortaya çıkışından peygamberlerine ve sürgünden inananların geçtiği süreçlere kadar detaylı bir çerçeve çizilecektir. Bu bağlamda Siyonizm'le ilişkilendirilen ve Yahudilerin inanç esasları olarak kabul edilen seçilmişlik, Mesih ve vaat edilmiş toprak kavramlarının kökenini sorgulamak için Yahudiliğin tarihine inmenin daha anlamlı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Siyonizm'in dine atfettiği ve kendisine kaynak olarak gördüğü değer ve prensiplerin sebep ve sonuçlarıyla açıklanması, Yahudilerin tarihi varlıklarının ortaya konmasını gerektirmektedir. Nitekim Siyonizm araştırmasının söz konusu olduğu yerde Yahudiliğin tam manasıyla anlaşılması önemli görülmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Siyonizm'in geniş bir tarihi ve kavramsal izahının yapılması amaçlanmıştır. Her bir kavram ve olgunun bir sürecin ve yaşantının neticesinde ortaya çıkmış olduğu hesaba katıldığında "Siyon" kavramından "Post-Siyonizm" kavramına kadar detaylı bir kavramsal değerlendirmenin yapılması önemlidir. Siyonizm'in kavramsal olarak ortaya çıktığı dönemin genel şartları, Yahudilerin sosyolojik ve psikolojik durumları bu bölümde sorgulanacaktır. Siyonizm'in mücadele ettiği asimilasyon ve antisemitizm kavramları tarihi boyutuyla ele alınacak, Siyonizm fikrine karşılık gelen düşünce, hareketler, şahsiyetler ve oluşumlar değerlendirilecektir. Theodor Herzl'in ortaya koyduğu iradeyle nihai bir hareketlilik kazanan Siyonizm, büyük hedeflere giden yolda en büyük gelişimi onun döneminde sağlamıştır. Yahudilerin içinde bulunduğu durumun analizi ve ortaya koyduğu çözüm önerileri bağlamında Siyonizm'in artık kaçınılmaz bir hakikat olduğunu savunan Herzl, Siyonizm düşüncesine "siyasal, örgütsel ve eylemsel" bir boyut kazandırmıştır. Bu bağlamda bu bölümde Herzl'in hayatı ve ortaya koyduğu Siyonist program incelenecektir. Herzl'in Siyonist manifesto olarak değerlendirebileceğimiz "Yahudi Devleti" adlı eserinin incelenmesiyle Yahudi kimliği

ve ulus devleti tahayyülü açıklanacaktır. Siyasi Siyonizm'in ilke ve prensiplerinin açıklandığı bu bölümde Herzl'in mücadele alanı sorgulanarak Yahudileri ikna süreci ele alınacaktır. Hem dini bağlardan hem de Yahudilerin tarihteki Siyonist atılımlarından bir netice alınamamasından dolayı temkinli yaklaşılan Siyonizm düşüncesinin aktive edilmesi ve siyasal sürece dahil edilmesi son derece büyük ve önemli bir hadisedir.

Özellikle Yahudi sorununun ortadan kaldırılmasının tek çaresi olarak Siyonizm'i kabul eden Herzl, Yahudilerin dışında toplum ve devletlerin bu sürece katılması gerektiğini savunarak bu durum üzerine bir diplomatik süreç başlatmıştır. Bu süreç siyasal Siyonizm'in hedefine ulaşması için Herzl tarafından belirlenen programın gereği olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Siyonizm'in kabul edilmesi noktasında kongreler, göçler, diplomatik girişimlerle Siyonizm'e uluslararası kamuoyu tarafından gösterilen tepkiler açıklanacaktır. Siyasi Siyonizm'in hedefine ulaştığını göremeden genç yaşta vefat eden Herzl'dan sonra, onun ortaya koyduğu politik programın, geçmişten gelen Siyonizm düşüncelerinin ve ideolojilerin kaynaklık ettiği farklı Siyonizm görüşleri söz konusu olmuştur. Bu farklı Siyonizm yorumlarıyla büyük bir yayılım kazanan Siyonizm ideolojisinin, birçok girişim ve çalışmayla büyük yol kat etmesi I. Dünya Savaşı itibarıyla daha da kolaylaşmıştır. Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesi, İngiltere'nin Filistin'in yönetimine sahip olması, Siyonizm savunucularının diplomatik girişimleri neticesinde Balfour Deklarasyonu yayımlanmış ve Filistin'de kurulacak İsrail Devleti'nin ilk resmi adımı atılmıştır.

Bu bölümde 1948 yılındaki İsrail Devleti'nin kuruluş sürecine kadar olan Yahudi devleti süreci tarihi ve politik süreçler çerçevesinde ele alınacaktır. Nitekim Yahudilerin asırlar öncesinde başlayan sürgünden vaat edilmiş topraklara dönüşü ve bağımsız bir Yahudi devletinin kurulması Siyonizm'in en büyük hedefi olarak kabul edilmektedir.

Siyasi Siyonizm'in esas, metot, program ve politikalarının detaylı olarak açıklandığı bu bölümde, fikir olarak ortaya çıktığı günden bugüne Siyonizm'e gösterilen tepkiler analiz edilecektir. Bu tepkilerin en önemlisi ve bilineni olan Yahudilerin Siyonizm karşıtlığı bu çalışma için son derece önem teşkil etmektedir. Yahudiliğin temel esas ve değerleri açısından çarpıtılarak ve bir takım şahsi kanaatler barındırarak ortaya atılan Yahudi metinlerinin kaynak gösterildiği iddiasıyla Siyasi Siyonizm'e karşıtlığın dini açıdan son derece önemli bir husus olduğu savunulmaktadır. Bu konudaki görüş oldukça net ve keskindir. Siyonizm; Tanrıya karşı işlenen şeytani bir suç olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte Siyasi Siyonizm'in I. Dünya Savaşından sonra ortaya

koyduğu tutum ve politikalar, İsrail Devleti'nin kurulmasıyla süre gelen Filistin ve çevresinde başta olmak üzere kendilerinden olmayanlara karşı aldıkları tutum, Siyonizm'in fikirsel temelleri ve Yahudi devletinin askeri hamleleri göz önünde bulundurularak Siyonizm'in ırkçılık olduğu fikirleri ortaya çıkmıştır. Burada özellikle 1975 yılında BM tarafından alınan ve daha sonra hükmü ortadan kaldırılan "Siyonizm ırkçılıktır" kararını değerlendiren uluslararası sempozyum metninin incelenmesi önemli olacaktır. Siyonizm'e tepki olarak kabul ettiğim diğer bir konu ise yeni bir yaklaşımdır. İsrail Devleti'nin kurulması ve sonrasında bölgede yaşanan Arap-Yahudi çatışmaları karşısında bir sorgulayışa giren Yahudi Akademisyenler ve yazarlar tarafından Post-Siyonizm kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavram, Yahudi tarihinin gözden geçirilmesi gerektiğini, Filistin'de İsrail'in yıkıcı politikalarının ve çatışmanın son bulması için birlik ve beraberliğin tesis edilmesini savunan bir yeni Siyonizm yorumudur. Bu açıdan Siyonizm'e tepki olarak değerlendirmesinde hata görmediğim Post-Siyonizm'in açıklanması son derece önemlidir.

İdeoloji, Yahudilik, Siyonizm araştırma ve analizlerinden sonra çalışmanın son bölümünün son başlığında Siyasi Siyonizm'le ideoloji kavramı arasındaki ilişkinin ispat niteliği taşıyan ilkelerle açıklanması hedeflenmektedir. Bu kısım, Siyonizm'in bir "izm" olarak kabul edilmesinin arkasındaki temel düşünceler ele alınarak ideoloji olup olmadığı sorusuna cevap niteliği taşıyacaktır. Siyonizm'in ideolojik savlarının değerlendirileceği bu bölümde milliyetçilik, faşizm ve fundamentalizm ideolojisiyle arasındaki ilişki ele alınacaktır. Yahudilerin bir millet olduğu iddiasının kabulü doğrultusunda Siyasi Siyonizm'in milliyetçi ideoloji olduğu, ortaya koyduğu ilke ve prensipleriyle aynı zamanda faşizan bir yapıda değerlendirilebileceği sonucuna da bu kısımda ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİNİN TARİHİ SERÜVENİ

Ortaya çıktığı zamandan itibaren özellikle sosyal bilimlerde anlamlandırılması hususunda tartışmaları son bulmayan ideoloji kavramı, tarihi ve geçtiği süreci itibariyle anlaşılmasına muhtaçlığının devamlılığıyla bilinmektedir. Buradan hareketle bu bölümde ideolojinin tarihi serüveni hakkında ortaya atılan düşünceleri, kavramın kökeni ideolojinin kuramları, kavrama yön veren önemli şahsiyetlerin fikirleriyle birlikte bu son bulmayan anlamlandırma çabası incelenecek, tezin konusu bağlamında milliyetçilik, faşizm ve fundamentalizm ideolojileri ele alınacaktır.

1.1. İDEOLOJİ

İdeoloji, tanımlama ve açıklama konusunda üzerinde önemli tartışmaların yapıldığı ve kavrama dair ortaya atılmış düşüncelerin çatıştığı sorunlu bir kavramdır.¹ Sosyal bilimlerde kavramsal tanımlama noktasında en büyük belirsizlik bu kavram üzerinedir. Tanımlanamaz olarak adlandırılmasında bahis görülmeyen bu kavram aynı zamanda sosyal bilimlerde en çok kullanılan terimdir.² İnsanın hayattaki her türlü bilinmezliğine ve belirsizliğine çare olarak bilinen ideoloji, bir anlamlandırma ve cevap arama çabasını ifade etmektedir.³ Sosyal bilimlerde özellikle sosyoloji ve siyaset bilimindeki son derece karmaşık durum için birçok sebepten bahsedilebilir. Kavramın tarihsel, kültürel, sınıfsal nitelikleri ve birçok disiplinin inceleme konusu olması onun karmaşıklığı ve muğlaklığı konusunda bize ipucu vermektedir. Bu karışık ve belirsiz durum ideolojinin anlaşılması ve netliği hususunda varlığını sürdürmektedir.⁴

Terry Eagleton'ın "İdeoloji" adlı eserinde bu konuda yapılabilecek belirli tanımlardan bahsedilmiştir. Eagleton'ın ideoloji tanımlarını "Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci, belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait

¹ David McLellan, *İdeoloji*, çev: Barış Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 1.

² Kamil Kaya, "Yirmi birinci Yüzyıla Girenken İdeoloji ve Sosyoloji", *Sosyoloji Konferansları*, sy. 26 (2000): 166.

³ M. Hanefi Macit "İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme", *Kaygı Fen Edebiyat Felsefe*, sy. 26 (2016): 32.

⁴ Ahmet Mazlum, "Tarihin Sonunda İdeolojiler Ötürken; Milliyetçiliğin Yükselişi", *International Social Sciences Studies Journal* 5, sy. 30 (2019): 698.

fikirler kümesi, bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler, bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler, sistemli bir şekilde çarpıtılan iletişim, özneye belirli bir konum sunan şey, toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünce biçimleri, özdeşlik düşüncesi, toplumsal olarak zorunlu yanılısama, söylem ve iktidar konjonktürü, içinde bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam, eylem-amaçlı inançlar kümesi, dilsel ve olgusal gerçekliğin karıştırılması, anlamsal kapanım, içinde bireylerin toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları kaçınılmaz ortam, toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç” şeklinde sıralayabiliriz.

1.1.1. Kavramın Kökeni

Kavramı ilk kez 1796’da Destutt de Tracy felsefe kavramı yerine kullanmıştır. Tracy için bu kavram peşin hükümlerden sıyrılarak fikir ve düşünceleri inceleyen sosyal reform niteliği olan düşünce sistemi olarak tanımlanmıştır.⁵ Fransız filozof Destut de Tracy’e (1775-1836) bu fikir çerçevesinde Aydınlanma düşünürleri Condillac ve Helvetius’ın düşünceleri ve eserlerinin referans olduğu göze çarpmaktadır.⁶

Birçok farklı tanımlaması yapılan bu kavramın kendi içerisinde bir anlam karmaşasının olduğu, karşıtlık barındırdığı ve tanımların birbirleriyle çeliştiği bilinmektedir. Olumlu ve net anlamlar taşıyan tanımların olduğu kadar olumsuz ve belirsiz anlam ifade eden tanımların varlığı söz konusu olmaktadır.⁷ Geniş anlamda, toplum tarafından geliştirilen ve insan, toplum ve evrene ilişkin bilişsel ve ahlaki inanç sistemlerini ifade ederken, dar anlamda belirli bir düşünce ve davranışı etkileyen inanç, tutum ve düşünceler bütünü olarak ifade edilmektedir. Özet olarak bir grup veya kümeye has düşünceler ve tutumlar olan bu kavram, küçük büyük kitleler hatta ulus ve devletler tarafından benimsenebilir bir yapıdadır. Bir dönemde oldukça çoğunluk tarafından benimsendiği gibi farklı bir dönemde de yok olmaya yüz tutmuş konumda olabilir.⁸

İdeoloji, 18. yüzyılda bir anlamda Aydınlanma döneminin unsuru olarak bilinmesinin yanında ortaya çıkışı itibariyle tarihsel bir mücadele sürecinin uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel aristokratik toplumun burjuvazi-feodalizm

⁵ Kamil Kaya, “Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken İdeoloji ve Sosyoloji”, *Sosyoloji Konferansları*, sy. 26 (2000): 166.

⁶ Fatih Duman, “Modern Siyasal İdeolojiler,” *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 164.

⁷ Terry Eagleton, *İdeoloji* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 18.

⁸ Doğu Ergil, “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, sy. 1 (1983): 69.

çatışması içerisinde dönemin kültürel ve felsefi ortamında üretilen bir kavramdır. Eski bir tarihe dayanmayan bu kavram Aydınlanma sürecine giden siyasi ve kültürel hareketlerin, demokrasi düşüncesinin ve dünyanın yeniden yaratılacağı düşüncesinin yayılmasının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Terim olarak kökeni Grekçe'den gelmekle birlikte düşünceler bilimi olarak adlandırılmaktadır. Tracy için ideoloji, bilimlerin kraliçesi olarak ifade edildiği gibi, hurafeleri ortaya çıkaracak bilim olarak da tanımlanmıştır. Düşüncelerin kökeni, rolü ve nasıl ortaya çıktığıyla birlikte politik bir doktrin olarak ifade edilen bu kavramı üstlenen ideologlar, dönemin Fransa Kralı Napolyon tarafından sadece zihinleriyle dünyayı değiştirmeye çalışan bireyler olarak ifade edilmiştir.¹⁰

İdeolojinin kökeninde toplumsal alanın düşünce ve anlamına dair çerçeveyi ifade eden kültürden ayrımı noktasında kolay bir tarif bulmak mümkündür. Toplumsal düşünce ve ona dair ilkelerden yani kültürden farklı olarak ideoloji, toplumsal düşünce ve anlam alanındaki çatışmadan kaynaklı bir toplumsal düşüncenin karşılığı olarak ifade edilmektedir.¹¹ Aynı zamanda bu kavramın zamanla farklı yönleriyle birlikte anlamlarının fark edilmesi onun anlaşılmasını güçlü kıldığı gibi bu sorun karşısında ideolojinin sosyolojik sürecinin anlaşılmasını gerekli hale getirmiştir. Bu sürecin analiziyle iki farklı kavram yaklaşımından bahsedebiliriz. Karşıdakinin düşüncelerine inanmayı işaret eden ve gerçekler karşısında tavizci ve görmezden gelici bir tutumun sergilenmesi kısmi ideoloji analizini tarif etmektedir. İdeolojinin bir sistem veya grup içerisinde ele alınmasını sağlayan ve kimlik özelliklerini ortaya koyan bütünlükçü ideoloji yaklaşımı da bu analizin ikincisi olarak bilinmektedir.¹²

1.1.2. İdeolojinin Tarihsel Gelişimi

Fransız düşünür D. Tracy'nin mucitliğinde karşımıza çıkan ideoloji kavramı, birden bire ortaya atılmış ve gelişigüzel yayılmış bir olgu değildir. Ulusal Enstitü'nün Aydınlanmacı üyeleri tarafından toplumu yeniden dizayn etme düşüncesi çerçevesinde ortaya konan fikirler neticesinde ideoloji kavramı doğmuş ve insan zihninin doğuştan değil sonradan duyularla var olduğu savunulmuştur. Bu doğrultuda kavramı

⁹ Ahmet Mazlum, "Tarihin Sonunda İdeolojiler Ötürken; Milliyetçiliğin Yükselişi", *International Social Sciences Studies Journal* 5, sy. 30 (2019): 699.

¹⁰ Yücel Bulut, "İdeolojinin Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji*, sy. 23 (2011): 185.

¹¹ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 8.

¹² Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev: Mehmet Okyayuz (Ankara: Epos Yayınları, 2002), 83-84.

sorguladığımız köken araştırmasının hemen ardından tarihi süreci ortaya koymak ve bu bağlamda Condillac (1715-1780) ve Helvetius (1715-1771) gibi ideologların fikirlerini incelemek ideoloji hakkında daha detaylı neden sonuç ilişkisi kurmamızı sağlayacak, tarihsel gelişim hususunda daha açıklayıcı olacaktır.

Geleneksel toplumlarda zirai yaşam dışında yönetenler, soylular ve din adamları şeklinde bir hayat düzeni ve kısmen bir sınıf birliği söz konusudur. Sınırlı imkânlardan oluşan tarımsal üretimin toplum nüfusunda çokluğu tüccar sınıfının azlığının söz konusu olduğu toplum idaresi mitler ve din öğretileriyle yürütülmektedir. Bu işleyiş 16. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan tarımsal atılımlar ve kapital yaklaşımlarla son bulma sürecine girmiş ve özellikle toplumu bir arada tutmaya yarayan mit ve öğretiler temelden sarsılmıştır. Özellikle tarımdaki gelişmeyle üretimin artması ve farklılaşması, bununla birlikte göçün söz konusu olması, egemen tüccar sınıfının ortaya çıkması, ticarete kullanılan paranın büyümesiyle bu sarsılış anlamlandırılmıştır. Zira bu sarsılmayla köylü, zanaatkâr ve soylu sınıfları yok olmaya yüz tutmuş, kilise de etkisini yitirmeye başlamıştır.¹³

Geleneksel toplumdaki özellikle kökleşmiş anlayışlar özelde dini otoriterlik bu gelişmeler üzerine toplum nezdinde güvenini kaybetmiş, toplumsal beklentiler anlaşılabilir ve karşılanamaz hale gelmiştir. Özellikle toplum yerine birey, onu ise akıl ve doğal hak kavramlarıyla çevreleyen yaklaşım olan Aydınlanma Felsefesi, bu süreç itibarıyla ortaya çıkmıştır. Toplumu her yönüyle yeniden anlamlandırma çabasını ifade eden Aydınlanma, ideologlar tarafından bireyci ve akılcı anlayışların ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır.¹⁴

1754’de yazdığı *Traite des Sensations* (Duyumlar Üzerine İnceleme) adlı eserinde Condillac, dünyayı algılamak için insanın “içte” ruhsal kalıp olmadığını anlatmaya çalışmıştır. İnsanın ruhla dünyayı algıladığı savunusuna karşın Condillac, deneyi algılayan insanın varlığından söz etmiştir. Deney sayesinde ortaya çıkan bazı yetenekleri tam anlamıyla hakikat arayışı için kullanmak için de dil ortaya çıkmıştır. Dilin sistematik ve rasyonel işleyişi dış etkenleri algılamada en önemli unsurdur.¹⁵

¹³ Hatice Birsen Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 9, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf

¹⁴ Hekimoğlu, a.g.k., 10.

¹⁵ Şerif Mardin, *İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 22.

Helvetius ise Condillac'ın ortaya koyduğu iddiayı geliştirmiş, insanın kazanımlarını yine dış etkenlerle ve elde edilen birikimle bağdaştırmıştır. Açıkçası bu, ona göre insan davranışlarının yanlış sorgulanmasına ortam hazırlamıştır. Eğitim sistemi doğrultusunda ortaya çıkan ahlaki yeti, o eğitim sisteminin mimarı olan kamu politikasıyla ilişkilendirilmekte, herkesin aynı eğitim ve kamu politikasıyla karşılaşmadığı düşüncesiyle yetenek farklılıkları açıklanmaktadır. Öyle ki ahlaki yoksunluk ve kötülük, bu gibi sebeplerle dış etken kaynaklıdır ve tam anlamıyla sistem sorunu ve sonucudur.¹⁶

İnsan düşüncesinin ve insanın ne olduğuyla ilgili hususun kaynağının çıkarlar ve kendini sevmek olduğunu savunan Helvetius, bu çıkarların ve sevginin güç merkezli olduğunu savunmaktadır. Buna göre bu iki husus insan düşünce ve eylemlerinin hatta insanın varlığı ve hareket alanının belirleyicisidir. Bu doğrultudan yola çıkarak Helvetius'un "fikirler yaşanılan toplumun zorunlu sonucudur" saptamasına ulaşmak mümkündür.¹⁷

Condillac ve Helvetius gibi düşünürlerin insanın fikir ve davranışlarının kaynağı konusundaki bu düşünceleri, 18. yüzyıl aydınlanmacı ideologlarının fikirleriyle örtüşmüştür.¹⁸ İdeologların bu düşünceleri "doğru düşünme" bilimi olarak değerlendirilirken 1797'de Destut de Tracy tarafından ortaya konulmuş ideoloji fikrinin referans noktası olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Tracy tarafından ortaya konan ideoloji bilimi, düşünce ve tutumların insanlar tarafından oluşum ve anlamlandırma süreçlerini araştıran nitelikte olmuştur.²⁰

Tracy, düşünce bilimi olarak tanımladığı ideolojiyi sadece düşüncenin kaynağı şeklinde açıklamakla kalmamış, düşüncelerin hangisinin doğruluğu ve yanlışlığının sorgulanmasını sağlayan bir sistem olarak tanımlamıştır. Toplumun eğitilmesi veya eğitilmiş toplumun oluşturulmasını amaç edinen bu anlayışla ideoloji bilimler üstü bir niteliğe ve bilimlerin kaynağı olma özelliğine sahiptir.²¹

¹⁶ Mardin, *Age*, 23-24.

¹⁷ Sinan Özbek, "İnsan Felsefesi Açısından İdeoloji", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993), 77.

¹⁸ Şerif Mardin, *İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 24.

¹⁹ Fatih Duman, "İdeoloji Kuramları," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tevfik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 164.

²⁰ Önal Sayın, "İdeoloji", *Ege Üniversitesi Sosyoloji*, sy. 7 (1999): 3.

²¹ Hatice Birsen Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 11, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf

Doğuştan gelen düşünce fikrine karşı olarak hareket eden Tracy, fikirlerin dayanağı olarak fiziksel duyulara işaret etmiştir. Zira bu anlayışın toplum için mutluluk getirici sonuçlar doğmasına ortam hazırlayacağı noktasında kesin bir savunu ortaya koymuştur. Öte yandan Tracy'nin birey ve bireyin düşüncesinin sorgulanması ve araştırılmasını sağlayan ideoloji terimi, toplumsal olanın daha anlaşılır olmasını mümkün kılacak ve doğa toplum uyumu hususuna bir açıklık kazandıracaktır.²²

İdeoloji, Batı Avrupa'dakinin tam tersi şeklinde nesnel olmayan bir fikir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda insan zihnindeki fikirlerin nesnel olarak belirlenmesi süreciyle doğru düşünceyi bulma iddiasında bulunan düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram hususunda ideologların savunduğu esas kanı, fikirlerin uyum süreci olması şeklindedir. Tracy, bu kavramı herkes için doğru düşünmeyi sağlamak için fikir bilimi olarak tanımlarken Fransız Devrimi'nin fikirlerin uygulanması noktasında büyük bir fırsat olduğunu düşünmüştür. Bu fırsatı Napolyon iktidarıyla bulmuş olsalar bile ilerleyen zamanlarda ciddiyet ve övünç içeren ideoloji kavramı yine Napolyon tarafından alay ve kınamaya konu olmuştur.²³

Napolyon'un devrim felsefesi için kurduğu Ulusal Enstitü'nün üyesi Tracy ve arkadaşları, toplumun yanlış inançlarından ve alışkanlıklarından kurtulması için bir amaç belirlemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda toplumun ilke ve inançlarının kökeni sorgulanmış ve incelenmiştir. Din tarafından dünyanın açıklanması ideasına karşı yeni bir yaklaşım veya fikir üzerinde durulmuştur. Belirli bir toplumsal sürecin işleyişi içinde, önce mitoloji daha sonra dinle sağlanan toplumsal gerçeklik, Aydınlanma sürecinin getirdiği yeni bir kuramla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Napolyon tarafından başlatılan bir hareketin içerisinde ortaya çıkan ideoloji kavramı, zamanla gerçekçi ve pragmatist olduğu iddiasıyla Napolyon tarafından tehlikeli ve problemlili görülmüştür. Bu tehlikelilik Napolyon için Fransa'nın talihsizlikleri için ideolojinin kendisini işaret edecek kadar ciddi düzeyde olmuştur.²⁴ Öyle ki Napolyon bununla sınırlı kalmayan tutumunun yanında Ulusal Enstitü üyelerine bozguncu anlamı yüklenen "ideolog" sıfatını yüklemiştir. İşte bu inişli çıkışlı süreç sonunda ideolojinin geldiği noktada düşünce bilimi yerine artık her bir düşünce sisteminin kendisi olarak yorumlanmıştır. Zira bu dönemde kral halk arasındaki

²² David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 6.

²³ Şerif Mardin, *İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 24.

²⁴ Ünsal Oksay, "Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF*, sy. 1 (1980): 201.

bu çatışma süreci, ideolojinin yaygın ve olumlu anlamını yitirmesine sebep olurken, ortaya çıkan olumsuz yorumlar günümüze kadar sürmüştür.²⁵

Fransız Aydınlanmasına ithaf edilen ideolojiye geleneksel Batı Avrupa'daki entelektüellerin bir takım soru işaretleri kaynaklık etmiştir. Zira düşünce, vicdan ve söz gibi kavramlar bu soru işaretlerine hareketlilik kazandırmıştır. 18. yüzyılda Tracy'nin sosyal bilimlere kazandırdığı ideoloji kavramına aslında Francis Bacon ve Thomas Hobbes gibi entelektüellerin ortaya koyduğu düşüncelerinin ve insan düşüncesinin kaynağıyla ilgili savunularının ışık tuttuğunu görmezden gelmek mümkün değildir.²⁶

1.1.3. İdeoloji Tanımları ve Kuramları

İdeolojiye dair belirgin bir tanım yapılmasının mümkün olmadığı kuşkusuz ideoloji hakkındaki en net gerçeklerden biridir. Bu farklılığın kuramsal bakış açıları içerisinde birbirinden farklı tanımlamaları ortaya çıkmıştır.²⁷ Toplumsal ve siyasal gerçeklik için adeta insana yol haritası olarak tanımlanabilen ideoloji, bu bağlamda kurulacak olan ilişkide doğru ve yanlış yolun analizinin yanında, en makul olan yolun tercihinin nasıl olması gerektiği konusunda ortaya konan inanç, değer ve kuralları ifade etmektedir. Bununla birlikte bireyin düşünsel gelişimini sağlama ve ideal toplumsal düzeni arayıp bulma görevi ideolojiye yüklenmiştir.²⁸

Aydınlanma filozofları kilise öncülüğünde ve rehberliğindeki inanç sistemlerinin yerine farklı ve yeni bir hakikat anlamı ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışmanın başında olan Tracy, somut ve nesnel hakikate ulaşmayı ve düşünce konusundaki yenilikleri meydana çıkarmayı ve fikirleri arındırmayı amaçlamıştır.²⁹ Bu hakikat, uzun bir düşünme aşamalarından geçerek, akıl ve gözlemlerle ulaşılması mümkün olan gerçeklik durumunu ifade etmektedir.³⁰

İdeoloji, insanın kendisini ifade etmesi ve anlamlandırılmaya çalışmasıyla davranış, söz, tutum ve inançları yorumlatan ve sorgulatan bir sorumluluğa sahiptir.

²⁵ Fatih Duman, "Modern Siyasal İdeolojiler," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 165.

²⁶ David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 4.

²⁷ Fatih Duman, "Modern Siyasal İdeolojiler," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 165.

²⁸ Hatice Birsan Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 11, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf

²⁹ Daniel Bell, *İdeolojinin Sonu*, çev: V. Hacıoğlu (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013), 433.

³⁰ David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 9.

Modern dönemle birlikte din ve geleneğin yerini ideolojilerin aldığı, insanın ideoloji vasıtasıyla bir anlam çevresi oluşturmaya çalıştığı bilinmektedir. İdeoloji tarif edilirken geçici veya soyut bir çerçeveye değil, gerçek ve geçerli bir anlama etkinliği olarak ele alınması gerekmektedir. İdeoloji, yol gösterici de olabilir yola engel de olabilir. İnsanı özgürlüğe de esarete de ulaştırabilir. Bunun için ideolojiye atfedilen değer ve yüklenen anlamlar önem taşımaktadır.³¹

İdeolojinin bütün bu anlam ve tanımlamalarının, onun ortaya çıktığı çağın toplumsal anlayışı sonucu yorumlandığını söyleyebiliriz. Özellikle her türlü ilerlemenin doğuşu ve kitlelerin okuryazarlığı sayesinde bilgi ve veriye erişim imkânının gelişmesiyle ortaya çıkan toplum portresi ideolojiyi mümkün kılmıştır. Zira ideoloji, geleneksel inanç ve yöntemlerin aksine çoğulcu bir toplumsal yaklaşımı, katı ve tutucu bir din algısı yerine akıl ve bilimin öncü kılındığı bir düzeni savunmaktadır. Öte yandan geleneksel düzende kontrol edilebilir toplum anlayışı hâkimken siyasallaşan toplumla artık ikna ile yönetilmesi gereken bir toplum anlayışı söz konusu olmuştur. İnsan ve topluma dair ilerlemenin söz konusu olduğu bu yeni dönemde ancak akıl ve bilimin fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.³²

İşte böyle bir süreçten geçen ideoloji hakkında ilerleyen zamanda yeni yaklaşımlarla üç farklı anlayışın ortaya çıktığından bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki toplumsal gerçekliğin şartlar neticesinde geçirdiği yanılısamayla ortaya çıkan yanlış bilinç tanımlaması, ikincisi toplumsal sistemin yeniden üretimi noktasında hegemonya terimiyle bir bağlantı kurulması, üçüncüsü ise toplumsal ilişkilerin kurulmasında dilin varlığı ve önemiyle ortaya çıkan söylem kavramıdır.³³ Şerif Mardin bu üç yaklaşımdan bahsederken biraz daha farklı bir perspektif kullanmıştır. Yanlış bilinci insanların gördüğü ve bildiği gerçek olarak kabul ettiklerinin dışında ve ötesinde köklü bir gerçeğin karşılığı olduğu fikri, geçirdiği süreç ve şartları itibariyle gerçekteki yanılısamanın ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu görüşü ve ideologların tutum ve söylemlerinin hayali bir psikoloji taşıdığı noktasındaki kanaatleri bu perspektifi açıklayıcı kılmaktadır.³⁴ Aslında Mardin'in burada bahsettiği duyularla fark ettiğimiz gerçeğin ardında bilinmeyen derin ve gizli bir hakikat olduğu fikrini aynı zamanda Amerikalı siyaset bilimci Hannah

³¹ M. Hanefi Macit "İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme", *Kaygı Fen Edebiyat Felsefe*, sy. 26 (2016): 33.

³² David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 3-4.

³³ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 8.

³⁴ Şerif Mardin, *İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 26.

Arendt'in ideolojiyi totalitarizmle bir tuttuğu izahında ve gerekçesinde görmemiz mümkündür.³⁵

Yaklaşımları iki farklı gelenek olarak açıklayan Terry Eagleton, ilk olarak doğru ve yanlış bilme bağlamında ideolojiyi ele alırken, kavramsal temelde değil de toplumsal olarak değerlendirilen anlayışa odaklanarak gerçek veya gerçek olmayandan ziyade fikirlerin sosyal yaşamdaki etki ve etkinlikleri de söz konusu olmuştur.³⁶ Yaklaşımlar konusu ideolojiyi klasik, neo ve post kuramlar şeklinde de açıklığa kavuşturmuştur. Klasik kuramlarda gerçeğin nesnelliği üzerinde durulurken, neo kuramlarda onun öznelliği, post kuramlarda gerçeğin söylemselliği şeklinde bir kanaat ortaya konmuştur. Bu kuramsal analizlerle birlikte ideolojiye dair yeni bir sürecin başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.³⁷ Bu yaklaşım ve kuramsal şekillendirmeler ilelebet çeşitliliğini korumuş ve sürdürmüştür. Örneğin nesnellik ve öznelliğinden olumlu ve olumsuz hatta negatif ve pozitif anlamların yüklenmesi gibi ideoloji hakkında farklı ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.³⁸

1.1.4. Marks, Althusser, Gramsci ve İdeoloji

İdeoloji konusunda en başta ifade edildiği üzere tanım ve anlamlandırmadaki farklılıkların ve çeşitliliklerin hatta tutarsızlıkların zaman, mekân ve kişilerden ötürü olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda bu kısımda ideoloji konusu üzerindeki çalışmalarıyla terime yön ve anlam kazandırmış Marks başta olmak üzere Gramsci ve Althusser gibi üç önemli isimden bahsederek ideolojiyle ilgili birçok soru işaretlerine cevap bulmak mümkündür.

İdeolojiyle alakalı genel bakışından yola çıkarak Marks'ın bu kavram hakkında net bir açıklık getirmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Onun ideoloji hakkındaki temel kanaatlerinin doğrudan ve tutarlı olmadığı görülmektedir.³⁹ Buna rağmen ideologların yani Aydınlanma düşünürlerinin temelini attığı ve bir yola soktuğu ideoloji fikri, Mark'ın zihninde farklı ve yeni kabuller kazanmıştır. Zira öncesinde Hegel ve Freuerbach'ın düşünce dünyasında gelişen Marks'ın, onların ürettiği fikirlerden

³⁵ David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 58.

³⁶ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev: M. Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 19.

³⁷ Fatih Duman, "Modern Siyasal İdeolojiler," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 167.

³⁸ Ahmet Mazlum, "Tarihin Sonunda İdeolojiler Ölürken; Milliyetçiliğin Yükselişi", *International Social Sciences Studies Journal* 5, sy. 30 (2019): 698.

³⁹ David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 19.

etkilendiğini görmezden gelmek söz konusu değildir. Öyle ki Marks'ın düşüncesini bu düşünürlerin yeni yorumu olarak değerlendirmenin tarihi ve felsefi olarak doğru bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁰ Bununla birlikte Hegel'in dünyanın dönüştürülmesi savunusundan esinlenerek ortaya çıkardığı tarihsel materyalizm, Marks'ın ideoloji yönteminin en önemli parçasını meydana getirmektedir.⁴¹

İdeoloji hakkındaki tanımlama ve değerlendirmelerle ilgili Mark'ın ortaya koyduğu düşünce ve ideallerin ideolojiye dair bakış açılarına yeni bir ivme kazandırdığı bir gerçektir. Bu düşüncenin oluşumu ve gelişimiyle alakalı perspektifin insan özelinde toplumsal alana kaydırılması gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Marks'ın ortaya koyduğu şey, yanlış bilinme gerekçesiyle toplumsaldaki yanılmanın arayışına girmek yerine yine toplumsal pratik insan bilinci bağlamında bu sorunla mücadele edilebilir kanaati olmuştur.⁴² Ona göre bu sorun, temelde bilincin insan merkezinde ele alınması ve toplumdan koparılmasıyla ortaya çıkmış olsa da bununla birlikte fikirlerin özel ve özerkliği psikolojisi bilincin yanlış değerlendirilmesinin kendisidir.⁴³

İdeolojiyi bir gerçek değil ancak gerçeğin hayali bir kopyası olarak tarif ederken Marks, geçmişini ve karakteristik üretim koşullarını görmezden gelen bir yapının tezahürü olarak da tanımlamıştır.⁴⁴ İdeoloji analizinde öncelerinde bu şekilde kötümser bir tutum içinde olmasına rağmen daha sonrasında Alman İdeolojisi kitabının sonlarında da görüldüğü gibi iyimser bir yaklaşım içerisinde olmuştur. İdeolojiye gerçek diye görünenin aslında sakat, yıpranmış ve bozuk bir gerçek olarak negatif anlam yüklerken ilerleyen süreçte aslında bu söylenenin her ideoloji için söylenemeyeceğini ifade etmiş, pozitif bir anlam yüklemiştir. Bununla birlikte Marks, her ideoloji için tümüyle yanıltıcılık ve yanlışçılık iddiasında bulunmanın mantıklı bir yol izleme olmadığını ileri sürmüştür.⁴⁵ Marks'ın özellikle bu kitaptaki genel ideoloji çıkarımının olumsuzluğu, daha sonraki Das Kapital adlı eserinde adeta tersine döndüğünü söyleyebiliriz. Öyle ki gerçeklik ötesi bir ideoloji yorumlamasının ileride gerçeklikle ilişkilendirildiğini lakin çok da pozitif anlayışa dönüşmediğini söylemek mümkündür.⁴⁶

⁴⁰ Şerif Mardin, *İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 26.

⁴¹ Guy Debort, *Gösteri Toplumu*, çev: O. Taşkent, A. Ekmekçi (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1996), 44.

⁴² Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 11.

⁴³ Fatih Duman, "Modern Siyasal İdeolojiler," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tevfik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 168.

⁴⁴ Önal Sayın, "İdeoloji", *Ege Üniversitesi Sosyoloji*, sy. 7 (1999): 3.

⁴⁵ Mustafa Orçan, "Modern Bir Asabiyet Olarak İdeoloji," *İdeoloji*, Ed. Kenan Çağan (Ankara: Hece Yayınları, 2008), 125-126.

⁴⁶ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev: M. Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 130.

Kaynaklarında iki farklı anlam ve çıkarım yaptığı görülen Marks'ın, toplumsal gerçekliğin yansımaları şeklindeki tanımının toplumsal gerçekliğin çarpıtılması (mistifikasyon) şeklindeki tanımlamasının yanında çok daha az kullanıldığı bilinmektedir. Bu çok daha az olarak kabul ettiğini bildiğimiz gerçeklik yansımaları tanımlamasıyla Marks, hukuk, siyaset, felsefe ve din gibi kavramları devlet gibi üst yapı unsuru olarak belirlemiştir. Bu belirleyişle liberalizm ve faşizm gibi ideolojilerin doğuşu açıklanmıştır. Öte yandan ona göre ideoloji, toplumsal sınıflarla ilişkilendirilen ve açıklanabilen bir kavramdır.⁴⁷

Marks'ın *Das Kapital*'de ideolojiye yeni bir açıklık getirdiği ve gelecek düşünürlerin fikirlerinin temelini teşkil eden kavramsal izahı toplumsal bilincin oluşum sorununu praxis kavramıyla incelemiştir. Bu kavrama dair ortaya çıkan ideoloji açıklaması, nesnel gerçekliğin çarpıklığının doğurduğu yanılsama ve tersine dönme olarak anlaşılmaktadır. Bu durum, bilinçte ortaya çıkan tersine dönmüşlüğün aslında gerçekteki terslik olarak algılanması olarak bilinmektedir.⁴⁸

Antonio Gramsci ise Marks'ın bu praxis anlayışına ilişkilendirdiği ideoloji kavramını, alt yapı üst yapı ilişkilerinde toplumsal kontrol ve uyum mekanizması olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda ideolojiyi toplumsal sınıfların dünya görüşü olarak tek bir tanımsal yapı içerisinde kabul eden Gramsci'nin olumsuz yani negatif ve eleştirel boyut yerine olumlu, pozitif veya nötr bir tanımsal yaklaşımı benimsediğini söyleyebiliriz.⁴⁹ Öte yandan Gramsci'nin önemli *Hapishane Defterleri* adlı eserinde kullandığı kavramların ideolojinin açıklanmasında yol açıcı olduğu bilinmektedir. Felsefeler, dünya görüşleri, düşünce sistemleri, bilinçlilik terimleri vb. kavramlardan istifade eden Gramsci, bu şekilde bir ideoloji açıklaması ortaya koymuştur.⁵⁰

Marksist geleneğin içinde önemli bir şahsiyet olan Gramsci için ideoloji, sadece tarihsel toplumsal bir gerçeklik olarak algılanmamış, sınıfsal mücadele alanında sorun olarak belirlenmiştir. İdeolojide temel soru olan sivil-siyasal toplum meselesini Marks'tan farklı olarak görürken, sivil toplumu Marks'ın üst yapı düşüncesi içerisinde dahil etmiştir. Marksizm'deki toplumun devletçe idare edilmesi ve huzurun teminindeki

⁴⁷ Hatice Birsan Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 29, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf

⁴⁸ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 19.

⁴⁹ Fatih Duman, "Modern Siyasal İdeolojiler," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 171.

⁵⁰ Stuart Hall vd., *Siyaset ve İdeoloji Gramsci*, çev: S. Emrealp (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 5.

anlayışını hatalı bakış olarak yorumlamıştır. Bu kusurlu anlayış Marksistlerin Devletin bu amacı sadece güçle yerine getireceğini düşünmeleridir. Zira Gramsci, toplumu yönetme ve itaatin sağlanması için bu bakışın uzun sürede yeterli olamayacağını, itaatin devamı için sivil toplum ortaklığının söz konusu olması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda ideoloji, toplulukların yönetimi için önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır.⁵¹

Gramsci'nin her ne kadar Marks'tan ayrıldığı konular üzerine bir ideoloji açılımı geliştirse de ideolojinin kaynağı noktasında onunla aynı görüşe sahiptir. Bu hemfikir oluş durumu zaten kaynak tartışmalarının son bulunduğu üzerinedir. Zira Gramsci'nin ideoloji üzerine bir kaynak merakı ve arayışı içinde olmadığı üzerine ittifak edilmiştir. Lakin yine de bir ideoloji oluşumu söz konusu olduğunda toplumsal somut yani maddi ilişkilerden söz edilmektedir. Gramsci'nin ideolojiye getirdiği açıklayışın bilim temelinde olduğu açıklanmaktadır. İdeolojinin bilim karşıtı olduğu yönündeki görüşünün yanında yine bilimin kendisi olduğunu da ifade etmiştir. Gramsci kaynaklarını inceleyen düşünürler, Gramsci'nin bununla kalmayıp ideolojiyi bir dünya görüşü, kültürel hareket, din ve pratik etkinlik olarak adlandırdığını da aktarmışlardır.⁵²

Gramsci'nin ortaya koyduğu fikirlerden en ön planda olan kavram aslında ideoloji değil hegemonyadır. Zira ondaki bu kavram, yönetimi elinde bulduran gruhun konumunu muhafaza etmek için idare ettiği topluluğun onayıyla hareket etmesi olarak açıklanır. Bu sebeple hegemonya kavramı için rıza ve baskı kavramlarını çevreleyen müşterek bir kavram olduğu açıklaması yapılabilmektedir. Bu bağlamda bu kavram ideolojiden farklı ve onu içine alan bir argüman olarak değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak hegemonik amaç için muktedirin iktidarını sağlayabilmesi ve uygulayabilmesinin ideolojinin araç olarak kullanılmasıyla mümkün olacağı söylenebilir.⁵³ Öte yandan Gramsci'nin hegemonya kavramı hakkında özetle söylemek istediği şey egemen olanın egemen olma pratiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴

Hegemonya kavramını sivil toplumla bağdaştıran Gramsci, buradaki birey iktidar ilişkisinin meydana gelmesinde ve sürdürülmesinde baskının değil rızanın söz konusu olduğunu açıklamıştır. Her ne kadar baskı meşru kuvveti elinde bulduran devletle

⁵¹ Hatice Birsen Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 31-32, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf

⁵² Sinan Özbek, "İnsan Felsefesi Açısından İdeoloji", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993), ss.121-122.

⁵³ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev: M. Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 162.

⁵⁴ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 33.

ilişkili olsa da rızanın sadece sivil topluma ait olduğu veya birey devlet ilişkisinde devre dışı kaldığı söylenemez. Halkın rızası buradaki bir takım devlet kurumlarının işleyişinde zorunlu olarak görülmektedir.⁵⁵

Bağımsız bir ideoloji teorisi olmayan, kavrama düşündürücü ve etkileyici izler bırakan Gramsci'nin fikirlerini aynı düzlemde ileriye taşıyan Althusser ise ideolojiyi toplumsal formasyonu meydana getiren üç ana düzeyden biri olarak tanımlamıştır. Bu üç ana düzey ekonomik, politik ve ideolojik olarak sıralanmıştır. Toplumsal düzeyi herhangi bir pratikle ilişkilendirirken, ekonomik düzey için doğanın toplumsal ilişkiler içinde, politik düzey için toplumsal ilişkiler içinde, ideolojik pratikte de insanın kendisiyle yaşadığı ilişkinin dönüştürülmesini ifade etmiştir.⁵⁶ Bu anlamda ideoloji Althusser tarafından bu toplumsal formasyonu güncelleyen hatta en baştan ortaya çıkaran bir fonksiyon şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁷

Marksist ideolojinin önemli isimlerinden olan Althusser, bu kavrama insanların bağımsız birey olmadıklarını toplumsal ortamda paydaş görevleri yerine getirmekle sorumlu toplum anlayışını ve ideolojiyle bilim kavramları arasında keskin bir ayrım olduğu kanaatini kazandırmıştır. Öte yandan Gramsci gibi Althusser de ideolojinin yanlış bilinç karşılığı olarak kullanılmasının hatalı olduğunu üzerinde durmuştur. Onun odak noktası ideolojinin yanlışlığı değil, işlevidir. Zira ideoloji insan zihninde ortaya çıkan ürün olarak değerlendirilmemelidir. Zaten insanların ne düşündükleriyle alakalı gerçekleri ortaya çıkaran maddi bir varlık sahibi olduğunu ideolojinin kilise ve sendikalar vb. devletin ideolojik aygıtlarında maddi bir boyut kazandığını öne sürmüştür.⁵⁸

Althusser, devletin tek boyutlu olmadığını ve tek bir güçle var olduğu fikrinin eksik kaldığını savunmuştur. Zira devletin asayiş, yargı, bürokrasi gibi organlarıyla ortaya koyduğu baskıcı güçle meşruiyetini sağlamasının yeterli olmadığını, toplumu ikna ve idare için ideolojik aygıtların söz konusu olması gerektiğini ortaya koymuştur. Zira baskıcı aygıtlarla devletin halk üzerindeki etkinliğinin uzun soluklu olmasının mümkün olmayacağı, ancak eğitim ve dini kurumlar, kitle iletişim kuramları gibi ideolojik aygıtlarla bunun sağlanabileceğini ifade etmiştir. Bu vb. ideolojik aygıtların devletin kontrolünde olmaması gerekmektedir ki bu sivil toplum demektir. Fakat devlet, sivil

⁵⁵ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev: M. Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 164.

⁵⁶ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: M. Özışık, Y. Alp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 3-4.

⁵⁷ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 47.

⁵⁸ David McLellan, *İdeoloji*, çev: B. Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 34.

toplum üzerindeki gölgesini öyle hissettirmiştir ki bu da sivil toplumun devletleştirilmesi mantığını ortaya çıkarmıştır. Devletin baskıcı aygıtlardaki yetkinliğinin ve denetiminin ideolojik aygıtlardakine göre fazla olmasına rağmen ideolojik aygıtların amaca ulaşmada sorun teşkil etmediğini söyleyebiliriz.⁵⁹ Bu ideolojik aygıtları din, aile, eğitim, hukuk, siyasal, sendika, iletişim ve kültür olmak üzere kategorileştiren Althusser, devletin baskı aygıtlarıyla kıyaslandığında sayıca fazla olduğunu ifade etmiştir. Bu aygıtların ikisinde de hem ideolojik hem de baskı gücünün kullanıldığını yine de birincil işlevlerin baskı aygıtında baskı, ideolojik aygıtlarında ideolojinin ön planda olduğunu savunmuştur. Nasıl ki Gramsci sivil toplumu kontrol etmeden iktidarın mümkün olmayacağını ifade etmişse, Althusser de sivil toplumu elinde bulundurmayan ve onun üzerinde hâkimiyet kuramayan uzun soluklu bir iktidardan söz edilemeyeceği kanaatini ortaya koymuştur.⁶⁰ Öte yandan Althusser, dönemsel olarak bir ideoloji ayırımından bahsetmiştir. Ona göre pre-kapitalist toplumlarda kilise hâkim ideolojik aygıt olarak görülürken, modern kapitalist dönemde eğitim kurumları bu fonksiyonu yürütmektedir.⁶¹

Kapitalist dönemde eğitim veya öğretimsel aygıtın fonksiyonel olması hususu en basit şekilde çocukların küçük yaşta okullarda aldığı eğitim örneğiyle açıklanabilir. Genç yaşta veya öğrenim algılarının en kuvvetli olduğu dönemde her türlü bilgi ve veriyle egemen ideolojiyi bilinçlere yerleştirmektedir. İyi ya da kötü nitelikler ya da sıfatların her ne kadar farklı yol ve yöntemlerle de edinilmesi muhtemel olsa da bu öğretimsel aygıt gibi sistematik, planlı ve düzenli şekilde olması söz konusu değildir. O sebepten Althusser'e göre kapitalist toplumda üretim ilişkilerinin tekrar tesisi bu şekilde sağlanacaktır ve hâkim ideolojik aygıtlar toplum yönetimini kolaylaştıracaktır.⁶²

Özetle Althusser'in ideoloji yorumu ve bir temsil mekanizması tanımlamasında bulunması kendisinden sonra farklı adımların atılmasına ve önemi yadsınamaz düşünsel girişimlerin doğmasına ortam hazırlamıştır. Özellikle özne kuramı üretimine ve söylem

⁵⁹ Hatice Birsen Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 34, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf

⁶⁰ Sinan Özbek, "İnsan Felsefesi Açısından İdeoloji", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993), 136-138.

⁶¹ Fatih Duman, "Modern Siyasal İdeolojiler," *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 175.

⁶² Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: M. Özışık, Y. Alp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002). ss.61-63.

çalışmalarına imkân sağlayan Althusser'in çalışmalarına onun analizlerinden çok ortaya attığı sorular kaynaklık etmektedir.⁶³

1.1.5. İdeoloji Sınıflandırmaları

Dünyada yöneten ve yönetilen arasındaki mesafe ve yönetilenin konumu genel olarak modern döneme kadar benzer düzeyde olmuştur. İnsanların sorunlar karşısında çözüm üretmeye muktedir olması söz konusu olmamış, bu konuda yönetilenin getirdiği sınırı korumak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Sıradan insanların siyaset ve devlet konusundaki en önemli sorumlulukları bir devletin ve yönetenin var olması ve bu varlığın korunması için gerekli olan gücün yani üretimin gerçekleşmesini sağlamak olarak kabul edilmiştir. Modern döneme geçildiğinde ise bu durumu yeni ve zamana uygun yöntemlerle devam ettirmek gerektiğine inanılmıştır. Öyle ki yönetenlerin, yurttaşları kontrol etmek ve devletin devamı için çalışmaya bir nevi ikna etmek için belirli argümanlar kullanması gerektiği savunulmuştur. Modern dönemde bu argümanlardan biri de ideolojiler olarak saptanmıştır. Her ne kadar ideolojiler insan ve topluma dair konularla ilgili ayrı ayrı özellik, yöntem ve bakış barındırsa da ideolojinin hepsinin bulunduğu nokta, belirlenen hedefler noktasında toplumları veya kitleleri topyekun bir çabada birleştirme işlevini yürütmesi olmuştur.⁶⁴

İdeolojilerdeki bu ayırım veya birleşimi ideoloji sınıflandırmaları veya türleriyle açıklamak doğru olacaktır. Nasıl ki ideoloji tanımlamasında kesin ve net bir izahtan bahsedilemediği gibi aynı zamanda bu kavramı belirli ve tek boyutlu bir kümeleştirmeye açıklamak mümkün olmayacaktır. Buna bağlı olarak sosyal bilimlerdeki ideoloji tanımlama çabaları sonucu ortaya çıkan fikirleri göz önünde bulundurarak bir ideoloji sınıflandırmasından bahsetmek de faydalı olacaktır.

İdeoloji, hâlihazırdaki düzen ve sistemle alakalı koruma, güncelleme, değiştirme veya tamamen ortadan kaldırma savunusuyla ortaya konan değer ve kurallar bütünü ortaya koyan bir düşünce sistemi olarak ifade edilebilir. Bu anlamda ideolojilerin mevcut düzenin her parçasıyla alakalı bir açıklama çabası içerisinde olduğu söz konusu olmaktadır. Özetle siyasal ideolojiler, düzen toplum ve devlet için “daha iyisini” sunma iddiasıyla güçlerini ortaya koyma çabası içerisinde olmaktadır.⁶⁵

⁶³ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 58.

⁶⁴ Leon B. Paradat, *Siyasal İdeolojiler*, çev: A. Aydın (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 7-8.

⁶⁵ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram. (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 28.

Bir sınıflandırmaya göre ideolojiler dört ana başlık altında açıklanmaktadır. Bu başlıklardan ilk ikisi mevcut düzeni tümüyle veya birçok yönüyle savunma anlayışına sahip Tutucu İdeolojiler ve değişen, gelişen şartlar itibariyle mevcut düzene güncel yenilikler ve düzenlemeler getirilmesi gerektiğini savunan Reformist İdeolojilerdir. Dörtlü ideoloji kümelenmesinin üçüncüsü, mevcut düzendeki tutarsızlık iddiasıyla toplumsal yapıdaki kökten değişikliği savunan İhtilalci İdeolojiler olarak ifade edilmektedir. Mevcut düzen içerisindeki değerlerle uygulamalar arasındaki uyumsuzluk ve çelişki üzerinde durarak mevcut düzen sistemi dışındaki tutumların doğru olan olduğu kanaatini savunan Karşıt İdeolojiler de bu sınıflandırmanın sonuncusu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶ Burada tutucu ideolojilerle alakalı bir parantez açmak gerekmektedir. Muhafazakâr ideolojiler olarak da adlandırılan bu ideolojilerde köken itibariyle muhafaza etme anlayışı güdüldükçe, bu korumacılığın din veya ahlaki düzene mi yoksa siyasal düzene veya devlet otoritesine mi olduğuyla alakalı bir tartışma konusu mevcuttur. Burada öncesinde ihtilalci özelliği bulunan Kemalizm'in sonrasında ona münhasır sistemi korumacı olması örneğiyle açıklanması söz konusu olmaktadır.⁶⁷

Diğer bir ideoloji sınıflandırması ise belirli ana başlıklar halinde ele alınan bir sınıflandırma metodudur. Bu sınıflandırmaya göre din, milliyetçilik, liberalizm ve sosyalizm olmak üzere temel bir gruplandırmadan bahsedilmektedir. Çeşitli inanış biçimlerinden Şamanizm, Hinduizm, Yahudilik gibi dinler din başlığı altında, liberal, modern, etnik-kültürel olarak çeşitlendirilen türler milliyetçilik başlığı altında ve klasik, modern, sosyal demokratik ve neo olarak çeşitlendirilen türler liberalizm başlığı altında⁶⁸ köktenci, demokratik, düzeltimci, devrimci ve evrimci gibi türlerinde sosyalizm başlığı altında değerlendirilmektedir.⁶⁹

İdeoloji sınıflandırma girişimlerinden biri de ideolojilerin radikal, ılımlı, muhafazakâr ve gerici olarak tasnif edilmesidir. Bu tarifin yapılmasında siyasal değerler ve siyasal değişim olmak üzere iki temel argüman göz önünde bulundurulmuştur. Bir görüşten taraf olanların bu sınıflandırmadaki konumları, o görüş sahiplerinin düzenle ilgili kanaatleri ve tutumlarıyla açıklanmaktadır. En soldan en sağa doğru bir ideoloji

⁶⁶ Doğu Ergil, "İdeoloji Üzerine Düşünceler", *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, sy. 1 (1983): 87.

⁶⁷ A. Rıza Saklı, "İnsana ve Topluma Etkisi Bakımından İdeolojiyi Anlamak", *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika* 3, sy. 1 (2019): 114.

⁶⁸ Mahmut Boyuneğmez, *İdeolojiler Üzerine*, 2014, 3, erişim 30 Haziran 2020, <https://marksistarastirmalar.blogspot.com/2014/02/ideolojiler-uzerine-mahmut-boyunegmez.html>

⁶⁹ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 127.

gruplandırması yapılacak olursa, düzenin karşısında bir tutum sergileyen ve rahatsızlığını öne sürerek köklü bir değişim rüzgârı estirmek isteyenler solun en uç kısmındaki radikaller olarak tarif edilmektedir. Yine radikaller kadar büyük bir rahatsızlık hissetmeyenler fakat bir nebze değişim taraftarı olanlar ise liberallerken ılımlılar, değişim yanlısı olarak kabul edilmemektedir. Düzen içerisinde yapılacak olan bir değişimin mevcut hale daha da zarar getireceği endişesi taşıyan muhafazakârlar kusursuz bir düzen kurma düşüncesine mesafeli durmaktadır. Gerici olarak tarif edilen ideoloji grubu ise dönemin getirdiği modern yenilikleri reddederek geçmiş dönemlerdeki anlayışın korunması veya geçmişe doğru ilerleyişin savunucuları olarak soldan sağa ideoloji sınıflandırmasının en sağında yer almaktadır.⁷⁰ Siyasi spektrum olarak da açıklanan bu sınıflandırma doğrultusunda daha net bir şablon oluşturmak ve bu sınıflandırmanın ne anlama geldiğini kavrayabilmek için insanların eğilimlerinin hangi açıdan bir konuma odaklandığını sorgulamak önemli olacaktır. Bu değerlendirmeler ışığında kendisini sağ odaklı olarak konumlandıran insanların otorite, seçkincilik ve mülkiyet gibi kavramları benimsediği, sol tercihinde olanların ise özgürlük, eşitlik ve haklar üzerinde durduğu açıklanmaktadır. Bu durum sadece değişim ve değerler ölçüsüyle açıklanamazken, ekonomik başta olmak üzere sosyal ve psikolojik koşulların ön planda olduğu ifade edilmektedir.⁷¹

1.2. AYDINLANMA SONRASI SİYASAL İDEOLOJİLER

Buraya kadar ideoloji hakkında tarihi ve kavramsal bir izah yapmaya çalışırken, ideoloji tanımlamalarıyla ön plana çıkmış ve kavrama büyük bir yol kat ettirmiş üç önemli ismin çalışmaları ve ortaya koyduğu ideoloji tanımlamalarından bahsedilmiştir. İdeolojinin doğduğu ve ideolojilerin önemli değişimler yaşadığı Aydınlanma dönemi, ideolojinin anlamlandırılması ve yeni ideolojilerin doğuşuna ortam hazırlaması noktasında son derece önemlidir. Bu bağlamda daha sonraki süreçler içerisinde ortaya çıkan özellikle milliyetçilik, faşizm ve fundamentalizm ideolojilerini ele almak bu çalışmanın kavramsal çerçevesi ve Siyasi Siyonizm'in ideolojiyle bağlantısının ve ideolojik boyutunun açıklanması noktasında son derece önemlidir.

⁷⁰ Gökhan Arslantürk ve Ali Dönmez, “Siyasal İdeolojilerin Değerler ve Bilişsel Karmaşık Düzeyi Açısından Karşılaştırılması”, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları* 4, sy. 1 (2019): 71.

⁷¹ Leon B. Paradat, *Siyasal İdeolojiler*, çev: A. Aydın (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 22.

1.2.1. Milliyetçilik

Belirli bir ırk ya da insan türünü ifade eden millet kelimesinden türetilen milliyetçilik kavramı ilk olarak 18. Yüzyıl sonlarında terim olarak literatürdeki yerini almıştır. Fransız Augustin Barruel tarafından ortaya atılmış olan bu kavram 19. yüzyıl itibariyle siyasi bir kabul veya hareket haline gelmiştir. Hatta Fransız Devrimi'ne ortam hazırlayan fikirler içerisinde önemli bir yeri olan milliyetçilik, daha sonraki dönemlerde dünyanın tekrar şekillenmesine ortam hazırlayacak güçlü ve yaygın bir karakteri barındırmaktadır. Milli bilinç, milletin kendisinin efendisi olması gibi anlayışların temel taşlarını oluşturduğu milliyetçilik fikri, Fransa'daki gelişmelerle sınırlı kalmayıp dünyanın birçok yerinde ortaya çıkmıştır.⁷² Feodalizmin çöküşü ve mutlak monarşiyle birlikte bir saf kimliğin ortaya çıkması beraberinde gerçekleşen Fransız Devrimi'nin millet, toplum ve devlet anlayışlarındaki gelişmeleri milliyetçilik fikrinin doğmasına ortam hazırlamıştır. Ortaya çıkan yeni anlayışa göre din ve hanedan merkezli yönetim yerine halk egemenliğini esas alan ulusların, kendi egemenliğini teşkil eden devletlerinin oluşumu fikri canlanmıştır.⁷³ Bu canlanışa veya ortaya çıkışa sadece feodalitenin yıkılması veya farklı devlet modellerinin ortaya çıkmasının sebep olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Endüstrileşme, kapitalizm, kentleşme, kitle iletişim ve laikleşme gibi modern yaklaşımların milliyetçiliğin temel taşlarını teşkil ettiğini söyleyebiliriz.⁷⁴ Bu temel taşlar, üretimin bilimsel ve teknolojik sistemle bütünleşik hale gelmesi sonucunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle açıklanabilir. Zira tarım toplumundaki örgütlenme biçimi milliyetçi yaklaşıma uygun ve uyumlu sayılmamaktadır.⁷⁵

Tanımlama ve anlamlandırma noktasında muğlaklığın söz konusu olduğu ideoloji kavramında olduğu gibi milliyetçilik için de benzer yorumlar yapılmaktadır. Nitekim kavramın tek başına anlam ifade etmesinin zorluğu söz konusu iken milliyetçilik yurttaşlık, yurtseverlik, millet, milliyet, etnisite, kültür, ırk, ırkçılık, halk gibi kavramlarla bütünleşmiş ve zenginleşmiştir. Milletlerin oluşma süreci, bir millete ait olma bilinci, bir milletin dili ve kültürü, bir milleti temsil eden toplumsal ve siyasi hareket tanımlamaları

⁷² Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 161.

⁷³ Azmi Özcan, "Milliyetçilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 30 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 84.

⁷⁴ Bora İyiat, "Millet Kavramı ve Milliyetçiliğin Tarihi", *Devlet*, (2014): 4.

⁷⁵ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusculuk*, çev: G. Göksu Erdoğan, B. Eranlı Behar (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 79-80.

milliyetçilik için yapılmış başlıca tanımlamalardır.⁷⁶ Daha çok psikolojik veya duygusal bir bağ ile açıklanan milliyetçilik, bireyleri ortak geçmiş ve ortak gelecek çizgisi içerisinde bir arada tutan bilinç olarak da ifade edilmektedir. Bu anlayış çerçevesinde milliyetçilik, ulusların bir arada kalmasını sağlayan ve siyasal hedefler uğruna siyasi bir hareketlilik güdüsü içeren bir kavramdır.⁷⁷

Milliyetçilik, bir ulus için mensubiyet ve aidiyet meselesidir. Aynı zamanda kendi ihtiyaç ve benliğine göre hareket eden milletin bireysel oluşu üzerine ilerleyen bir ideolojidir. Hatta milliyetçilik, insanların kimlik ve konumlarına göre olağan bir sınıflandırmaya tâbi tutulduğu ve bu sınıflandırmanın kabul görürlüğünü açıklayan siyasal bir meseledir.⁷⁸ Bu mesele kuşkusuz devlet etrafında şekillenmektedir. Bu şekilleniş milliyetçilik çağı olarak adlandırılan 19. yüzyılda ahlâki ve felsefi boyutlar etrafında gelişmiştir. Bir milletin varlığının kökenlerini inceleyen ve bu varlığın delili niteliği taşıyan bulgu araştırması, bu çağın tarihçilerinin önemli meselesidir. Zira Alman Tarihçi Heinrich von Treitschke'nin bu durumun gerekçesi niteliğinde ortaya koyduğu fikir devletin birliğinin milliyet esaslığı üzerinedir. Zira o, gerçek milletlerin kendi devletini kurma eğilimi ve devlet içerisindeki milletlerin bir arada yaşatılması düşüncesini büyük devlet tahayyülü için en önemli seçenek olarak açıklamıştır.⁷⁹

İdeoloji bağlamında milliyetçilik değerlendirmesi yapmak için bir takım esasları ve sorunları ele almak gerekmektedir. Bu anlamda milliyetçilik, kimi zaman siyasi bir doktrin olarak değerlendirilmekle birlikte millet, organik toplum, kendi kaderini tayin etme, kimlik siyaseti gibi temel kavramlara dayandırılmaktadır.⁸⁰ Bu dayanaklarla milliyetçilik, milleti içeren toplulukların siyasal zeminde bütünleştirilmesini, söz konusu milletin çoğunluğu oluşturan egemen devletle oluşturulacak ulusal bağımsızlığı ve bağımsız devletin güvencesi altında olan bir milletin varlığıyla ulusçuluk sürecinin ilerlemesini amaç edinmektedir.⁸¹

⁷⁶ Temuçin F. Ertan ve Orhan Örs, “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir”, *Atatürk Yolu* 16, sy. 62 (2018): 41.

⁷⁷ Recep Boztemir, “Tarihsel Açıdan Milliyetçilik: UlusDevletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi.”, *Doğu Batı*, sy. 38 (2006): 167.

⁷⁸ Çağlar Enneli, “Milliyetçilik ve İdeoloji”, *Alternatif Politika*, (2013): 30.

⁷⁹ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bakış* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), 37-38.

⁸⁰ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 164.

⁸¹ Recep Boztemir, “Tarihsel Açıdan Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi.”, *Doğu Batı*, sy. 38 (2006): 168.

1.2.2. Faşizm

Faşizm kelimesi köken itibariyle fasces kavramına dayandırılmaktadır. Roma döneminde devleti yönetenlerin otorite göstergesi olarak kullandığı çubuklardan bir araya getirilmiş bir balta için kullanılan bu kavramın söylem ve hareket olarak kullanılması çok daha sonrasında mümkün olmuştur.⁸²

19. yüzyıl ideolojilerinden farklı olarak sonraki yüzyılda Birinci Dünya Savaşını takip eden süreçte ortaya çıkan ve burada ideolojiye dönüşen fascia kelimesi, İtalyan Lider Mussolini'nin birliklerine verdiği isim olarak bilinmektedir. Faşizm ise özellikle Aydınlanma düşüncesinin ortaya koyduğu değerlere karşıt bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. 1919 yılında önce İtalya'da Benito Mussolini tarafından kurulan Faşist Parti, hemen ardından Almanya'da Hitler tarafından İtalyan yönetim modeli örneğinde kurulan Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi tarafından tüzük niteliğinde bir parti prensibi ve devlet yönetim modeli ortaya konmuştur. Burada iki ayrı faşist yaklaşım söz konusu olsa da temelde ortak nitelikler mevcuttur. Bu ufak ayrıma göre Almanya'daki faşist yönetim anlayışı literatürde nasyonal sosyalizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Almanya'nın yükselişiyle başlayan bu faşist yönetim anlayışı popülerlik kazanarak süreç itibariyle Avrupa'da, Japonya'da ve Arjantin'de de ortaya çıkmıştır.⁸³ Buradaki ülkelerin tarihi serüvenlerine hatta ekonomik ve sosyal süreçlerine bakıldığında faşizmin bir nevi siyasi buhran dönemlerinde ortaya çıkan olağanüstü yönetim sistemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira ne İtalya'nın ne de Almanya'nın o dönemdeki koşulları itibariyle sağlıklı bir toplumsal ve iktisadi sisteme sahip olduklarını söylemek mümkündür.⁸⁴ Hatta İtalyan halkının faşist yönetim modeline olan duyarlılıkları, içlerinde bulunduğu bu ekonomik, toplumsal kaygılar ve sorunlara faşizmin çözüm olabileceği düşüncesine olan inanışları ve güvenleriyle açıklanmaktadır.⁸⁵

Aydınlanmanın getirdiği değerlere karşıtlık faşizmin bir karşıt merkezli ideoloji olduğunu açıklamaktadır. Zira o değerlerin ürünü olan liberalizm, kapitalizm, komünizm vb. akımlar karşısında faşizm; antiliberalizm, antikapitalizm, antikomünizm gibi

⁸² Ömer Çaha ve Bican Şahin, *Türkiye'de ve Dünyada Siyasal İdeolojiler* (Ankara: Orion Kitapevi, 2013), 209.

⁸³ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 213.

⁸⁴ Hüsamettin İnaç ve Selami Erdoğan, "Toplumsal Bir İdeoloji Olarak İdeoloji", *Liberal Düşünce*, (2004): 61.

⁸⁵ Demirhan Fahri Erdem ve Çiğdem Erdem. "İtalya'da Faşizmin Yükselişi ve Antonio Gramsci'nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri", *Gazi Üniversitesi İİBF*, (2016): 107.

karşıtlığı temsil etmektedir. Birleşik ulusal toplumsallığın en temel özellik olduğu faşizmde, insan için ulus, devlet, birlik ve lider gibi olgulara koşulsuz bağlılık söz konusudur.⁸⁶ Öte yandan bu meşhur ideolojileri anlamlandırırken önemli kurucu ve simge isimlerden bahsetmek mümkün iken faşizmin böyle bir düşünürü olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Hitler ve Mussolini'nin buradaki konumu ise kavramı bir "yönetim sistemi" olarak sunan liderlikten başka bir şey değildir. Onların kavramı diğerleri gibi felsefi alt yapısının tanımlanmamasından kaynaklanan büyük bir boşluk barındırmaktadır. Buna en iyi örnek ise faşizmde, Karl Marks komünizm ilişkisi gibi bir ilişkiiden söz edilemeyeşi olacaktır.⁸⁷

Faşizm, bireyciliğin karşısında bir yapıya sahip yeni bir yaklaşım olarak tarif edilebilir. Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin sunduğu sistemi reddederken, bütünüyle çözümün toplumun her kademesinin bir ve uyum içinde olduğu sürekliliğin entelektüel ve siyasal bir oluşumla sağlandığı düzeni amaç edinmektedir. Faşizm, Avrupa'nın modernleşmesi neticesinde ortaya çıkan kötülükleri yok edeceği savunusunda bulunmaktadır. Yine faşizm dönemin şartlarında oluşan çatışma, ayrışma, bölünme ve yabancılaşma sorununu ortadan kaldıracak bir hedef koymuştur. Her ne kadar bir karşıtlık söz konusu ise de faşizmde, bütün ideolojilerden ve modern ve teknolojik gelişmelerden en iyi ve faydalı olanın ele alınması esastır.⁸⁸

Faşizm, bireyciliği reddederken, bireyin karar alma süreçlerinde etkinliğinin söz konusu olmadığı sadece devletin kontrolünde olan kurumlar aracılığıyla var olduğunu ifade eden korporatizmle toplumsal bir sistemi savunmaktadır. Buradan faşizmin liberalizm karşısında sert bir tutuma sahip olduğu hatta onu bir tehlike olarak gördüğü anlaşılabilir. Faşizm sınıflar arasında uyumun olması gerektiğini ve devletin bunun sağlanması ve toplum huzuru için baskınlığını ortaya koymasını savunurken antikomünist bir yaklaşım içindedir. Eşitsizlik üzerine kurulan ve eşitsizliğe değer atfeden faşizm, farklı bir milliyetçiliği savunmaktadır. Bu savunu yayılmacı ve saldırgan nitelik taşımaktadır. Öyle ki farklı topraklarda yaşayan aynı ırk ve dile mensup kitleler üzerinde hâkimiyet iddia eden faşizm, ele geçirmeyi meşru addetmektedir. Hayata bir amaç belirleyen faşizmde en önemlisi mücadele etmektir. Bu mücadele de güçlülerin otoritesi söz konusu olmalıdır ve halkın kararlarının sağlıklı olmadığı iddiası üzerine demokrasinin

⁸⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, çev: B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla, B.B. Özipek (Ankara: Adres Yayınları, 2012), 90.

⁸⁷ Aydın Yalçın, "Faşizmin Doğuşu", *Liberal Düşünce*, (2004): 8.

⁸⁸ Zeev Sternhell vd., *Faşist İdeolojinin Doğuşu*, çev: Ş.Çiltaş (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 18.

karşısındadır. Bu karşıtlıkla faşizmin şiddet ve savaş kavramlarına pozitif yaklaşım atfedişini anlamlandırmak mümkündür. Zira bu kavramlara yüklenen bu anlamla uluslar, gücünü ve diriliğini muhafaza edecektir. Devletin her şey olarak açıklandığı faşizmde, bireyin bireyliği sadece devletle açıklanabilmektedir. Birey, faşizmde devlet dışında hiçbir hak ve konuma sahip değilken, sadece devletin amacına göre hareket edebilen olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹

Özetle faşizm, iki farklı türde açıklanırken bunlardan ilki İtalya’da Mussolini’yle ortaya çıkan İtalyan faşizmi iken ikicisi ise Almanya’da Hitler’le ortaya çıkan totaliter süreci hayata geçirmeye çalışan ve her türlü antiliği içeren Nazi faşizmidir. Her ne kadar diğer ideolojiler de (komünizm hariç) tek kaçınılmaz olarak kendilerini görmeleriyle bu inanışı kabul ettirme uğruna şiddete dönüşseler bile faşizm gibi doğrudan şiddet içeriği barındırmamıştır. Irkı, şiddeti, devleti, hiyerarşiyi, ön planda tutan bu ideoloji, diğerlerinden farklı olarak iyimser bir porte çizmemiş tam tersi şiddet ve çatışma ideolojisi görünümü ortaya koymuştur. Bu bağlamda faşizm, ırk ve ülke karşılaştırmasını esas alan mükemmellik ve merkeziyetçi yönetimin en zirvesini savunan milliyetçilik ideolojisinin bir parçası olarak doğmuştur.⁹⁰

1.2.3. Fundamentalizm

Politik aşırılık biçimleri olarak ifade edilen ekstremizm, radikalizm ve fanatizm gibi kavramlarla birçok konuda birlikte kullanılan fundamentalizm, buna rağmen kendine özgü kurallara, anlayışa ve tanımlamaya sahiptir. Şüphesiz birlikte kullanımın kavramsal probleme ve kargaşaya ortam hazırladığı yönündeki haklı endişeleri bu kavramların ayrı ayrı açıklanmasının en önemli gerekçesi olarak kabul edilmektedir.⁹¹

Fundamentalizm, köken itibarıyla Latince taban, mülk veya kara parçası anlamındaki *fundus* kelimesinden ortaya çıkmış ve birinci, temel ve kaideye ait, esas anlamlarındaki fundamental kavramının isimleştirilmesiyle güncel ismini kazanmıştır.

⁸⁹ Fatih Duman, “Modern Siyasal İdeolojiler”, *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, Der. Tefik Erdem (Ankara: Lotus Yayınevi, 2006), 143-145.

⁹⁰ Bahadır Eser ve Hasan Yüksel, “Korporatizm Faşizm ve Solidarizm Kavramları Ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyasası Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Yönetim ve İktisat ve İşletme*, (2012): 185.

⁹¹ Yusuf Çiftçi, *Politik Aşırılık Biçimleri*, (Ankara: Maarif Mektepleri, 2019), 21.

XX. yüzyıl başlarında ABD’li Reuban Archer Torrey tarafından ortaya atılan “The Fundamentals: A Testimony To The Truth” eseriyle kavram tarihteki yerini almıştır.⁹²

Modern Hristiyanlar, kutsal kitaptaki ifadelerde akıl ve çağ ile uyuşmayan sözlerin hakikatiyle bağdaşmadığını savunmuşlardır. Tanrı tarafından ilan edilen metnin zamansal olarak çelişki barındırmaması gerektiği ve dönemlere uyarlanması yönündeki eğilimle dine yeni ve farklı yorumlar getirilmesi hedeflenmiştir. Bu durum, kutsal kitabın yanlıştan beri olduğunu, orada yazılanların olduğu gibi anlaşılması gerektiğini ve metinlerin yoruma kapalı olduğunu savunan fundamentalistler tarafından reddedilmiştir.⁹³

İncil’in en kökten veya ilk anlamına derinden bağlılığı savunanlar tarafından ortaya atılan fundamentalizmin en belirgin ve önemli özelliği modern İncil yorumlarına olan karşıtlık, geleneksel veya klasik olanın kusursuz oluşudur.⁹⁴ ABD’de Hristiyanlar arasındaki bir anlaşmazlığın neticesi olarak bu kavram, bu dinin temellerine ve kökenine sahip çıkılması ve bunun için mücadele edilmesi gerektiğini savunan fundamentalistler tarafından yaygınlık kazanmıştır. Diğer dinlere de sirayet eden bu ideoloji, topyekûn aynı değerleri ifade etmese de birçok anlayışta ve ilkede ortaklık barındırmaktadır. Kültürel öğelerin reddi, dini kitaplardaki ifadelerin birebir kabul edilmesi, diğer görüş sahiplerinin karşısında durmak, kendileri dışındakilerle mücadele etmek ve bu anlayış için her türlü imkândan istifade etmek gerektiğine olan kanaatler dini fundamentalizmin genel karakteri olarak bilinmektedir.⁹⁵

Birçok tanımlamanın yanında fundamentalizm teriminin muğlaklığına dair kanaatler de söz konusudur. Zaman ve mekâna göre değişebilen türde olmasının yanında anlam ve özellikleriyle farklı anlamlandırmaların da yapıldığı açıktır. Öyle ki Hristiyan dininin kökenine dönüş olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, genel olarak bir olumsuzluk temeline indirgense de bir öze dönüş savunusuyla pozitif bir tarafının da varlığı söz konusudur.⁹⁶ Zira halkların kendi kaderlerini tayin etme düşüncesinin bir karşılığı olduğu da bu pozitif değerlendirmelerden bir tanesi olarak ifade edilmektedir.⁹⁷ Bununla birlikte

⁹² Murat Beyazyüz, F. Sevinç Göral Alkan ve Erol Göka, “Fundamentalizmin Psikolojisi”, *Avrasya Dosyası* 13, sy.3 (2007): 357.

⁹³ Hasan Yücel Başdemir, “Fundamentalizm”, *Siyasi İdeolojileri*, Ed. B. Kalkan ve H. Yücel Başdemir (Ankara: Adres Yayınları, 2017), 224.

⁹⁴ Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 240.

⁹⁵ Bahram Hasanov, “Dini Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü* 16, sy. 3 (2016): 242.

⁹⁶ Temel Yeşilyurt, “İslam İman ve Fundamentalizm”, *Kelam Araştırmaları* 2, sy. 2 (2004): 84.

⁹⁷ Domenico Losurdo, *Köktendincilik Nedir?*, çev: S. Dingiloğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2012), 9.

fundamentalizm, modern ve yeni bir akım olmasının yanında oldukça yaratıcı yelpaze olarak da değerlendirilmiş, bir takım kesin değerler nedeniyle geçmişe takılıp kalma özelliğiyle bir nevi muhafazakârlık iddiasına da maruz kalmıştır.⁹⁸ Bu ikiyüzlü anlamlandırma durumu, fundamentalizmin modern döneme karşıt bir yaklaşım içerisinde olmasına rağmen aynı zamanda bu modern dönemin bir ürünü olarak ve ondan faydalanarak ortaya çıkmasından kaynaklandığını ifade etmek gerekmektedir.⁹⁹

Dönemin önemli bir gelişmesi olan sekülerleşme mantığının antitezi veya karşıtı bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan fundamentalizm, Hıristiyanlık dini özelinde gelişim göstermiştir. Zira Yahudilik ve İslâmiyet inançlarında sekülerleşme fikrinin yaygın olmaya başlamasıyla birlikte bu dinlere de sirayet eden fundamentalizmin yayılımı için çok da neden aramaya ihtiyaç olmamıştır.¹⁰⁰ Buradan Hristiyan dini temelinde kökündeki değerlere bağlılık ve sadakati hâkim anlayış olarak kabul gören köktendinciliğin diğer dinlerdeki karşılığının söz konusu olmasıyla birçok köktendincilikten bahsetmenin yerinde olacağı ifade edilebilir. Örneğin İslâm dinindeki şeriat anlayışını kaynak alan İslâmi fundamentalistlerin yanında vaat edilmiş topraklar düşüncesindeki Yahudi inancının devlet kanunlarının ötesinde ele alınması yönündeki inanç, Yahudi fundamentalizmi tanımlamasını ortaya çıkarmıştır.¹⁰¹ Bu dinlerin dışında Hinduizm ve Sihizm’de de görülen fundamentalizmde dini görünümün yanında politik özelliklerden bahsetmek yanlış olmayacaktır. Özellikle bu tür köktendincilik, yönetim altında ezici bir baskıya maruz kalmış kitleler için despotizmi ortadan kaldırmaya yönelik politik araç olarak görülmektedir.¹⁰²

İslâmi fundamentalizm, kutsal kitabın gerçek anlamına kökten bağlılığı ifade eden fundamentalizmden bir nebze farklı anlam taşımaktadır. Zira Müslümanlar için Kur’an-ı Kerim’e bağlılık zaten inancın gerektirdiği temel anlayış olarak bilinmektedir. Bu anlamda İslâmi fundamentalizm için en uygun tanımlama; dinin siyaset üzerinde hükmettiği, şeriatın toplum ve devlete dair kurallara kaynaklık etme savunusu olmaktadır. Bu durumda bu ideoloji; Müslümanlık iddiasında bulunanların zaten Kur’an’ın gerçek anlamını kabul ettiği fakat İslam Devleti arzusu, beklentisi ve bununla alakalı mücadeleye

⁹⁸ Karen Armstrong, *Tanrı Adına Savaş*, çev: M. Erdem (İstanbul: Alfa Kitap, 2017), 9.

⁹⁹ Gülay Ercins, “Küreselleştirici Modernliğin Bir Antitezi: Fundamentalizm”, *Uluslararası İnsan Bilimleri* 6, sy. 1 (2009): 657.

¹⁰⁰ M. Ali Kirman, “Sekülerleşme Perspektifinden Dini ve Fundamentalizmler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar* 2, sy. 1 (2008): 276.

¹⁰¹ Domenico Losurdo, *Köktendincilik Nedir?*, çev: S. Dingiloğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2012), 10.

¹⁰² Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 241.

dair bir fikir birliğinin olmaması doğrultusunda ortaya çıkmıştır. İslâmi kuralların modern döneme esnetilmemesi yönündeki sert ve kesin tutumun İslâmi fundamentalizmin genel karakteri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁰³

Türkiye’de 1920’lerdeki milliyetçi düşüncenin yönetimde etkinlik göstermesiyle şariat düzenine dair kurallara siyasal iktidar tarafından yapılan müdahale köktendincilik için bir alan doğurmuştur. Buna bağlı olarak İslami esasların hiçe sayılması endişesiyle köktendincilik kendini göstermiştir. Bununla birlikte bu yıllarda İran’da, 1950’lerde de Kuzey Afrika’daki milliyetçi devrimler fundamentalist yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. 1967’de ise İsrail’le Arap ülkeleri arasında sonlanan savaşın Arap ülkeleri için bir hezeyan olması ve 1979 yılındaki İran İslâm Devrimi İslâmi köktendinciliğin yükselişindeki en önemli etkenler olarak görülmektedir.¹⁰⁴ Ortadoğu’daki bu toplumsal ve siyasal süreçler neticesinde ortaya çıkan din kökenli hareketlerle dinin toplum ve siyasete dair sorumluluğu belirlenmiştir. Bu sorumluluk nezdinde dinin toplumlardaki etkisi ve tekrar canlanışının hukuki ve siyasi zeminde ilerleyiş düşüncesi ve girişimleriyle İslâmi fundamentalizm tanımı ortaya çıkmıştır. Bu ideolojinin genel karakteristik özelliği olarak baskıcı, sert ve keskin hükümler içeren bir yapısı olduğu kabul görmüş, bu bağlamda Aydınlanmayla ortaya çıkan özgürlük ve liberal değerlerin bir düşmanı olarak tarif edilmiştir.¹⁰⁵

İran devrimiyle birlikte siyasal ve sosyal hayattaki büyük değişiklikler bölgedeki diğer ülkelerde dengeleri değiştirmiştir. Öyle ki halkın bireysel ve toplumsal yaşamını etkileyecek kurallar ve kanunlar İslâmi zorunluluk çerçevesinde ilan edildi. Mısır’da İhvan-ı Müslimin Hareketi (Müslüman Kardeşler), Lübnan’da Hizbullah, Afganistan’da Taliban ve daha sonra El Kaide İslami fundamentalizmin en önemli figürleri olarak tanıtılmıştır. Milliyetçi hareketliliklerle başlayan bu örgütsel hareketlerden 21. yüzyılda Usame Bin Ladin tarafından kurulan El Kaide’nin İslâm dinini referans aldığı iddia edilmiş, emperyalist düşünce karşısında harekete geçmeyi savunarak birçok silahlı eylem gerçekleştirilmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’deki meşhur ikiz kuleler saldırısını bu minvalde gerçekleştirdiği savunulan El Kaide’nin bu ve benzeri birçok eylemi İslâm dininin meşruiyetine uygun olarak lanse edilmiştir.¹⁰⁶ Burada İslâmi fundamentalizme

¹⁰³ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 291.

¹⁰⁴ Davut Ateş, “İslam Köktendinciliği”, *Akademik Ortadoğu* 3, sy. 2 (2009): 64.

¹⁰⁵ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 281.

¹⁰⁶ Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 245.

dair bir ayırım söz konusudur. Emperyalizmle mücadele girişimi ilanıyla cihat başlatıp birçok terör eylemleri gerçekleştiren El Kaide ve benzeri terör hareketlerinin bu düzeyde bir İslâmi fundamentalist olarak değerlendirilmesi yerine radikal fundamentalizm kavramıyla açıklanması daha doğru kabul edilmektedir.¹⁰⁷ Zira İslâmi düzen inşası hedefiyle ortaya çıkan İhvan hareketiyle terör eylemlerini felsefe edinmiş örgütleri aynı çatı altında değerlendirmek doğru olmayacaktır.

Evrenselliği söz konusu olduğunda bu ve benzeri eğilimlere İslâm'ın referans olarak gösterilmesi çok da anlaşılır değildir. Bu konu özellikle Batı dünyası tarafından çokça dillendirilmiş ve kullanılmıştır. Fundamentalizm ışığındaki terör ve şiddet içeren tutumların küreselleşmeyle birlikte İslâm gibi algılanışı yayılmıştır. Bu doğrultuda İslâmi olarak değerlendirilen her şeyi modern hayatın dışına itme düşüncesi ilerleme kaydetmiş, bir tehdit algısı söz konusu olmuştur. Aynı zamanda ön yargılı ve art niyetli yaklaşımlar bu şiddet görüntüsüyle durdurulması zor bir hal almıştır. Tarafsız bir yaklaşımla İslâm'a bakışın önündeki en büyük engellerden biri olarak kabul edilen bu durum küresel boyutta kırılması zor tabuları meydana getirmiştir.¹⁰⁸

Yahudi fundamentalizmi ise iki farklı grupta anlaşılmaktadır. Bu iki grup arasında oldukça zıt bir anlamlandırma söz konusu olmaktadır. Bunlardan ilki Eski Ahitte öngörülen Yahudi devletinin İsrail olmadığı ve dünyanın dört bir yanında yaşayan Yahudilerin İsrail'e dönüşünü kabul etmeyen Yahudi fundamentalistlerdir. Bunlar aynı zamanda Filistin topraklarındaki terör başta olmak üzere İsrail şiddetinin ve işgal girişimlerinin karşısında durarak, bu konudaki politik tutumları eleştiren taraf olarak kayıtlardaki yerini almıştır.¹⁰⁹ Bu grup üyelerine Haredim adı verilmiştir. Daha sonra Yahudi siyasal partilerinden biri olarak karşımıza çıkan Haredim, burada hahamların otoritesi karşısında duran, Yahudi hayata yenilikler katan uygulamalara muhalefet eden ve Yahudi yasalarına bağlılığı mecburi kılan bir yapıyı ifade etmektedir.¹¹⁰

İkinci diğer Yahudi fundamentalistler ise Yahudi devletini İsrail'le sınırlı kabul etmeyip, Siyonizm'i daha da ileriye götürerek daha büyük İsrail Devleti tahayyülünü savunmuşlardır. Bu fundamentalistler Arapların tamamen bölgeden çıkartılması yönünde

¹⁰⁷ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram. (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 293.

¹⁰⁸ M. Ali Kirman, "Sekülerleşme Perspektifinden Dini ve Fundamentalizmler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar* 2, sy. 1 (2008): 287.

¹⁰⁹ Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 246.

¹¹⁰ Israel Shahak ve Norton Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, çev: H. Şeker (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 40.

politikaların savunucusu olmuşlardır. Bölgede Yahudi yerleşim yeri faaliyetleri desteklenerek kalan toprakların İsrail'e katılımı resmî ve gayri resmî olarak yürütülmüştür.¹¹¹ Kimi kaynaklara göre bu iki farklı Yahudi fundamentalizmi dışında da birçok fundamentalist yaklaşımlar söz konusudur. Bu köktendincilikte Yahudilerin kâfirler yani Yahudi olmayanlar karşısında büyük bir üstünlük içerisinde veya niteliksel farklılıkları olduğunu savunanlar olduğu gibi Filistinlileri şahsiyetsizleştirmeye çalışanlar da vardır. Bu durum neticesinde İsraili Yazar Leibovitz tarafından Yahudi-Nazi hareketinin taraftarları olarak tanıtılması ve ırkçılık iddiası ortaya atılmıştır.¹¹²

Klasik Yahudilikteki en önemli hususlardan Tanrıyla yapılan sözleşmeden iki tanesine olan aykırılığı sebebiyle birinci grup Yahudi fundamentalistlerinin Siyonizm düşüncesine kesin karşıtlığı göz ardı edilmemelidir. Bu çığneden iki madde; Yahudi olmayanlara gösterilen karşıt muamele ve Mesih'in gelişinden önce vaat edilmiş topraklara yapılan göçtür.¹¹³ Bu köktendinci grubun liderlerinden olan Haham Hayyim Eleazer Shapira Siyonistleri ateist ve inkârcı olarak tanımlamıştır. Zira ona göre Siyonistler; tanrı tarafından verilen sürgün cezasını çekmeleri ve sadece dua etmeleri yönünde Yahudilere verilen öğütün karşısında durarak bir isyan içerisinde olmuşlardır. Daha da ileriye giden Shapira, bugün kendilerini kutsal toprağa yükselişi içerisinde sanan Siyonistlerin cehennem derinliklerine indiği yorumunda bulunmuştur. Çünkü o vatanda Tanrı değil şeytan bulunuyor, Siyonistler orayı korumak için değil orada savaşmak için orada bulunuyorlar savunusunda bulunmuştur. Ona göre Siyonizm sapkınlık ve küstahça bir gururdan başka bir şey değildir.¹¹⁴

¹¹¹ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 299.

¹¹² Domenico Losurdo, *Köktendincilik Nedir?*, çev: S. Dingiloğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2012), 91-92.

¹¹³ Israel Shahak ve Norton Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, çev: H. Şeker (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 57.

¹¹⁴ Karen Armstrong, *Tanrı Adına Savaş*, çev: M. Erdem (İstanbul: Alfa Araştırma, 2017), 318-320.

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK DİNİ GELENEĞİ

İnsanlık tarihi açısından son derece önemli olan dinler, birey-toplum-devlet ekseninde önemli göreve sahiptir. Hatta insanın varlığının başta olmak üzere insana dair birçok hususun dinle açıklandığı bir dünyada dinleri tanımak son derece önemlidir.

Yahudilik dini, tarih sahnesine çıkışı onunla mümkün olan ve ata olarak kabul edilen Hz. İbrahim’le gerçekleştiği bilinmekle birlikte inanışta birçok peygamberden söz edebiliriz. Zira dinin önderi olarak Hz. Musa olarak bilinse de ondan önceki peygamberler İbrahim, İshak, Yakup, Yusuf ve ondan sonra gelen Musa, Yuşa, Davut ve Süleyman’ın da bu dini temsil ettiği söz konusu olmaktadır. Tarihsel olaylar silsilesi ve tanrı-peygamber-mabet ilişkisi çerçevesinde anlaşılan bu din, ilk yaygın ilahi din olarak tarihteki yerini almıştır.

Siyonizm’i veya konumuz çerçevesinde Siyasi Siyonizm’i açıklayabilmek ve ideoloji bağlamında değerlendirebilmek için Yahudilik dini ve öğretilerinin anlaşılması son derece önemlidir. Zira Siyonizm’le ilgili her türlü bilginin Yahudilikle ilişkisi ve bağı asla göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü Siyonizm kavramının kısaca “Yahudi devleti fikri ve tahayyülü” olduğu açıkça bilinmektedir. Bu minvalde bu bölümde Yahudilikten, tarihi ve esaslarından bahsetmek doğru bir tercih olacaktır.

2.1. DİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE PEYGAMBERLER

Bilinen adıyla Yahudilik, en eski tevhidi dindir ve kendisinin de içinde bulunduğu semitik din ailesinin ilk ferdidir. Semitik din ailesinden Hristiyanlık ve İslâm’ın anlaşılması için de Yahudiliğin bilinmesi önemlidir. Her iki din de aynı geleneğin devamı olarak teyit edilmektedir. Müslümanlar açısından Yahudiliği ve Yahudi peygamberleri öğrenme Kuran’ın bağlamlarını öğrenmede yardımcı olacaktır. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in tebliğin ilk zamanlarından itibaren Yahudilerle muhatap olması ve Müslümanların Yahudilerle bir arada yaşamaları Yahudiliğin bilinmesinin tarihsel ve toplumsal gerekçeleri olarak görülmektedir.¹¹⁵

¹¹⁵ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 4.

2.1.1. Soyun Başlangıcı; Hz. İbrahim ve İsrailoğulları

Yahudilikle alakalı en net ve gerçekçi bilgileri tek tarihsel kayıt olarak karşımıza çıkan kutsal kitap vermektedir. Kaynaklarda İsrailoğulları'nın tarih sahnesine dahil oluşundan ve Mısır'a girişine kadar herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bu sebeple literatürdeki bilgiler kutsal kitap ve hatta Kur'an-ı Kerim ışığında ortaya konmuştur.¹¹⁶

Yahudilik köken olarak Hz. İbrahim'e ve onun soyundan olan Hz. İshak ve Hz. Yakup'a dayandırılmakla birlikte Hz. Yakup'un (İsrail) on iki soyundan gelen İsrailoğulları'nın Hz. Musa tarafından kölelikten kurtarılması ve atalarının tanrısından Tevrat'ı almasıyla ortaya çıkmıştır. Monoteist din ailesi içerisinde yer alan bu din, ondan sonra gelen Hıristiyanlık ve İslâm'la ortak tarihi sürecin ve ortak coğrafyanın etkisiyle birçok konuda benzerlik taşıdığı bilinmektedir. Ulusal ve evrensel nitelikler taşıyan bu din, aynı zamanda toplumsal bir gelenek ve yaşam tarzını ifade ettiği gibi kişiler ve topluluklardan ötürü durağan bir yapıda olmamakla birlikte dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁷

Millet kavramını vaat edilmiş topraklarla bütünleştiren, müşterek bir inanç ve dilin karşılığı olarak tanımlanan Yahudilik, belirli bir ırk, kültür ve dine aitliği ifade etmektedir.¹¹⁸ Buradan yola çıkarak Yahudi olmak için Yahudi anne babadan veya Yahudi anneden doğmak önemli bir şart olarak karşımıza çıkar. Öte yandan sonradan Yahudi olmak mümkün iken bu da sadece din değiştirmek değil milliyet tercihini değiştirmek olarak algılanmalıdır.¹¹⁹

MÖ. XII. yüzyılda ortaya çıkan ve öğretilerinin esasını Musa peygamberden aldığı bilinen bu din, coğrafi ve zamansal süreç içerisinde İbrani, İsrail, İsrailoğulları, Yahudi ve Musevi kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.¹²⁰ Yahudi, İsrailoğulları'na Babilliler tarafından Yahuda bölgesinden geldikleri dolayısıyla verilmiş ve esas tercih haline gelmiş bir kavramdır. İbrani, kavramsal olarak "öte tarafın insanları" olarak açıklanmakla birlikte M.Ö. 15. yüzyılda Filistin bölgesinde yaşan göçebe kabileye verilmiş bir isimdir. İsrail ise esasen Hz. Yakup'un adı olarak karşımıza çıkarken tanım olarak "tanrıyla uğraşan" anlamı ise Yakup'un bir gece sabaha kadar güreştiği ve

¹¹⁶ Aydın, *Age*, 15.

¹¹⁷ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 187.

¹¹⁸ Ekrem Özbay vd., *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 37.

¹¹⁹ Baki Adam, "Yahudilik", *Yaşayan Dinler Tarihi*, Ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 207.

¹²⁰ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 9.

yenilemediği bir adam tarafından verilmiştir. Bu isimlendirmeye İbraniler “İsrailoğulları” olarak adlandırılmıştır.¹²¹ Musevi ise Hz. Musa’nın kurucusu olduğu bu dini benimseyen ve onun mensubu olduğu kişilere verilen isimdir. Kullanılan bu kavramların her biri esas itibarıyla aynı anlamı ifade etmekte ve kullanılmaktadır.¹²² Bununla birlikte bu kavramlardan her birinin Yahudi tarihi açısından belirli bir dönemi teşkil ettiğini söylemek mümkündür.¹²³

Yahudiliğin Yakup’un soyundan geldiği inancının yanında, ilk olarak Adem ve Havva oğullarıyla başlayan bir süreç kronolojik olarak kayıtlara geçmiştir. Habil, Kabil-Şit, Şit’in oğlu Nuh, Nuh’un oğulları Sam, Ham, Yafes, Sam’in oğlu İbrahim; İbrahim’in oğulları İsmail ve İshak, İshak’ın oğulları Esav, Yakub ve Yakup’un on iki oğlu olarak ifade edilen aile On iki İsrail kabilesi şeklinde açıklanmaktadır.¹²⁴

Tevrat kaynaklı bilgilere göre Yahudilerin soyundan olduğuna inandıkları Hz. İbrahim’in, Mezopotamya çevresinde ve babasının göç etmesinden dolayı Harran’da yaşadığı açıklanmaktadır. Yine inanca göre de Tanrı emriyle oradan Kenan diyarına göç etmişlerdir. Tevrat inancına göre sonrasında Tanrı tarafından adı “çoğunluğun babası” anlamına gelen İbrahim olarak değiştirilen Abram’ın cariyesi Hacer’den İsmail adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Yine Tanrı tarafından adı değiştirilen Sara’nın Hacer’i kıskanmasından dolayı Tanrı’nın İbrahim’e Sara’dan bir erkek çocuk (İshak) ve soyunun çoğalması vaadinde bulunduğu, kutsal bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Yahudi inancına göre İbrahim’in soyunun Hacer’in doğurduğundan devam edeceği endişesiyle kıskançlığı artan Sara’nın, Hacer’in ve oğlunun yanlarından uzaklaştırılmasını istemesi üzerine Tanrı İbrahim’e görünerek bu isteğin yerine getirilmesini emretmiştir. Bu emri yerine getiren İbrahim, Hacer’i ve İsmail’i Paran denilen bugünkü Arap Yarımadasına bırakmıştır. İsmail’in buraya yerleşmesinin Arap ulusunu meydana getirdiği savunulmaktadır.¹²⁵

Yahudiler, Hz. İbrahim’in oğullarından İsmail’i köle olarak görmüş ve İshak’ı önder olarak görmelerinin sebebi İsmail’e olan bu bakış olarak bilinmektedir. Onlara göre kurban olayını yaşayan da İsmail değil İshak’tır.¹²⁶ Tevrat’a göre İbrahim’i denemek için

¹²¹ Ekrem Özbay vd., *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 38.

¹²² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), 224.

¹²³ Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dinler Tarihi*, Ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 205.

¹²⁴ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 10.

¹²⁵ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 16.

¹²⁶ Ömer Faruk Harman, “İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 519.

Tanrı'nın İbrahim'den oğlu İshak'ı kurban etmesini istemesi üzerine buyruğu yerine getirmek için harekete geçen İbrahim, melekten emrin yerine getirildiği ve eylemden vazgeçmesi gerektiği haberi üzerine tanrıdan bir koç gönderildiğini görür ve onu kurban eder. İbrahim'in sözü yerine getirmesi üzerine Tanrı, onun zürriyetini mübarek kıldığını müjdelemiştir.¹²⁷

Vefatı sonrasında ahalinin yönetimi önce İshak'a ve onun iki oğlundan biri olan Yakup'a geçmişti. Daha sonra ise onun on iki oğluyla devam etti. Bu süreç sonunda İsrailoğulları bir ulus haline gelmiştir.¹²⁸ Yine Tevrat'a göre İsrail olarak bilinen Yakup, İshak'ın iki oğlundan biri olarak Yahudi tarihinde son derece önemli konumda olan bir şahsiyettir.¹²⁹

Yakup'un çocukları arasında en sevdiği Yusuf, kıskançlık ve kin sebebiyle kardeşleri tarafından kuyuya atılmış, daha sonra oradan çıkartılıp Mısır'a doğru ilerleyen tüccarlara satılmıştır. Kardeşleri, babalarına onun kanlı elbiselerini gösterip, Yusuf'un canavar tarafından yendiğini söylemişlerdir. Yusuf, tüccarlar tarafından Mısır pazarında köle olarak satılırken Firavun'un harem ağası Potifar onu satın alıp saraya götürmüştür. Potifar'ın karısı tarafından ilgi duyulan ve iftiraya maruz kalan Yusuf zindana atılmıştır. Firavun'un gördüğü rüya hakkında tutarlı fikirler ortaya koyan Yusuf, güven kazanmış ve zindandan çıkarılarak üst mevkilere getirilmiştir. Daha sonra ise kendisine verilen yetkileri kullanarak babası ve kardeşleriyle birlikte İsrailoğulları'nı Mısır'a getirtmiştir.¹³⁰

Yusuf'un Firavun'un gözündeki değeriyle Mısır'a yerleşmiş olan İsrailoğulları, yeni firavun yönetimleri tarafından tanınmayınca uzun bir süre o bölgede köle olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. İsrailoğulları'nın köleliği Musa peygamberle son bulmuş ve Yahudiler için yeni bir dönem başlamıştır.¹³¹

2.1.2. Hz. Musa'dan I. Mabet'in Yıkılışına

Mısır'da köle olarak yaşayan İsrailoğulları'nın bölgede hâkimiyet kuracağı rüyası ve kehaneti üzerine telaşlanan Firavun'un bu kavimden doğacak bütün çocukların öldürülmesi emriyle karşı karşıya kalan İsrailoğulları'ndan anne Yohebed, ona gelen

¹²⁷ Tümer Günay ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 181.

¹²⁸ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 16.

¹²⁹ Ekrem Özbay vd., *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 39.

¹³⁰ Tümer Günay ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 181.

¹³¹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 188.

ilhamla evladı Musa'yı üç aylıkken bir sepetin içinde nehre bırakmıştır. Firavun'un kızı tarafından nehirden bulunan Musa'nın sevimliliği üzerine sarayda evlatlık olarak bakılmasına karar verilmiştir. Sarayda üst düzey ilgiyle yetiştirilen Musa, yönetim ve askeri alanlar başta olmak üzere birçok ilimleri öğrenme fırsatını elde etmiştir.¹³²

Musa'nın saraydan ve Mısır'dan ayrılışı, şehri gezdiği sırada kavga eden İsraili ve Mısırlıyı ayırma niyetiyle Mısırlıyı yanlışlıkla öldürmesi ve bu olaydan duyduğu korkudan dolayı gerçekleşmiştir. Mısır'ı terk edip Medyan'a yerleşen Musa, oradan yanında çalışmaya başladığı Yetro'nun (Kur'anda Şuayp) kızıyla evlenmiştir.¹³³

Tevrat'ta geçen kayıtlara göre Musa'nın yanında çalıştığı Yetro'nun koyunlarını otlattığı esnada yanmaya başlayan çalılıklar arasından Tanrı'nın ona seslenişle İsrailoğulları'nın Mısır'daki kölelikten kurtarma konusundaki görevi beyan edilmiştir. Musa'nın kardeşi Harun ona yardımcı olarak tayin edilmiştir. Bu olay aynı zamanda Musa'nın peygamberliğinin başlangıcı olarak ifade edilmektedir.¹³⁴

Yaklaşık kırk yıl Medyen bölgesinde kalan Musa'nın zaman içerisinde değişen yönetimleri düşünerek Mısır'a gitmek ve aldığı emirler üzerine İsrailoğulları'nın özgürlüğünü talep etme noktasında hiçbir şey söylemeden ailesiyle birlikte kutsal asayı da yanına alarak yola çıkmıştır. Aldıkları emir doğrultusundaki özgürleştirme talebi Firavun tarafından kabul görmediği gibi daha ağır yükümlülüklerle karşılaşan İsrailoğulları, Musa ve Harun'a tepki göstermiştir. Allah'ın emri doğrultusunda tekrar Firavun'a giden Musa ve Harun'un İsrailoğulları'yla alakalı talebi, her türlü mucizeye rağmen kabul görmemiştir. Kaynaklarda Firavun ve halkına birçok musibet gönderildiğinden bahsedilmektedir. Her bir musibette talebi yerine getireceğini söylemesine rağmen sözünde durmayan Firavun, ilk doğan bütün çocukların ölümü gibi bir musibet üzerine İsrailoğulları'nın esaretine son vermiştir.¹³⁵

Bu son veriyle birlikte hemen Mısır'dan çıkış için yola koyulan Musa ve İsrailoğulları kavmi, verdiği karardan dönen Firavun'un onları takip ettiğini fark ettikleri Süveyş sahillerinde, Musa'nın asasının mucizesiyle Kızıldeniz yarılarak İsrailoğulları'na yol, Firavun ve ordusuna mezar olmuştur.¹³⁶ Bu mucizevi yolculuk sonunda Sina'da Hz. Musa'ya Tevrat ve On Emir verilmiştir. Atalarına vaat edilmiş topraklara doğru yola

¹³² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), 225.

¹³³ Ekrem Özbay vd., *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 40.

¹³⁴ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 17.

¹³⁵ Ömer Faruk Harman, "Musa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 209.

¹³⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), 225.

çıkan İsrailoğulları, çöllerde tam kırk yıl yaşamışlardır.¹³⁷ Çölde bu kadar yıl kalmaları ve vaat edilmiş topraklara yolculuklarının oldukça zorlu geçmesi, İsrailoğulları için Musa'ya isyan etmeleri nedeniyle Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olarak görülmektedir. Peygamberliği süresince Tanrıdan vahyedilene bir kitap haline getirip on iki levhayla birlikte ahit sandığına koyan Musa, Filistin'e varamadan yüz yirmi yaşında vefat etmiştir.¹³⁸ Çöl hayatı Nebo dağında son bulan ve defni Allah tarafından gerçekleştiği söylenen Musa peygamberin bu ilahi dinin kurucusu ve kavimle tanrı arasında bir aracı olduğu bilinmekte, İsrailoğulları'nın Mısır esaretinden kurtarılmasını sağlayan bir lider olduğu kayıtlardaki yerini almıştır.¹³⁹

Hz. Musa'nın vaat edilmiş topraklara dönüşü tamamlayamadan vefatı sonrası İsrailoğulları'na liderliği Hz. Yuşa üstlenmiştir. Hz. Yuşa önderliğinde Filistin bölgesine yerleşen İsrailoğulları, bölge hâkimiyeti için yerli halkla savaşmış ve M.Ö. 1234'ten sonra vaat edilmiş topraklar olan Filistin'e hâkim olmuşlardır. Esareten kurtuluşun ve bir ilâhi dinin temellerinin inşasına önderlik eden Hz. Musa'dan sonra öncü olan Hz. Yuşa, Filistin'i on iki kabile arasında paylaşmıştır.¹⁴⁰ Vefatına yakın bütün İsrail kabilelerini bir bölgede toplayan Hz. Yuşa, kendilerine özgürlüklerini ve vaat edilmiş toprakları nasip eden Tanrı'ya sadakatli olmaları ve ondan başka ilâh kabul etmeyeceklerinin sözünü almıştır.¹⁴¹

Hz. Yuşa'nın vefatı üzerine bir süre lidersiz kalan İsrailoğulları'na Peygamber olarak Samuel gönderilmişti ve o da kabilenin krallığına Saul'ü (Kur'an'a göre Talut) getirmiştir.¹⁴² Yakın kabilelerle yapılan savaşlarda büyük başarı gösteren Davud'un, Saul'ün ölümünden sonra monarşik düzene rıza göstermeyen kabilesi tarafından krallığı üstlenmesi istenmiş ve kral olarak atanmıştır. (M.Ö. 1013-973). Krallığıyla Kudüs'ü fethedip başkent ilan eden Davut, tanrı tarafından Yakup'a vaat edilmiş toprakları tamamen birleştirmesiyle kutsal amacı tamamlamıştır. İslâm kaynaklarına göre hem kral hem de Tevrat'tan sonraki ilahi kitap olan Zebur'un verildiği peygamber olarak bilinen Davud'u Yahudiler yalnızca kral olarak ifade etmiş ve Yahudi tarihinin en güzide

¹³⁷ Tümer Günay ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 183.

¹³⁸ Ekrem Özbay vd., *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 41.

¹³⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), 227.

¹⁴⁰ Sedat Kızıloğlu, İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler 2*, sy. 1 (2012): 38.

¹⁴¹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 189.

¹⁴² Ekrem Özbay vd., *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 41.

şahsiyeti olarak kayıtlardaki yerini almıştır.¹⁴³ Kral Davud'un ortaya koyduğu yönetimin aynı zamanda Yahudilerin en parlak dönemine ortam hazırladığını söyleyebiliriz.¹⁴⁴

Kral Davud'un ölmeden önce yerine tayin ettiği oğlu Süleyman, yeni bir dönemi başlatmış, ilk olarak bağımsızlığın sembolü olan ve Yahudilerin Bet ha Miktaş dedikleri Süleyman Mabedi'ni (Beytül Maktis) inşa etmiştir. Bu inşayla Büyük İsrail Krallığı en zirve dönemine ulaşmıştır. Bu dönem I. Mabet Dönemi olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁴⁵

Hız. Süleyman'ın vefatıyla oğlu Rehoboam görevi devralsa da 70 yıl yaşayan İsrail Krallığı iç çekişmelerin kurbanı olmuş ve iki ayrı kabile krallığı kurularak birlik dağılmıştır. 200 yılı aşkın süredir ayakta kalan İsrail Krallığı M.Ö. 722'de Asurlular tarafından, yaklaşık 350 yıl varlığını sürdüren Yahuda Krallığı ise Asurlulardan sonra Babil Krallığı tarafından yıkılmış ve hâkimiyet altına alınmıştır. Bu aynı zamanda tarih içerisinde I. Mabet Dönemi olarak geçen sürecin sonu olmuş, bu sonla Yahudiler vaat edilmiş topraklardan uzaklaştırılmıştır.¹⁴⁶

Babil Kralı'nın ele geçirmesi sonrası bölgedeki kaleleri ve en önemlisi Hız. Süleyman döneminde inşa edilen, içinde Ahit sandığı bulunan hem Yahudilerin ve kurulan devletin en önemli parçası olan Beytül Maktis'i yıkmış ve Yahudilerin gönlüne asla unutamayacakları derin bir yara açmıştır. Bu mabedin yıkılışı, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen süreç olan Galut döneminin başlangıcı olarak kayıtlardaki yerini almıştır. Bu süreç itibarıyla dini bir cemaat olarak bir arada kalan Yahudiler, din anlayışlarında yorum çeşitliliğiyle bir takım kutsal kalıpları oluşturarak, mabet merkezli anlayıştan kutsal kitap odaklı Mesih anlayışının söz konusu olduğu kayıtlardaki yerini almıştır.¹⁴⁷ Yahudiler için bu acı son ilk büyük sürgünü yani bu topluluk için I. diasporayı ifade etmektedir.¹⁴⁸ Bu hadiseyle birlikte İsrailoğulları'nın topraklarının talan edilmesi ve yıkılması Yahudilerin inandıkları ve varlıklarını dayandırdıkları seçilmiş halk duygusuna büyük zarar vermiş, Tanrı'ya olan bağlılıkları yaşadıkları kötü olaylardan ötürü zarar görmüş ve isyan cümleleri dillerden dökülmeye başlamıştır. Buna rağmen bu sürgün döneminde (diaspora) Tanrı onlara peygamber göndererek yalnız olmadıklarını ortaya koymuş, pişman olmaları için fırsat tanımıştır.

¹⁴³ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 18.

¹⁴⁴ Tümer Günay ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 183.

¹⁴⁵ Şinasi Gündüz vd., *Dinler Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2010), 86.

¹⁴⁶ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 40.

¹⁴⁷ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 21.

¹⁴⁸ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 16-17.

İlerleyen zamanlarda gönderilen peygamberlerin, dini ve inananların maneviyatını ayakta tutma çabasının sonuç verdiği, Yahudilerin yaşadıkları kötü olayları yine kendi işledikleri kabahatlere dayandırarak Tanrı'dan af diledikleri kayıtlara geçmiştir.¹⁴⁹

2.1.3. Sürgünden Dönüş ve II. Mabet Dönemi

Yahudilerin, Babil Krallığı tarafından uğradıkları büyük yıkımla Babil'de sürgünde yaşamaları yarım asır sürmüştür.¹⁵⁰ Bu sürgünden kurtuluşları ve vaat edilmiş topraklarına geri dönüşleri İran Krallığı'nın M.Ö.539'da Babil yönetimini ortadan kaldırmasıyla mümkün olmuştur.¹⁵¹ İran Kralı Crus'un Yahudilerin topraklara geri dönüşüne müsaade etmesiyle başlayan dönüş, küçük gruplar halinde başlamıştır. Yine de Babil, Mısır ve Mezopotamya çevresinde yaşayan bazı Yahudilerin, bölgeye uyum sağlama ve çeşitli meslekleri öğrenme gerekçeleriyle geri dönüş konusunda çekimserlikleri söz konusu olmuş ve dönmemişlerdir.¹⁵²

İkinci Yahudi Cumhuriyeti veya Ahitler Arası Dönem olarak da isimlendirilebilen bu dönem, Babil sürgünü ve sonrasını kapsayan bir çağın içerisinde yer almaktadır. Bu çağda dünyanın birçok yerinde yaşanan dini, felsefi ve siyasi gelişmeler söz konusu olmuş, bu açıdan Eksen Çağı veya Yaratıcı Çağ olarak kayıtlardaki yerini almıştır. Taoculuğun, Hinduizm'in, Zerdüştlüğün ortaya çıktığı söylenen bu dönemde Sokrates ve Plato gibi isimler de yaşamıştır.¹⁵³

İkinci Mabet Döneminde Yahudi topluluğu için öne çıkan isimler Ezra ve Nehemya olarak bilinmektedir. Ezra Yahudiler için ikinci Musa olarak tasvir edilecek kadar önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Zira bunlardan en önemlisi M.Ö.516'da kutsal mabedi ikinci kez inşa etmesi ve sürgünde kaybolan ve zarar gören Tevrat'ı yeniden yazması ve yorumlaması olmuştur. Bu iki isim hem dini hem siyasi hem de ekonomik olmak üzere Yahudiler için yeniden bir yaşam alanının oluşmasına öncülük etmişlerdir.¹⁵⁴ Ezra'nın ortaya koyduğu tutum ve bulunduğu konumu bağlamında ona Yahudiliği

¹⁴⁹ Yılmaz Çapa, "Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 44.

¹⁵⁰ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 190.

¹⁵¹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 15.

¹⁵² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), 232.

¹⁵³ Ali Osman Kurt, "İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bakış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2, (2006): 446.

¹⁵⁴ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 21.

yeniden kurduğu şeklinde iltifatta bulunulmuştur.¹⁵⁵ Bu doğrultuda Yahudiler her ne kadar vaat edilmiş topraklarda yeni bir düzen inşa etmeyi başarsalar da eski krallığı kuramamış, İran Krallığı bünyesinde küçük bir yönetim olarak kalmışlardır.¹⁵⁶

70 yılına kadar süren İkinci Mabet Dönemi'nde Yahudiler için büyük bir gelişim söz konusu olmuştur. Mezheplerin doğuşuna ortam hazırlayan tefsir faaliyetleri bu dönemdeki gelişmelerden biridir.¹⁵⁷ Aynı zamanda bu dini reformist süreçte kavramsal olarak da birtakım değişiklikler meydana gelmiş, artık İsrailoğulları veya İsrailoğulları'nın dini yerine Yahudi ve Yahudilik kavramları ön planda olmuştur.¹⁵⁸ Değişiklikler bununla sınırlı kalmayıp monoteist yaklaşım benimsenmiş, mabetten ibadete, sınıflar arası ilişkiden ibadethaneye ve ahiret-mesih anlayışından Aramice'ye çevrilen Tevrat'a kadar birçok husus açıklanmıştır.¹⁵⁹

Dini anlayıştaki bu değişiklikler, kimi Yahudiler tarafından tartışmaya açılmıştır. Zira sürgünde oldukları zamanda vaat edilmiş topraklara geri dönüşte tekrar önceki gücü, konumu ve devleti elde edecekleri, hatta yıkılan Süleyman Mabedi'nin yerine yapılan ikinci mabedin o eski ihtişamı aratmayacağı beklentisi oluşmuş, fakat bu beklenti hiç karşılığını bulamamıştır.¹⁶⁰

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender tarafından başlatılan Doğu-Batı kültür kaynaşması sonucu ortaya çıkan akım Helenizm'le doğan fetihlerin etkisinden Yahudiler de etkilenmiştir.¹⁶¹ Henüz İran hükümdarlığının sürdüğü bölgede Makedon Kral Büyük İskender, Filistin'e girerek İran hâkimiyetine son vermiştir.¹⁶² Erken yaşta ölen İskender'in fetihlerde bölgelerdeki hâkimiyet sahası kendi askerleri arasında paylaşılmıştır. Bu durum sonucunda daha önceki reformist değişikliklerden daha da farklı olarak toplumsal ve kültürel yeni gelişmeler söz konusu olmuştur. Dil, devlet ve tanrı hususları farklılık göstermeye başlamıştır.¹⁶³

İskender'in hükmedişiyle bu bölgeye yayılan Helenizm rüzgârının ve Yahudi dinindeki Yunan gölgesinin İslâmiyet'in ortaya çıkışına kadar etkisini sürdürdüğü

¹⁵⁵ Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş* (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 137.

¹⁵⁶ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 21.

¹⁵⁷ Baki Adam ve Mehmet Katar, *Dinler Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005), 41.

¹⁵⁸ Ali Osman Kurt ve D. Ali Aykıt, *Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018), 52.

¹⁵⁹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 190.

¹⁶⁰ Ali Osman Kurt, "İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bakış". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2*, (2006): 448.

¹⁶¹ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 21-22

¹⁶² Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 16.

¹⁶³ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 22.

bilinmektedir. Ölümünden sonra toprakların İskender çevresinde paylaşılması ve Helenizm etkisi nedeniyle Yahudilerin diğer bölgelere göç etmesi istenmiş, hatta zorlanmıştır. Bu göçlerle Anadolu, Suriye, Babil ve İskenderiye’de Yahudi merkezlerinin ortaya çıkışı söz konusu olmuştur.¹⁶⁴

Yunan kültürünün fonksiyonlarının etkisini derinden hisseden Yahudiler, özellikle dini topluluk olma özelliklerinden ötürü en çok zulmü ibadetlerdeki kısıtlama ve baskıda görmüşlerdir.¹⁶⁵ Öyle ki bu baskı çok daha ileri düzeye ulaşmış, Yahudiler İkinci Mabet yerine yapılan Zeus Heykeli’ne tapınmaya zorlanmışlardır.¹⁶⁶

Helenleştirme politikası altında ezilen Yahudiler, Makkabi lakabıyla anılan ailenin liderliğinde isyana kalkışmışlardır. Bu silahlı direniş sonucunda bölgeyi 164-63 yılları arasında Haşmonay ailesi yönetmiştir.¹⁶⁷ Helenleştirme döneminin etkilerini tersine çevirmeye çalışan Haşmonay yönetimi, Yahuda bölgesinde Yahudi olmayanları baskıyla Yahudileştirmiştir. Bu yönetim döneminde siyasi ve ekonomik hırslarla hareket edilmesi sonucunda Yahudiler arasında gruplaşma ve cemaatleşme ortaya çıkmıştır.¹⁶⁸ Bunlardan en önemlileri Ferisilik, Sadukilik, Essenilik olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁶⁹

Bu süreç içerisinde eski bir Yahudi’nin oğlu olan Herod, M.Ö. 37 yılında Kudüs’ü ele geçirerek Roma’ya bir adeta eyalet yapmıştır. Daha sonra tamamıyla Roma’ya bağlanan Kudüs’te bu durumdan rahatsız olan Skarier adlı grup isyan etse de netice alamamış ve hepsi yönetim tarafından öldürülmüştür. Bu Roma hâkimiyeti sürecinde Yahudi olarak doğan Hz. İsa’nın birtakım mucizeleri beklenen Mesih olarak ilan edilmesine yol açsa da kendisi peygamber olduğunu söylemiş ve tebliğini sürdürmüştür. O dönemde yetkin olan Ferisi mezhebi, İsa’nın Mesih ya da peygamberliğini reddetmiş ve İsa M.S.33 yılında Platus devrinde çarmıha gerilmiştir.¹⁷⁰

Roma yönetiminin Yahudiler üzerindeki baskısı onları isyana teşvik etmiştir. M.S. 67’deki isyan girişimine karşı Kudüs’e giren Genaral Titus, adeta şehri imha etti, mabedi yıktı ve Yahudileri katletti. Bu olaydan çok daha sonra Roma yönetimine isyan eden

¹⁶⁴ Sedat Kızıloğlu, İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler 2*, sy. 1 (2012): 40.

¹⁶⁵ Yılmaz Çapa, “Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 53.

¹⁶⁶ Ali Osman Kurt ve D. Ali Aykıt, *Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018), 52.

¹⁶⁷ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 24.

¹⁶⁸ Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 191.

¹⁶⁹ Baki Adam ve Mehmet Katar, *Dinler Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005), 41.

¹⁷⁰ Yılmaz Çapa, “Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi”. (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 54.

Simon Bar Cocheba önderliğindeki Yahudiler, M.S. 132-135'te Kudüs'ü ele geçirip Krallığı ilan ettiler. Romalılar bu isyanı da kanlı bir şekilde ortadan kaldırıp, şehri tahrip ettikten sonra Yahudileri bölgeden gönderdiler ve geri dönüşlerini imkânsız hale getirdiler.¹⁷¹ Roma hâkimiyeti altındaki başka topraklara gönderilen Yahudiler için ikinci büyük sürgün veya diaspora dönemi denilen bu süreç başlamış ve Yahudiler dünyanın dört bir tarafına yayılmışlardır. Zira bu yayılışla geri dönme konusundaki inanç ve mücadelelerinden vazgeçmemişlerdir.¹⁷²

Mabedin ikinci kez yıkılması ve Yahudilerin bölgeden sürgünü, Yahudilik dininde önemli temel değişikliklere sebep olmuştur. Mabet merkezli ortaya çıkan kuralların uygulanmaması ve Tevrat'ın tefsir çalışmalarıyla yeni ekollerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. İlk tefsir olarak bilinen Mişna'yla birlikte ortaya çıkan Şam ve Bağdat ekolleri, Talmut denen kaynağı ortaya çıkarmış ve Yahudilik bugün anlaşılan yapısını almıştır.¹⁷³

2.2. ÜÇ TEMEL ESAS VE İNANÇ

Yahudilik dininde tanrı, peygamber, ahiret, mabet, ibadet vb. konuları söz konusu olmakta birlikte diğer ilahi dinlerde olduğu gibi bir inançsal sistemden bahsetmek güçtür. Lakin bir sistem yokluğu kendilerine özgü temel karakterlerin olmadığı anlamını taşımamaktadır. Yahudilikte bunların dışında ön planda olan ve dini diğerlerinden ayırma noktasında önemli kılan üç temel esasın olduğu bilinmektedir. Bu kısımda seçilmişlik, Mesih inancı ve kutsal toprak olmak kaydıyla karşımıza çıkan, Yahudiliğin ana omurgasını teşkil eden ve Siyonizm düşüncesine ilham kaynağı olan bu üç temel esas açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Seçilmişlik

İbranice “Am Hasagula” kavramının karşılığı olarak açıklanan bu kavram, Yahudilerin temel karakterlerinden birini ifade etmektedir. Tanrı tarafından verildiğine

¹⁷¹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 17.

¹⁷² Sedat Kızıloğlu, *İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi*, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 41.

¹⁷³ Baki Adam ve Mehmet Katar, *Dinler Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005), 42.

inanılan bu karakteristik özellik, diğer milletler karşısında bir üstünlük olarak açıklanmaktadır.¹⁷⁴

Yahudi inancına göre onların imanını ifade eden seçilmiş halk olma, ilk olarak Tanrı'nın İbrahim, İshak ve Yakup'la yaptığı ahitten kaynaklanmaktadır. Tanrı'nın İbrahim'e ve diğerlerine vaadiyle ortaya çıkan bu esas, onlara özel bir karakter sağlamaktadır ve tek taraflıdır.¹⁷⁵ Bu anlaşmaya göre Tanrı İbrahim'e ; "Artık adın Avram değil, İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım. Seni çok verimli kılacağım. Soyundan uluslar doğacak, krallar çıkacak. Antlaşmamı seninle ve soyunla kuşaklar boyunca sonsuza dek sürdüreceğim. Senin, senden sonra da soyunun Tanrısı olacağım. Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım, sen ve soyun kuşaklar boyu antlaşmama bağlı kalmalısınız" dedi.¹⁷⁶

Hz. Musa'yla Sina'da yaptığı ahit ise ikinci bir ahit olarak ifade edilmiştir. Bu ise karşılıklı sorumluluk çerçevesinde kayıtlara geçmiştir. İsrailoğulları'na Sina'da verilen On Emir'e uymaları neticesinde seçilmiş olma hakkı verilmiş, Tanrı'ya karşı yapılan asilikte ise kendilerine verilmiş her şeyin Tanrı tarafından geri alınacağı vaat edilmiştir.¹⁷⁷

Tanrı'nın "Siz Tanrınız Rab için Kutsal bir halksınız. Tanrınız Rab öz halkı olmanız için, yeryüzündeki bütün halklar arasından sizi seçti" gibi sözleri Yahudilerin kendilerini seçilmiş halk olarak görmeleri konusunda gerekçelerden en önemlileridir.¹⁷⁸ Diğer bir Yahudi literatüre göre ise Tanrı'nın İsrailoğulları'na duyduğu karşılıksız sevgi ve kıymetin yanında onlara tanınmış nadir özellikler ve kabiliyetler Yahudilerin kendilerini seçilmiş halk olarak görmelerine bir diğer sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁹ Bunlardan farklı olarak sadece İsrail'in Tevrat'ı kabul etmesi ve diğer milletlerin günahkârlığı ve isyankârlıkları onların seçilmişliğine dayanak olarak dini kaynaklarda yerini almaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Baki Adam, "Yahudilik," *Yaşayan Dinler Tarihi*, Ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 227.

¹⁷⁵ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 10.

¹⁷⁶ Şinasi Gündüz vd., *Dinler Tarihi* (İstanbul: İÜ Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2010), 103.

¹⁷⁷ Ali Osman Kurt ve D. Ali Aykıt, *Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018), 58.

¹⁷⁸ Yılmaz Çapa, "Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 27.

¹⁷⁹ Ömer Faruk Harman, "Yahudilik," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 206.

¹⁸⁰ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 24.

Yahudilerin millet duygusuyla hareket etmesinin ve onca zorluk karşısında azimle mücadele etmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak görülen seçilmişlik, diğer milletlerden ve dinlerden üstün oldukları psikolojisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁸¹ Şüphesiz seçilmişlik söz konusu olduğunda Tevrat'ta Yahudilerin Tanrıyla olan bağları ve onların Tanrı'ya ne kadar yakın olduklarına işaret edilen kısımlar göze çarpmaktadır. Örneğin yine kitapta geçen "Tanrı, kutsal olanla olmayanı, aydınlıkla karanlığı, İsraille diğer kavimleri, yedinci günle altıncı günü birbirinden ayırır" vb. ifadelerde olduğu gibi diğer kavimlerden üstünlük mesajı seçilmiş olma özelliğiyle açıklanmaktadır.¹⁸²

Yahudilerin tarihi açıdan bakıldığında ataların veya peygamberlerin bu etnik seçilmişlik anlayışından ziyade bir din seçilmişliği benimsediği göze çarpmaktadır. Zira Hz. Musa ve Hz. Davud döneminde bölgedeki farklı milletlerle kurulan ilişki aslında yukarıda yorumladığımız şekliyle İsrail toplumunun üstün ve seçilmiş ırk bağlamında milli bir yapıda olmadığını göstermektedir.¹⁸³ Yine de soya dayanan bir anlayış ve Yahudilerin geçirdikleri süreçler ele alındığında Tanrı'nın İbrahim ve ondan olanlara dair sözleri esas kabul edilmiş, İsrailoğulları'nın etnik seçilmişliği hususu yaygın kabul olmuştur.¹⁸⁴

Yahudilerin manevi seçilmişlik psikolojisinden etnik bir seçilmişlik anlayışına geçişleri yaşadıkları baskı ve sürgünlerle mümkün olmuştur. Onların bu süreçleri aşması ancak bu etnik seçilmişlik psikolojisiyle söz konusu olduğu gibi, diğer toplumlar tarafından kıskanıldıkları için böyle muameleler gördüklerine inanmışlardır.¹⁸⁵ Yahudilerin bu üstünlüğü kendi kutsal kaynaklarında son derece vurgulandığı gibi İslâmi kaynaklarda da görmek mümkündür. Zira Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları'nın üstünlüğünü vurgulayan ayetler bulunmaktadır. Orada da ilâhi dine sahip çıkan tek topluluk olmalarından ötürü seçilmiş olan İsrailoğulları'nın dinsel seçilmişliği ifade edilmiştir. Yahudilerin kutsal olaylar ve kaynaklardaki seçilmişliği etnik olarak

¹⁸¹ Ayşegül Kip, "Grup Aidiyetinin Tipik Özdeşimleri Bağlamında Bakara Suresinde Yahudi Grup Dayanışması", *Journal of Analytic Divinity* 2, sy. 1 (2018): 97.

¹⁸² Tuğba Taşdemir, "Yahudilikte Seçilmişlik Psikolojisi", *Journal of Strategic Research in Social Science* 3, Issue. 2 (2017): 106.

¹⁸³ Mehmet Katar, "İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma", *İslami Araştırmalar* 20, sy. 4 (2007): 174.

¹⁸⁴ Salime Leyla Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslam Araştırmaları*, sy. 13 (2005): 35.

¹⁸⁵ Tuğba Taşdemir, "Yahudilikte Seçilmişlik Psikolojisi", *Journal of Strategic Research in Social Science* 3, Issue. 2 (2017): 112.

yorumlaması kendilerini her konuda üstün görme karakterini meydana getirmiştir.¹⁸⁶ Bu üstün görme karakteri öyle ileri düzeye ulaşmıştır ki Tevrat yorumcularının Talmut'ta kaydettiği ifadelerden birine göre, Yahudi olmayanlar sadece Yahudilere hizmet etmek için yaratılmışlardır ve Tanrı diğerlerini Yahudilerin yüzü suyu hürmetine yaratmıştır.¹⁸⁷

Yahudilerin ruhen ve fiziken kendilerini bu şekilde üstün görmeleri, modern dönem sonuna kadar devam ederken, sonraki süreçlerde Yahudiler arasında seçilmişlik konusu ihtilaf meselesi olmuştur. Özellikle Reformist Yahudiler seçilmişlik konusunda Ortodoksların karşısında bir tutum sergilemişlerdir.¹⁸⁸

Tanrı'nın İsrailoğulları'na vaadiyle onları seçilmiş kılması zaman içerisinde Yahudiler tarafından ırk merkezli seçilmişlik düşüncesine dönüştürülmüş ve öyle kalmıştır.

2.2.2. Mesih İnancı

Kavramsal açıdan tek başına “yağ sürülmüş” olarak karşımıza çıkmakla birlikte esas itibariyle tanrı tarafından görevlendirilmiş kişi olarak algılanmaktadır. Öte yandan dünya üzerindeki yanlış ve kusurlu anlayışlara müdahale edecek ve düzeltecek, o dinin tamamlayıcısı olması konusunda yetkinliğe haiz en üst din adamı olarak da yorumlanmaktadır.¹⁸⁹ İbranice “Ha Meşiha” kavramından Arapça'ya Mesih olarak geçmiş bu kavram, bu dilde “temizlenmiş ve arınmış” anlamı doğrultusunda yorumlanmış, beklenen bir kurtarıcı mantığıyla özellikle Yahudilik ve Hristiyanlıkta iman esası olarak kabul edilecek kadar kutsal niteliğini muhafaza etmektedir.¹⁹⁰

Yahudilikte seçilmiş soyun başladığıyla birinci sürgün dönemi arası dönemde Mesih düşüncesinin sağlam temelde olmadığı bilinmektedir. Vaat edilmiş topraklarda kurulan Davut ve Süleyman krallıklarının yıkılması ve Yahudilerin Babil'e sürgün edilmesi onları farklı düşüncelere itmiştir. Bu düşüncelerden biri Mesih anlayışıdır. Dindeki önemli değişikliklerin başladığı süreç olarak bilinen sürgün dönemi Yahudilerde, sürgünden kurtulmaya ve devletin o eski ihtişamına tekrar kavuşmasına zemin

¹⁸⁶ Ayşegül Kip, “Grup Aidiyetinin Tipik Özdeşimleri Bağlamında Bakara Suresinde Yahudi Grup Dayanışması”, *Journal of Analytic Divinity* 2, sy.1 (2018): 111.

¹⁸⁷ Mahmut Nana, *Yahudi Tarihi*, çev: D.A. Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2008), 430.

¹⁸⁸ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 53.

¹⁸⁹ Yılmaz Çapa, “Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslâm Kültürüne Etkisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 6.

¹⁹⁰ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 25, sy. 1 (1982): 179.

hazırlayacak bir Mesih düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır.¹⁹¹ Her ne kadar öncesinde Tanrı'nın yağ ile mesh ettiği ve Yahudi halkına kral olarak gönderdiği Saul, Davut ve Süleyman peygamber Mesih olarak telakki edilmiş olsa da bu daha sonraları ortaya çıkacak “beklenen” anlamında değil, Tanrı'nın ruh verdiği hayat verici kral anlamındaydı.¹⁹² Başlangıçta Kral-Mesih olarak kabul görmüş Mesih anlayışı yerini zamanla dünyanın sonunda ortaya çıkacak ve Yahudileri düşmanlardan kurtaracak “Kurtarıcı Mesih” anlayışına bırakmıştır. Bu kurtarıcı Davud'un soyundan olacağı inancı Yahudilerin hâkim Mesih inancının tezahürüdür.¹⁹³

Yahudilerdeki anlayışına göre Mesih, Davud tahtından sadece kutsal toprakları değil dünyanın hükümdarı olarak herkesi yönetecektir. Roma'yı fethedecek bütün insanlığı refaha kavuşturacaktır. Yahudi olmayanlara Tanrı'nın lanetini getirecektir. Savaşı ortadan kaldıracak savaş aletlerini zirai araçlara çevirecektir. O geldiğinde mutlu olmayan hiçbir varlık kalmayacaktır. Çöllerde su akacak, ay ışığı güneş gibi parıltılı olacaktır. Adeta cennet dünyada var olacaktır. Vahşi hayvanlar kalmayacak, ağaçlar sürekli meyve verecektir.¹⁹⁴

Yahudiler, Kral Mesih'in geldiği gün Beyt el-Makdis'in çatısında İsrail'e "Ey miskinler! Kurtuluş gününüz yaklaştı. Eğer inanıyorsanız üzerinize yalnız sizin üzerinize doğdurduğum ışıqla sevinin" diye hitap edeceğine inanmaktadırlar. Yine Yahudi anlayışına göre o gün herkes yazıldığı gibi Kral Mesih'in ve İsrail'in ışığına gelecek. Uluslar ve krallar yaydığı ışıqla yürüyecekler ve yazıldığı gibi Kral Mesih'in ayakları altındaki toprağı öpmek için gelecekler. Herkesin geleceğine, Mesih'in ve İsrail'in önünde yüzleri üzere yere kapanacaklarına, onun ve İsrail'in kulları olacağız diyeceklerine ve İsrail'de her bir kişinin iki bin sekiz yüz kölesi olacağına inanmışlardır.¹⁹⁵

Birçok dinde ve kültürde “sonradan gelecek bir kurtarıcı” olarak tasvir edilen bu Mesih kavramı, Yahudi inancına göre onun Davud soyundan olacağı ve bir takım mucizelerle geleceği, dünyada 40 ile 2000 yıl arasında kalacağı şeklinde belirgin niteliklere sahiptir. Hatta dünyanın varlığının 6000 yıl süreceğini kabul etmelerine rağmen bu hesaplamalara aykırı olarak Mesih'in gelmesi gerekirken 1500 yıl üzerinden

¹⁹¹ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 14.

¹⁹² Waardenburg, Jacques, “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 307.

¹⁹³ Ali Osman Kurt ve D.Ali Aykut, *Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018), 57.

¹⁹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), 239.

¹⁹⁵ Mahmut Nana, *Yahudi Tarihi*, çev: D.A. Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2008), 416.

geçmiştir. Buna rağmen Ortodoks Yahudiler Mesih'in gelmesini beklerken dualarında da umutlarını dile getirmektedirler.¹⁹⁶

Yahudiler ikinci büyük sürgünden 1948 yılındaki İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar baskı ve esaretten kurtulmayı beklerken birçok kez Mesih iddiasıyla karşı karşıya kalmıştır. Ebu İsa El İsfahani, İbn Arye ve Karai Kohen Solomon bunlardan birkaçıdır. Öte yandan Osmanlı Yahudisi olan Sabatay Sevi'nin başlattığı Mesihlik iddiası son derece etkin olmayı başarmışsa da sonradan Sabatay'ın Müslüman olmasıyla konumunu yitirmişse de Sabataycılık hareketi olarak etkisi sürmüştür.¹⁹⁷ Bu tür atılımlara kutsal kaynaklara dayandırılarak oluşturulan Yahudi inanç esaslarındaki "Kurtarıcı Mesih" anlayışı kaynaklık etmiştir. Mesihlik, özellikle seçilmişlik kavramında olduğu gibi Ortodoks Yahudiler arasında temel esaslardan biri olmuştur.¹⁹⁸

Bu Ortodoks Yahudiler açısından Mesih kavramının cemaat içindeki gruplar tarafından farklı yorumlandığı da görülmektedir. Devlet'in bütün kurumlarıyla inşa edilmesi ve kutsal topraklarda bir araya geliş ancak Mesih'le mümkün olacağı için Yahudiler, 1948 yılında kurulan İsrail Devleti'nin kuruluşu ve varlığının karşısında durmuşlardır.¹⁹⁹

Meryem oğlu İsa'nın Yahudi olarak doğması ve kendisini İsrailoğulları'na gönderilmiş peygamber olarak ilan etmesi, Yahudilerin beklentisini karşılamamıştır. İsa'nın esaretten kurtulmak ve devleti yeniden tesis etmek hayaliyle beklenen Mesih olmadığı savunusu çarmıha gerilmesine sebep olmuştur. Hristiyanlığa göre ise Yahudilerin Tevrat'ı değiştirmeden önceki aslında İsa'nın Mesih olarak geleceği yazılıdır. O göğe çıkartılmış ve kıyamette adaletiyle geri dönecektir.²⁰⁰ İslâm'a göre ise Mesih konusu, inanç esaslarında bulunmamasına rağmen bazı müfessirler ve muhaddislerce hidayete erdirici anlamında Allah tarafından bir Mesih'in gönderileceği hatta onun Meryem oğlu İsa olduğu şeklinde yorumlanması söz konusu olmaktadır.²⁰¹ İslâm dininde adeta bir fikir çatışmasının yaşandığı bu konuda Allah'ın İsa'yı yükseltmesi

¹⁹⁶ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 53.

¹⁹⁷ Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 206.

¹⁹⁸ Ömer Erdoğan, *Yahudilik Tarihi* (İstanbul: Kalipso Yayınları, 2010), 50.

¹⁹⁹ Erdoğan, *Age*, 135.

²⁰⁰ Ethem Ruhi Fırlı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 25, sy. 1 (1982): 182.

²⁰¹ Yılmaz Çapa, "Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 20.

hadisesinde İsa'nın beden, ruh durumu ve İsa'nın tekrar diriltileceği hususunda ihtilaf söz konusu olmaktadır.²⁰²

2.2.2. Vaat Edilmiş Topraklar

İbranice'de İsrail Diyarı çevirisiyle Eretz Israel olarak geçen vaat edilmiş topraklar olarak bilinen Arz-ı Mev'ud, Yahudi kaynaklarınca Kenan diyarı, gurbet diyarı ve memleket olarak ifade edilmektedir. Arz-ı Mev'ud kavramı ikinci sürgünle Yahudi literatürüne girmiş olmasına rağmen, öncesinde İsrailoğulları'na vaat edilmiş toprakların varlığı her daim kesin ifadelerle belirtilmiştir.²⁰³

Yahudiler, Tanrı'nın İbrahim'le başlayıp Musa'ya kadar bütün peygamberlerle bir ahit yaptığını, bu anlaşmayla onları hem seçilmiş kılacak hem de onlara kutsal toprakları verecek ve dünyaya hâkimiyeti sağlayacağını kabul etmektedirler. Bu durum Kur'an'da benzerlik göstermesine karşın orada Allah'ın Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Davud'a kavimlerini mukaddes olarak nitelenen topraklara getirmesini söylediği ve Musa'ya kavminin karşı geldiği anlatılmaktadır. Allah vaat edilen yerleri İsrailoğulları'nın kurallara ve buyruklara uyması şartıyla onlara nasip edeceği ifade edilmekle birlikte Kur'an-ı Kerim'de mukaddes topraklarla anlatılmak istenenin açıkça Filistin olduğu bilinmemektedir.²⁰⁴ Yine Kur'an'da açıkça belirtilmemesine rağmen Tevrat'ta vaat edilmiş toprakların sınırları belirgin değildir. Zira Filistin merkezli Fırat ve Dicle arasındaki bölge geleneksel kabul olarak bilinmektedir. Öte yandan bu geniş alan Türkiye sınırları içerisinde bulunan Harran bölgesini de kapsamakla birlikte, Hz. İbrahim'in bu bölgede bulunmasına rağmen emir gereği Kenan diyarına yerleşmesi gerçeklerinden yola çıkıldığında Fırat ve Dicle arası hususunun tam anlamıyla geniş bir alanı ifade etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim yakın tarihte kutsal kitap araştırmacıları tarafından vaat edilmiş topraklar bugünkü İsrail Devleti'nin bulunduğu bölge olarak telakki edilmiştir.²⁰⁵

Yahudi inanişta Tanrı tarafından ilk olarak İbrahim'e "sana gösterilen memlekete doğru git" emiriyle başlayan adı ve tarifi henüz bilinmeyen bu topraklarda başka halk yaşıyordu. Lakin Tanrı'nın bu emiri, ileride ona ve zürriyetine bu toprakları vereceğinin

²⁰² Ethem Ruhi Fırlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 25, sy. 1 (1982): 183-184.

²⁰³ Abdurrahman Küçük, "Arz-ı Mev'ud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 442.

²⁰⁴ Abdurrahman Küçük, "Yahudilikte ki Arz-ı Mev'ud Anlayışının Boyutları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 33, sy. 1 (1994): 102-103.

²⁰⁵ Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi II* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 54-56.

vaadine dönüşmüştür. İlk olarak toprakların yerlilere ait olduğu fikri ortadayken Yahudi kaynaklarda bir ulusun değil, Tanrı tarafından erdemin ve doğruluğun yurdu olarak tarif edilmiştir.²⁰⁶

Yahudilere göre Tanrı tarafından Yahudilerin kutsal toprakları ilan edilen Filistin bölgesi, dünyanın merkezidir. Sürgün durumları dışında bütün Yahudilerin mutlaka bu merkezde yaşaması gerektiğine inanılmaktadır. Zira dirilme günü bütün Yahudiler bu bölgede doğacaktır. Ayrıca inanışa göre Yahudilerin bu topraklar dışında yaşamaları ve devlet kurmaları dinen uygun değildir.²⁰⁷ Öte yandan Yahudilerin sürgün edilmeleri ve bu topraklardan uzak kalmaları Tevrat'ta Tanrıyla yapılan ahite sadık kalmadıkları, bir takım suç ve günaha bulaştıkları sebebiyledir. Fakat yine bazı sorumlulukları ve iyi işleri yerine getirmek şartıyla Tanrı'nın onlara bu topraklara hâkim olma konusunda müsaade verdiğiğine inanılmaktadır. O ki bu şartlar kaynakta Tanrı'nın dilinde, “yollarınızı ve işlerinizi iyice ıslah ederseniz, adaleti sağlarsanız, garip, öksüz ve dulu mağdur etmezseniz, başka ilahlar edinmezseniz, atalarınıza vermiş olduğum diyarda sizi oturturum” şeklinde açıklanmaktadır.²⁰⁸

Yahudi kaynaklarınca süt ve bal ülkesi olarak tarif edilen Filistin toprakları²⁰⁹ tanrının kutsiyeti ve hükmünü ifade etmektedir. Bu topraklardaki Kudüs ise Tevrat'ta yalnız bir kez geçmesine rağmen krallığın ve mabedin o bölgede oluşundan ötürü sonraki Yahudi kaynaklarında kavram olarak yaygınlık kazanmıştır.²¹⁰ Bu kutsiyete gösterilen en önemli gerekçelerden biri Tanrı tarafından belirlenen Beyt-i Maktis dedikleri Süleyman Mabedi'nin bu topraklar üzerinde inşa edilmiş olmasıdır. İnanış odur ki Yahudileri sıkıntılı yaşamdan kurtaracak Mesihle birlikte bu mabet tekrar inşa edilecek ve Yahudi devleti burada kurulacaktır.²¹¹

Yahudi kimliği açısından seçilmişlikle birlikte en önemli husus olan ve diğer bütün dinlerden farkını ortaya koyan husus olan Arz-ı Mevud'da hastalık ve ölüm barındırılmayacağı hatta başka mekânlarda ölenlerin dahi tüneller yoluyla bu topraklara

²⁰⁶ Jean Christophe Attias ve Esther Benbassa, *Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve Yahudilik*. çev: N. Önol (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 24-28.

²⁰⁷ Baki Adam ve Mehmet Katar, *Dinler Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005), 49.

²⁰⁸ Abdurrahman Küçük, “Arz-ı Mev'ud”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 444.

²⁰⁹ Ali Osman Kurt ve D. Ali Aykıt, *Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018), 59.

²¹⁰ Ömer Faruk Harman, “Yahudilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 207.

²¹¹ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 13.

geleceği kayıtlarda geçmektedir.²¹² Yahudilerin vaat edilmiş topraklar hususundaki bu düşünceleri o kadar katı ve kesindir ki Filistin üzerindeki yerleşim başta olmak üzere orada bulunan topluluğu yok etmek dahil bütün hakların Tanrı tarafından kendilerine verildiğine inanmaktadırlar. Öyle ki buranın dışında herhangi bir yerde yaşayan Yahudiler ve Filistin’de yaşayan Yahudi olmayan topluluklar da kirlenmişlerdir.²¹³

M.Ö. 70 yılında tahrip edilerek yıkılan Süleyman Mabedi’nin yerine sonrasında Müslümanlar tarafından Mescid-i Aksa inşa edilmiş olsa da Süleyman Mabedi’nin batı duvarı korunmuştur. Burası Yahudiler için özellikle mabedin yeniden inşası için temenni yeri olarak bilinmektedir. Mesih inancı doğrultusunda Süleyman Mabedi’nin tekrar inşası için bekleyiş içinde oldukları bilinen bir gerçektir.²¹⁴

²¹² M. Alparıslan Küçük, “Anadolu’daki Arz-ı Mev’ud: Urfa”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma* 5, sy. 2, (2016): 169.

²¹³ Mahmut Nana, *Yahudi Tarihi*, çev: D.A. Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2008), 345.

²¹⁴ Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dinler Tarihi*, Ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 230.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIYONİZM VE SİYASİ SIYONİZM

Siyonizm, oldukça geniş bir çerçeveye sahiptir. Bu çerçevede tarihi, ortaya çıkış süreci ve türlerinin açıklanması daha iyi bir Siyonizm açıklaması için son derece önemlidir. Bu türlerden Siyasi Siyonizm ise aslında Siyonizm dendiğinde akla gelen ilk ve en önemli Siyonizm türüdür.

Bu bölümde Siyonizm'in doğuş süreci, 19. yüzyıl Avrupası'nda Yahudilerin ekonomik, sosyolojik ve psikolojik durumları, Avrupa'da başlayıp dünyanın belirli bölgelerinde ortaya çıkan ve antisemitizm olarak adlandırılan Yahudi karşıtlığı ve Yahudilerin geleceği için girişimlerde bulunan şahsiyetler ve örgütsel oluşumlar ele alınacaktır.

Siyasi Siyonizm, 1897'de Herzl'la ortaya çıkmış ve Siyonizm düşüncesini politik, düşünsel ve eylemsel olarak zirveye ulaştıran büyük bir harekettir. Bu bağlamda Herzl'la başlayan büyük sürecin tarihi serüveni bu bölümün en önemli kısmını oluşturmaktadır. Herzl'in azimli ve kararlı olarak ortaya koyduğu mirastan önce ve sonra ortaya atılan Siyonizm yorumlamaları Siyonist düşünce için önemli bir yere sahiptir. Bunlardan Sosyalist, Revizyonist, Kültürel, Pratik, Sentezci, Neo, ve Dini Siyonizm açıklanmaya çalışılacaktır.

İsrail Devleti'nin kuruluşunu sağlayan ve günümüze kadar etkinliğini sürdüren Siyasi Siyonizm, halen evrensel güncelliğini sürdüren, bugünün küresel siyasetinde varlığını muhafaza eden somut bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda Siyonizm'e gösterilen her türden tepki ve ona olan karşıtlık her dönemde olduğu gibi bugün de söz konusu olmaktadır. Özellikle Yahudiler içindeki karşıtlığın, Siyonizm fikrinin söz konusu olduğu ilk andan itibaren var olduğu bilinmektedir. Nitekim Siyonizm'in karşı karşıya kaldığı en büyük eleştirel yaklaşımın konusu ırkçılıktır. Esasları, hedefleri, program, metot ve uygulamalar açısından Siyonizm'in ırkçı niteliklere sahip olduğu iddiası ve bu husus üzerine gerçekleşen uluslararası kurum ve organizasyonların değerlendirmeleri ele alınacaktır. Bu minvalde Yahudi devletinden sonra bir Siyonizm sorgulaması olarak ortaya çıkan bir tepki veya eleştiri olarak kabul edilen Post-Siyonizm açıklanacaktır. Bütün bunlarla birlikte bu bölümde amaç, hedef ve

esaslar bağlamında Siyasi Siyonizm'in ideolojiyle arasındaki ilişkiyi açıklamak ve nasıl bir ideoloji olduğu konusundaki soru işaretini ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır.

3.1. SİYONİZM'İN DOĞUŞU

Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen Kudüs'teki Siyon Dağı'ndan türetilmiş olan Siyonizm kavramı, M.S. 70 yılında Romalılar tarafından bu topraklardan sürülen Yahudilerin geri dönüş ideali olarak ifade edilmektedir. Kavram ilk defa 1890'larda ortaya atılmasına rağmen siyasi bir hareket olarak tanımlanması bu tarihten yedi yıl sonraya tekabül etmektedir. Yıllardır Avrupa'da farklı etnik ve milli toplumlarda yaşayan Yahudilerin gördükleri kötü muamele onları milli bir devlet etrafında bir araya getirme düşüncesine itmiştir. İnanişâ göre Mesih öncülüğünde Tanrı tarafından mucizevi şekilde mümkün olacak olan ve aksi yasaklanmış olan Filistin'e dönüş, Hristiyan Avrupa'da katlanılmayan zorluklar neticesinde mecburi hale gelmiştir.²¹⁵ Bu mecburiyet, ilk olarak 1 Nisan 1890 tarihinde Nathan Birnbaum tarafından "Selbstemanzipation" gazetesinde ortaya atılan Siyonizm kavramıyla anlam ve heyecan kazanmıştır.²¹⁶ Bu kavram oldukça kadim bir gelenek olan kutsal şehir ve kutsal kitap inancını yinelediği gibi Kudüs'teki Siyon dağına işaret etmektedir.²¹⁷

Filistin topraklarında en eski yerleşik toplum oldukları inancıyla hak iddiasında bulunan Yahudiler, kutsal kitap olan Kitab-ı Mukaddes'in kendilerine vaadinin bu olduğunu ve kitapta bölgeye geri dönüşlerinin ilan edildiğini savunarak Siyonizm düşüncesine manevi bir haklılık kazandırmaya çalışmışlardır.²¹⁸ Bu anlamda Yahudi devleti düşüncesi Yahudiler için sürgünün ilk günlerinden itibaren zihinlerde varlığını sürdürmüştür. Zira bu varlık Siyasi Siyonizm'in ortaya çıkmasına kadar dini veya manevi altyapıda söz konusu olmuştur. Yahudilikteki Mesih ve Kutsal Toprak anlayışında olduğu üzere, geri dönüşün ancak Mesih liderliğinde mümkün olacağı savunusu üzerine uzun yıllar boyu süren esas kabul Siyonizm kavramının temellerini teşkil etmektedir.²¹⁹

1789 Fransız Devrimi beraberinde yaşanan gelişmelerle Yahudilerin Avrupa'da gördükleri kötü muamelenin özellikle Hollanda ve İngiltere'nin reformlarıyla ortadan

²¹⁵ Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 7.

²¹⁶ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 7.

²¹⁷ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 7.

²¹⁸ Fatma Tunç Yaşar vd., *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin* (İstanbul: İhh Yayınları, 2010), 51.

²¹⁹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 73.

kaldırıldığı söylenmektedir. Asimilasyonun hızlanması Yahudilerin adaptasyonunu da mümkün kılmıştır. Bu durum neticesinde Yahudilerin buldukları ülkelere bağlı kalması gerektiği inancı ve farklı devlete ihtiyaç olmadığı fikrini savunan Yahudiler de ortaya çıkmıştır. Bu düşünceyi savunan Yahudiler, Museviliğin sadece bir ahlak normları olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Öyle ki Siyon'a dönüş fikri dahi etkisini yitirmeye başlamıştır.²²⁰

Yüzyıllarca Avrupa'nın katı Hristiyan anlayışından baskı ve aşağılamayla nasibini alan Yahudilerin imdadına bu devrimin yettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dinin etkisinin kırılması ve ideolojilerin ortaya çıkmasıyla birlikte Yahudiler üzerindeki baskıya sebep kalmamış, Yahudilere medeni bir takım haklar tanınmıştır. Bu doğrultuda ulus-devlet düşüncesi etrafında Yahudiler açısından bir homojen yapı ve devlet ideali söz konusu olmuştur.²²¹ Modernizmin en büyük getirilerinden kabul edilen bu ulus-devlet düşüncesi Yahudiler için Yahudi devleti düşüncesini tetikleyen bir hareketi ortaya çıkarmıştır. Burada cevabı aranan soru Yahudiler diğer topluluklar gibi bir millet miydi ? Kendilerini dini grup olarak gören Yahudilerin düşüncesi azınlık kalmış, başka etnik devletlerin arasında asimilasyonu reddeden, ulus oldukları düşüncesini savunanlar ön plana çıkmıştır. Bir devlet olacaktı fakat nerede olacaktı ?²²² İşte bu ve benzeri soru ve problemlerin sonraki kısımdaki Siyasi Siyonizm değerlendirmesinde detaylı bir açıklamayla cevabına ulaşılabacaktır.

Fransız Devrimi'yle birlikte özgürlük ortamı doğan Avrupa'da asimile ve uyum sürecine giren Yahudilerin ilerleyen süreçte elde ettikleri konum sorgulanmaya başlanmış ve Yahudilere diğer milletler tarafından Ortaçağda olduğu gibi din merkezli değil ulus merkezli bir karşıtlık ortaya çıkmıştır (antisemitizm).²²³ Zira Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımlarının beraberinde 19. yüzyılda ulus-devlet düşüncesinin ilerleyişi söz konusu olmuş,²²⁴ Yahudilerin bir ulus olduğu ve bu ulusun atalarının vaat ettiği topraklarda bir devleti olması gerektiği, içinde buldukları durumdan ancak bu şekilde kurtulabilecekleri düşüncesi meydana gelmiştir. İşte Siyonizm fikrinin canlanmasına kaynaklık eden düşünce tam olarak budur.²²⁵

²²⁰ Yasemin Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 2, sy. 3 (2006): 45.

²²¹ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 44.

²²² Habip Tokküz, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm", *Anasay*, sy. 1 (2017): 186.

²²³ Ömer Erdoğan, *Yahudilik Tarihi* (İstanbul: Kalipso Yayınları, 2010), 126.

²²⁴ Leon B. Paradat, *Siyasal İdeolojiler*, çev: A. Aydın (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 61.

²²⁵ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev: H. İlhan (Ankara: Alter Yayıncılık, 2018), 32.

Siyonizm'in ortaya çıkışına dair üç temel kuruluş mitinden bahsetmek mümkündür. Bu mit, sürgünün hükümsüzleştirilmesi, İsrail ülkesine dönüş ve tarihe dönüş olarak açıklanmaktadır. Sürgünün hükümsüzleştirilmesiyle her ne kadar bir değeri olsa da geçmiş tarihten beridir bir vatanı olan Yahudilerin topraksızlığı sorgulanmaktadır ve bu durumun anlamsızlığı, çelişkisi üzerinde durulmaktadır. İsrail ülkesine dönüşle, vaat edilmiş toprakların Yahudiler tarafından geri alınması anlatılmaya çalışılmış bunun Yahudi varlığına anlam kazandıracacağı ifade edilmiştir. Bu anlamda sürgünde olan sadece Yahudiler değil, kutsal toprakların da sürgünde olduğu ifade edilmiştir. "Halksız bir toprağa, topraksız bir halk" ifadesi işte bu stratejinin sloganı olmuştur. Üçüncü mit olan tarihe dönüş ise ulus-devlet düşüncesi noktasındaki tarih inşası üzerine açıklanmaktadır. Devletsiz kalan Yahudiler için buradaki sorun Avrupa'da toplumların tarihi dışında kalmalarıdır. Öyle ki ancak kendi topraklarında hâkimiyet kuran Yahudiler, kaderlerini inşa edeceklerdir ve tarihte yerlerini alacaklardır. Bu anlamda Yahudi ulusunun uygarlık tarihine tekrar girişi ancak İsrail topraklarına dönüşüyle mümkün olacaktır.²²⁶

3.1.1. XIX. Yüzyılda Yahudiler, Antisemitizm ve Asimilasyon

Yahudilerin, büyük sürgünden sonra Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde dışlanan bir topluluk olarak var oldukları bilinmektedir. Bu durum Yahudiler için entegrasyonu mümkün kıldığı gibi kendi benlik ve kimliklerinin korunması noktasında birbirlerine bağlılıklarını da arttırmıştır.²²⁷ Avrupa Hristiyanlarının Yahudileri Hz. İsa'nın katili olarak görmeleri onların Hristiyan Avrupa'daki bu zor ve türlü insani haktan mahrum bir hayata maruz bırakılmasının altındaki sebep olarak bilinmektedir.²²⁸

Dünyanın değişik bölgelerine dağılmış Yahudiler, buldukları yerlerin farklılığı üzerine birbirlerinden farklı yaşam tarzlarını benimsemişlerdir. Fakat ne kadar farklı düşünce ve anlayışlara sahip olsalar da onların sonraki zamanlarda bir araya gelmesini sağlayacak Siyon fikri hep diri kalmıştır. Kutsal topraklarda milli bir devlet tahayyülü onların vazgeçilmez ve ortak esasını teşkil etmektedir. Öyle ki bu esas Siyonizm düşüncesinin temeli olarak kabul edilmektedir.²²⁹

²²⁶ Gabriel Piterberg, *Siyonizm'in Dönüşleri*, çev: A. Babacan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2015), 174-176

²²⁷ Caner Asal, "İsrail'in Kuruluşunda Revizyonist Siyonizm ve İrgun Örgütü", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018), 6.

²²⁸ Habip Tokküz, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm", *Anasay*, sy. 1 (2017): 185.

²²⁹ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 20.

Fransız Devrimi'yle birlikte Avrupa toplumlarında başta dini alanda olmak üzere yaşanan radikal değişiklikler Yahudiler üzerinde de etkisini hissettirmiştir. Özellikle politik alana dahil edilişleri ve yurttaşlık özelliklerini kazanmaları onlara bir özgürlük tanımıştır. Bu özgürlük onların dini düşünce ve değer anlayışlarında bir takım değişikliklere yol açmıştır. Öyle ki Yahudilere tanınan yurttaşlık ve özgürlük haklarının sağlanması için şart niteliğinde bir takım beklentiler söz konusu olmaktadır. Bu beklentiler Yahudilerin Avrupa toplumlarına entegre olması ve topluluk niteliğinden sıyrılarak devlet içerisinde topyekûn varlıklarının söz konusu olmaması şeklindedir. Zira bu şekilde ve bireysel olarak faydalanmalarıyla bu haklara sahip olunacaktır. Buna bağlı olarak var olan yurtlarına uyumu ve entegre olmayı öncelikli amaç haline getiren Yahudi ulusu, kutsal topraklara dönüş idealinden uzaklaşarak geleneksel Yahudilik karşısında bir tutum içerisinde olmuşlardır. Şüphesiz bu durum neticesinde Yahudilerin birliktelikleri zarar görmüştür. Bu durum birçok Yahudi tarafından kabul görmüş ve asimilasyon düşüncesine ortam hazırlamıştır.²³⁰

Asimilasyon, 18. yüzyıl sonlarında özellikle Avusturya ve Fransa'da neticesini göstererek Yahudilere geniş hak ve imtiyazlar tanınan bu gelişmelerle söz konusu olmuştur. Almanya'da ise 1830 yılına kadar her türlü ayrımcılık ve aleyhtarlıkla karşı karşıya kalan Yahudiler, 1870 yılına gelindiğinde diğer Avrupa ülkelerindeki gibi insani hakları elde etmiş, onlara yönelik alınan tedbir ve kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ekonomik ve sosyal olarak bir vatandaş olarak görülmeye başlayan Yahudiler arasında, bu minvalde Haskala denilen bir hareket meydana gelmiştir. Bu hareket kısaca Yahudi Aydınlanması olarak anlandırılırken, Yahudilerin getto anlayışından kurtulması, Avrupa topluluğuna katılımını mümkün kılan sosyal ve felsefi temelli hareket olarak tanımlanmaktadır.²³¹ Yahudilerin entegre konusundaki adımları yine de onların her daim sorgulanmasına engel olamamıştır. Zira herhangi bir olumsuzlukta dahi eski Yahudi bakışının kalıntıları hissedilmiş ve Yahudiler olaylardan sorumlu tutulmuştur.²³²

19. yüzyıla hızına yetişilmeyen milliyetçilik akımı fanatizme doğru ilerleme kaydetmiştir. Halkların kendi kaderini tayin etmesi, etnik köken ve dilin millet olma idealinde önemli ölçüt olduğu düşüncesinin yanında milliyetçilik yabancı düşmanlığına da ortam hazırlamıştır. Bu bağlamda toprağa bağlılık ve vatan düşüncesinin önemi 19.

²³⁰ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 23-24.

²³¹ Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi; Haskala", *Milel ve Nihal* 7, sy. 1 (2010): 34-35.

²³² M. Selim Yılmaz, "Bir Terimin Arkeolojisi; Antisemitizm", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 21, sy. 2 (2017): 1205.

yüzyıl milliyetçilik düşüncesinin temel karakterini teşkil etmektedir.²³³ Avrupa toplumları içinde kendilerine siyasi, sosyal ve ekonomik hatta sanatta dahi bir yer edinen Yahudiler için bu yüzyılın sonlarında büyük problemler teşkil edecek bir mesele söz konusu olmuştur. Öyle ki o dönemdeki safi ırk meselesi toplumsal dönüşümün sinyallerini vermiştir. Bu dönüşüm Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın belirli ülkelerinde üstün ve seçkin ırk yayılımına ortam hazırlamıştır. Üstün ırk savunucusu milliyetçiler, Yahudiler özelinde herhangi bir yabancının mevcut topluma asimile olmasının seçkin ırk anlayışına zarar vereceğini ve onların toplumun her bölümünde etkin rol almalarının seçkin ırka zarar vereceğini savunmuşlardır.²³⁴ Saf ırk ve üstün ırk meselesi öyle ciddi boyutlara ulaşmıştır ki bu hususun bilimsel ve biyolojik olarak izahı yapılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde geleneksel Yahudi karşıtlığından daha ileri düzeyde Avrupa toplumları için zararlı ve sıkıntılı bir ırk olarak görülen Yahudiler modern antisemitizmle karşı karşıya kalmıştır. Özgürleşmeyle Yahudilerin kazandığı konum sorgulanmaya başlanmış ve bir nevi sömürgeci yaklaşım söz konusu olmuştur.²³⁵

Yüzyılın ikinci çeyreğine yaklaşırken Avrupa'nın birçok ülkesinde Yahudilerin bir devleti olması gerektiği düşüncesinin yayılması söz konusu olmuştur. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yayılım gösteren Yahudi karşıtlığının artış göstermesi bu durumun sebeplerinden bir tanesi olarak görülmektedir.²³⁶ Yahudiler, yaşadıkları kitlesel sıkıntılardan ve Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan özgürlükçü yaklaşımlardan esinlenerek artık bu sorunlarla baş etmek ve kurtulmak için Siyonizm fikrine karşılık gelen hedefi çare olarak görmüşlerdir. Sorunların ertelenmemesi konusunda artık kesin adımlar atılması gerektiğini savunanlar, Siyonizm'in oluşumundaki en büyük atılımcılar olarak bilinmektedir.²³⁷ Bu atılımcılar için antisemit faaliyetlerin tek bir iyi tarafı olabilirdi. O da bu düşmanca faaliyetler sayesinde Yahudilerin özgürlük mücadelesi sürecektir ve milli bir devlete olan inanç bu şekilde korunmuş olacaktır. Zira bu anlamda Yahudilerle antisemitler, büyük amaç doğrultusunda müttefik olarak kabul edilmiştir. Öyle ki Yahudi hareketlerine anlam kazandıran bu düşman tutumlar Yahudilerin Siyon ideali konusunda

²³³ Yasemin Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 2, sy. 3 (2006): 46.

²³⁴ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 88.

²³⁵ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev. V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 35.

²³⁶ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 46.

²³⁷ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 27.

kendilerinin diri kalmalarına yardımcı olacaktır.²³⁸ Siyasi Siyonizm'in en önemli ismi olan Theodor Herzl bile ortaya koyduğu Siyonist düşüncenin Yahudiler tarafından kabul edilmesi ve hedeflenen topraklara göç konusunda Yahudilerin ikna edilmeleri için antisemitizmin varlığını önemsemiş, gerekliliği konusunda fikir beyan etmiştir.²³⁹

3.1.2. Siyonist Şahsiyetler ve Girişimler

1850'li yıllardan itibaren manevi değerleri ön planda tutarak, kutsal topraklara yerleşmek ve orada hayatlarını idame ettirmek düşüncesi noktasında fikirler ortaya atan ve yayan Yahudi öncüler ortaya çıkmıştır. Bu öncüler her ne kadar farklı tutumları ortaya koysalar da en önemli ve ortak kanaatleri Yahudilerin bir millet olduğu ve onların ulus olarak yaşayabilmelerinin vaat edilmiş topraklara geri dönüşüyle mümkün olacağı konusundadır.²⁴⁰

19. yüzyılda Çarlık Rusya başta olmak üzere Doğu Avrupa'da Yahudiler üzerinde politik ve dini temelli baskılar söz konusu olmuştur. Hatta Rusların Yahudilere yönelik katliam²⁴¹ ve baskıların kırılması yönünde bir adım atmak isteyen Yahudiler için kutsal topraklara (Filistin) topluca göç etme fikri ortaya çıkmıştır. Hibbat Siyon adlı grup tarafından teşkilatlı ve sistemli bir şekilde Filistin'e göç gerçekleştirilmiş (aliyah) ve Siyasi Siyonizm'in doğuşu için önemli bir adım atılmıştır.²⁴² Öte yandan Osmanlı bünyesindeki Filistin topraklarına ilk göçü başlatan bu hareket olmuşsa da bu hareketi Siyonizm düşüncesi çerçevesinde ele almanın doğru olmadığını savunanlarda olmuştur. Zira bunlar Siyonizm'in söz konusu olması için 1897'de Herzl'in adımlarına odaklanılması gerektiğini savunmuşlardır.²⁴³

Yüzyılın sonlarına doğru ekseriyeti din adamı olmak üzere birçok Yahudi öncü, Yahudilerin bir milleti teşkil ettiği, Yahudiliğin salt bir inanç olmadığı düşüncesiyle Filistin'e göçle birlikte orada bir devletin kurulması inancını her daim savunmuşlardır. Artık siyasi amaç haline gelen Siyon düşüncesini eyleme dökmenin zamanı geldiğini ifade etmişlerdir. Zira 1840 yılında gerçekleşen Şam katliamı ve doğrultusundaki tepkiler,

²³⁸ Ralph Schoenman, *Siyonizm'in Gizli Tarihi*, çev: A. Pesen (İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992), 49.

²³⁹ Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, çev: C. Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 119.

²⁴⁰ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 16-17.

²⁴¹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 90.

²⁴² M. Lütfullah Karaman, "Siyonizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 329.

²⁴³ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 16.

Yahudileri harekete geçiren en önemli hadisedir.²⁴⁴ Bu olay öncesinde Haham Judah Alkalai, Yahudilerin vaat edilmiş topraklarda bir devlete kavuşması için Müslüman yönetimlerde bulunan Yahudilerin kendi aralarında bir lider seçerek Filistin'den toprak satın almaları gerektiğini teklif etmiştir.²⁴⁵ Yahudilerin sürgünde geçirdikleri süreçler dolayısıyla daha fazla katlanamayacağını ifade eden Alkalai, Yahudiler için kendilerine ait bir bütçe sistemini hayata geçirmelerinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Öyle ki Haham, geleneksel Mesih inancını tam manasıyla kabul etmemektedir. Ona göre kutsal topraklara dönüş için Mesih'in gelişinden evvel buna zemin hazırlayacak bir takım adımlar atılmalıdır. İlâhi bir beklentinin tek başına yeterli olmayacağı ve insanların bu hususta bir şeyler yapması gerektiğini savunmuştur. Yahudilerin atalarının emanetlerine sahip çıkması gerektiğini ve bunun kolektif adımlarla sağlanabileceğini savunurken, bunun geleneksel anlayışa aykırı bir düşünce olarak algılanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Judah Alkalai'nin Siyasi Siyonizm fikrinin en önemli hazırlayıcılarından olduğu söylenebilir.²⁴⁶

Bir diğer Siyonist öncü olan Yahudi din adamı Zvi Hirsch Kalischer ise Siyonizm düşüncesine ortam hazırlayacak bir tutum ortaya koymuştur. Bu savunuyu kitaplarında açıkça ifade eden Kalischer, geleneksel Mesih anlayışından farklı olarak ve Alkalai'nin düşüncesine benzer bir fikri savunmuştur. Ona göre uzun süredir sürgünde olan Yahudiler için Tanrı bir anda mucizevi olarak Mesih'i göndermeyecektir. Yahudilerin bir Mesih beklemekten ziyade bu hususta gayret göstermeleri gerektiği ve kendi esaretlerini ortadan kaldıracak şekilde hareket etmeleri gerektiğini savunmuştur. Öte yandan Kalischer, bu düşüncelerini harekete geçirmesi için 1860 yılını beklemek zorunda kalmıştır. O tarihte Frankfurt'ta Hajim Lorje tarafından Yahudilerin topraklara dönüşünü yaymayı amaçlayan bir cemiyete katılmıştır. Daha sonra Siyonizm'e kaynaklık eden yayınlardan "Siyon Arayışı (Drishat Tzion)" isimli kitabı yazmış²⁴⁷ ve Yahudi zenginlerinden Rothschild ve Montefiore ailelerinden Yahudi devletinin kuruluşu için destek olmalarını istemiştir.²⁴⁸ Aynı zamanda dönemin Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan Filistin'de toprak satın alınması konusunda bu ailelerin bir adım atmasını istemiştir.²⁴⁹

²⁴⁴ Taner Aslan, "Yahudilerin Filistin'e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler", Erdem, sy. 59 (2011): 43-44.

²⁴⁵ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınlar, 2016), 378.

²⁴⁶ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 32-33.

²⁴⁷ Karahan, *Age*, 35-36.

²⁴⁸ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 378.

²⁴⁹ Yusuf Süha Sonuç, "Dini Siyonizm'in Filistin ve Uganda Planı Hakkında ki Değişen Görüşleri", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları*, sy.2 (2018): 169.

Zvi Hirsch Kalischer'in düşüncelerinde Yahudilerin milli bir devlet kurmak için ortaya koydukları mücadele Allah yolunda olmak olarak ifade edilmiş, Allah'ın onlara vaat ettiği bu mirastan hiçbir şekilde vazgeçilemeyeceği kesin olarak vurgulanmıştır. Bu anlamda Zvi Hirsch Kalischer'in bu anlayışının Dini Siyonizm'in temelini teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.²⁵⁰

1850-1860 yılları arasında birçok benzer ve ortak inançta birleşen bu iki Yahudi din adamı, Yahudilerin Siyon idealini gerçekleştirmelerinin sadece zulümden kurtulmak için değil aynı zamanda Yahudi inanç ve kimliğindeki yabancı etkisinin önüne geçmek için mecburi olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre her türlü kötülükten kurtulmanın ve tövbenin mümkün olması Siyon'a dönüşle mümkün olacaktır. Onlar bu düşüncelerine referans olarak kutsal kitaba işaret etmişlerdir.²⁵¹

Moses Hess ise bu isimler dışında dini referanslardan uzak bir yaklaşım savunusuyla Siyonizm'e ortam hazırlayan bir diğer düşünürdür.²⁵² İlk olarak Yahudileri birbirine kenetleyen birçok değerın zarar gördüğünü ve ulus oldukları inancını yitirerek Filistin'de bir devlet hayalinin artık kalmadığını savunmuştur.²⁵³ Hess, genç yaşında dönemin fikirlerinden etkilenecek Yahudilerin buldukları ülkelere ve toplumlara uyum sağlaması gerektiğini savunmuştur. 19. yüzyıl milliyetçilik akımları ve antisemitizmin tekrar dirilmesi üzerine onun fikirlerinde keskin değişiklikler meydana gelmiştir. Ona göre Yahudilere olan bu karşıt bakışın son bulacağı düşüncesine inanmak anlamlı sayılmamaktadır.²⁵⁴ Zira ayrı bir ulus olan ve kendilerine özgü ırk özellikleri olan Yahudilerin yaşadıkları onur kırıcılığı asla kabul etmediklerini dile getirmiştir. Bu aşağılık durumdan kurtuluş için hiçbir reformist adım ve yaklaşımın çare olamayacağını vurgulamış, asimilasyonun dahi bunlara engel olamayacağını savunmuştur. Bu çerçevede Hess, Yahudi sorunu için esas problemin yurtsuzluk olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁵ Öyle ki milliyetçilikle, ırkçılığın ortaya çıkacağını savunmuş ve Yahudilere karşı doğacak muhtemel düşmanlığa bir Yahudi devletini çare olarak önermiştir.²⁵⁶ Kurtuluşun ilk adımı

²⁵⁰ Elşen Gurbanov, "Tarihten Günümüze Siyon Aşkı ve Siyonizm Türleri." *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları* 2, (2018): 161.

²⁵¹ Tuğçe Ersoy Ceylan, "İsrail'de Liberal Demokralığın ve Etnik Milliyetçiliğın İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2, (2020): 435.

²⁵² Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 20-21.

²⁵³ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 60.

²⁵⁴ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 38.

²⁵⁵ Yasemin Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsel Gelişimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 2, sy. 3 (2006): 51.

²⁵⁶ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 378.

olarak gördüğü 1789 Fransız Devrimi'ne işaret ederek bu devletin, Yahudileri seven Fransa'nın himayesinde ve gözetiminde kurulmasını talep etmiştir.²⁵⁷

Dini eğitim almasına karşın ilerleyen süreçte dindarlığını yitiren Hess, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde gazete yazıları yazmıştır. Yazdığı "Roma ve Kudüs" (Rom und Jerusalem) adlı kitabında Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeleri İtalya'nın bağımsızlığıyla bağdaştırmıştır. Bu süreçte ırk temelli baskıların ve özellikle Yahudilerin olmak üzere halkların esaretinin son bulacağını ifade etmiştir. Bu süreç içerisinde Yahudilerin dini değerlerinin zarar gördüğünü ve bunun telafisinin ancak tarihsel vatana geri dönüşle mümkün olacağını vurgulamıştır. Karl Marks'ın fikirlerine yakınlığıyla bilinen Hess, sosyalist ve milli geleneklere bağlı kurulması gereken ulus devletin toprak, siyasi ve ekonomik yapılar barındırması gerektiğinin altını çizmiştir.²⁵⁸ Lakin daha sonra Marks'ın Yahudilere atfettiği olumsuzluklar üzerine onunla ters düşmüş ve uzaklaşmıştır. Marks Yahudilikten uzaklaşırken Hess ise Yahudiliğe kendini vermiş, önceki sosyalizm ve komünizm çalışmalarını kayıp yıllar olarak nitelendirmiştir.²⁵⁹

Moses Hess'in bu hususları dini değil ırk meselesi olarak ele alması onu diğer öncü iki isim Alkalai ve Kalischer'den ayıran nokta olmuştur.²⁶⁰ Nitekim hem bu doğrultuda hem de Yahudilerin bir ulus olduğu fikrini ilk ortaya atmasından ötürü Hess, birçok kişiye göre Yahudi milliyetçiliğinin ilk düşünürü olarak görülmektedir.²⁶¹ Öyle ki bu fikrini 1862 yılında yayınlanan meşhur kitabında "Yahudiler bir dinin mensupları olmaktan öte bir ırktır, millettir ve Yahudi, bütün milletiyle tek bir vücuttur" şeklinde ifade etmiştir.²⁶² Hatta Siyonizm hususunda akla gelen ilk ve en önemli şahsiyet olan Herzl'in 1898 yılındaki Kudüs yolcuğunda Hess'in kitabını okuduğu, kendisiyle aynı kanaat ve duygularda bulunduğu tarihsel bir gerçektir.²⁶³

1850-1870 yılları arasında Siyon'a dönüş ve Yahudi devleti düşüncesiyle ilgili bu üç önemli ismin düşünce ve tutumları gündemde olmuştur. Lakin o dönemde Yahudi toplumu açısından bu fikirlerin geçerliliği söz konusu olmamıştır. Hatta onların ortaya

²⁵⁷ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 82.

²⁵⁸ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 20-21.

²⁵⁹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 80.

²⁶⁰ Tuğçe Ersoy Ceylan, "İsrail'de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2 (2020): 435.

²⁶¹ Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 30.

²⁶² Ertuğrul Bayramoğlu, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2006), 43.

²⁶³ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 41.

koyduğu fikirler bir hayal ve gerçekleşmesi imkânsız bir durumdur. Bu çerçevede Haham Judah Alkalai, Zvi Hirsch Kalischer ve Moses Hess'in Yahudilerin durumu ve geleceğine dair ortaya koydukları düşünsel hususlar alay konusu dahi olmuşsa da ileri dönemlerdeki Yahudi devleti temelli fikirlere referans olmuştur. Şüphesiz o dönemde asimilasyonu ve dönüş fikrinin hükümsüzlüğünü savunan Yahudi geleneğine karşı ortaya konan bu fikirler, 1870'ten sonra Peretz Smolenskin, Eliezer Ben Yahuda ve Leon Pinsker, tarafından ilgi görmüş ve onlar tarafından bu konu yeni bir boyut kazandırılarak ele alınmıştır.²⁶⁴

Doğu Avrupa'da ve Rusya'da başlayan Haskala hareketinin ilk temsilci olan Peretz Smolenskin, Yahudilerin durumunu din merkezinde değil, ırk ve kimlik çerçevesinde ele almıştır. Yahudilerin önceliğinin kendilerini millet olarak anlamlandırmak olduğunu ifade ederken, diğer benzer özellikteki milletler gibi kendi kimliklerini yenilemek gerektiğinin altını çizmiştir.²⁶⁵ Aynı zamanda Peretz Smolenskin, ulusal dil İbranice'nin önemine vurgu yapan ve bu konuda çalışmalar yapan ilk şahsiyetlerdendir. Toplumsal dışlamaya maruz kalan Yahudilerin içinde bulunduğu vahim durumdan kurtulmalarının ve saygınlık kazanmalarının Siyon'a dönüşle mümkün olacağını ifade etmiştir. Yahudilerin modern kültür etkisinden istifade etmelerinin bir nebze anlamlı olduğunu fakat bunun sağlanmasının geleneği, kültürü ve etnik kökenin reddedilmesine fırsat vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Mevcut haliyle İbranice'nin öneminin anlaşılmasının sınırlı, faydasının ise söz konusu olmadığı şeklinde görüş bildirirken, İsrail'e göç ederek ulusun yeniden inşasıyla İbranice'nin önem kazanacağını savunmuştur.²⁶⁶

Yahudilerin salt dini bir topluluk olduğu fikrinin yanında aynı zamanda asimilasyon mantığının da karşısında bir anlayış benimseyen ve Yahudiliğin milli karakterinin daha ağır bastığı fikrini savunan Smolenskin'in Yahudi ulusuna dair ortaya koyduğu düşünce son derece önemlidir.²⁶⁷ Zira o hangi fikir ve tarafta olursa olsun hiçbir Yahudi'yi ayırmamıştır. Onun buna dair ilkesi, "dini anlayıştan taviz veren Yahudiler göz ardı edilemez. Onların tanrıya karşı olan yanlışları dışlanmalarını gerektirecek bir husus

²⁶⁴ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 22.

²⁶⁵ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 84.

²⁶⁶ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 64.

²⁶⁷ Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 39.

değildir. Fakat kendi ulusundan olanlara ihanet etmeleri bu durumun dışındadır. Bundan dolayı herkesin Siyon idealine katkısı olduğu düşünülmektedir” şeklinde açıklanabilir.²⁶⁸

Eliezer Ben Yahuda ise yine Yahudilerin milli kimliklerine ve İbranice'nin önemine vurgu yapan diğer önemli şahsiyettir. Yahudilerin bir ulus olarak vatanlarında bir araya gelmeleri gerektiğini savunan Yahuda, Peretz Smolenskin'e ait gazetede yazısında İsrail ülkesinin dil ve kültür çalışmalarıyla bütün Yahudiler için merkez olacağını ifade etmiştir.²⁶⁹ İbranice onun için o kadar önemliydi ki onu Yahudilerin ulusal varlıklarını muhafaza etmesinin ve sürdürmesinin kaynağı olarak görmüştür. Bu konudaki ciddiyetini ailesiyle birlikte Filistin'e yerleştikten sonra sadece bu dili konuşarak ve İbranice'yi hayatının tam merkezine alarak ortaya koymuştur.²⁷⁰ Özetle onun tek hedefi İbranice'nin kuvvetlendirilmesi olmuştur. Bu hedef doğrultusunda İbranice sözlük çıkarmış, Sefatenu (dilimiz) adlı dernek kurmuş, sonrasında İbrani Dili Akademisine öncü kabul edilen İbrani Dili Kurumu'nun (Vaad-ha-laşon-ha-İvrit) kurulmasına öncülük etmiştir.²⁷¹

3.1.3. Örgütsel Oluşumlar

Siyonizm'in oluşumu açısından önemli bir dönüm noktası 1881 yılında Rusya'da ortaya çıkan Yahudi katliamlarıdır. Bu süreçteki en önemli şahsiyet Leon Pinskerdir. Hayatının ilk zamanlarında asimilasyon düşüncesini benimseyen Pinsker, Yahudi halkının mevcut toplumlarla kaynaşmasına olan inancını dile getirmiştir. Fakat milliyetçilik akımları ve saf ırk düşüncesiyle ortaya çıkan Slav birliği politikaları, yeni antisemitizmi ortaya çıkarmıştır. Bu da Pinsker'i Yahudilerin geleceğiyle alakalı bir sorgulamaya sevk etmiştir. Kendi ismini belirtmeden yazdığı “Auto-Emancipation” (kendi kendine kurtuluş) adlı kitabında, daha öncesinde Yahudilere tanınan özgürlüklerin ve hakların tek başına yeterli olmadığını ifade etmiştir. Bu anlamda pasif kalan Yahudilerin kendi kurtuluşları için bu kitaptaki hususlara işaret etmiştir.²⁷² Kitabında Yahudilerin farklı dünya devletleri arasında yaşadıkları sıkıntılara değinirken,

²⁶⁸ Joseph L.Ryan, “Siyonizm; Yahudiler ve Yahudilik”, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed: Türkkaya Ataöv (Ankara: Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 46.

²⁶⁹ Bedrettin Aytaç, “İbranice'nin Yeniden Doğuşu”, *Dil*, sy. 139 (2008): 29.

²⁷⁰ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 25.

²⁷¹ Semiha Karahan, “Siyonizm'in Teolojik Temelleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 50.

²⁷² Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 92.

Yahudilerin birlikte hareket ederek bu sıkıntılardan kurtulabileceklerini ifade etmiştir.²⁷³ Buradaki en önemli vurgu kuşkusuz Yahudilerin tekrar yaşayan bir ulus haline gelmeleri gerektiği yönündeki inancı olmuştur.²⁷⁴

Pinsker'in bu kitabı, kurulmasına düşünsel ışık olduğu "Hibbat Zion" (Siyon Aşıkları) hareketi olarak bilinen Yahudilerin kutsal topraklara kitlesel dönüşü ve ulus devletin inşası noktasındaki örgütsel hareketi için tüzük niteliğinde bir değer olmuş ve benimsenmiştir. Hatta Pinsker de bu hareketin gelişimi üzerine oluşan yönetim komitesinin başkanı olarak seçilmiştir.²⁷⁵ Bu hareketle öncesinde aynı hedef için Rusya'da ortaya çıkan Siyon Çocukları, Siyon Kardeşleri, Ahit Çocukları, Ezra ve Nehemya isimli gruplar tek bir çatı altında toplanmıştır.²⁷⁶ Öte yandan bu hareketin esas amacı Yahudi sorununa çare bulmak isteyen dernekleri bir araya getirmek olsa da Siyon Aşıkları, Filistin'e koloni hareketinin kitleselliğini sağlayamamış ve 1881 yılına gelindiğinde koloni sayısı yirmiye geçmemiştir.²⁷⁷ Fakat 1882-1903 yılları arasında Siyon Aşıkları, ilk göç olarak bilinen Aliyah'ı başlatmıştır.²⁷⁸ 25.000 Yahudi'nin Filistin'e göçünün, bölgeye yabancılıkları ve ekonomik yetersizliklerden ötürü Yahudiler için başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir.²⁷⁹

Antisemitizmin derin bir araştırması içine giren Pinsker, Yahudilerin ilginç varoluş süreci doğrultusunda yok olmayacak bir millet oldukları inancını onlara karşı ortaya çıkan büyük karşıtlığın sebebi olarak açıklamıştır. O, Yahudilere olan düşmanlığı; "Yahudiler canlılar tarafından bir ölü, yerliler tarafından bir yabancı, hâli vakti yerinde kişiler tarafından bir dilenci, yoksullar tarafından milyoner, bir sömürücü, yurtseverler tarafından bir yurtsuz ve tüm sınıflar tarafından nefret edilen bir rakip olarak kabul edildiler" şeklinde çok net olarak açıklamıştır.²⁸⁰

Yahudilerin kendi topraklarına dönüşü gerçekleşmediği sürece buldukları her yerde misafir olarak var olduklarını savunan Pinsker, Yahudi sorununa çözümün sadece

²⁷³ Can Deveci, "Herbert Samuel Dönemi'nde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)", *SDÜ Sosyal Bilimler*, sy. 42 (2017), 2.

²⁷⁴ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 378.

²⁷⁵ İlan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 36-37.

²⁷⁶ Şir Muhamed Duali, "Rusya Yahudilerin Siyonizm Hareketine Katkıları", *YDÜ İslam Tetkikleri Merkezi* 3, sy. 2 (2017): 157.

²⁷⁷ Yasemin Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 2, sy. 3 (2006): 53.

²⁷⁸ Neşe Kemiksiz, "Siyonizm'in Doğuşu ve Yahudi Devleti Fikri", erişim tarihi: 28.09.2020, http://ankaenstitusu.com/Siyonizmin-dogusu-ve-yahudi-Devleti-fikri_1/

²⁷⁹ İlan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 34.

²⁸⁰ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 60.

İsrail topraklarına dönüşle mümkün olacağını savunmuştur.²⁸¹ Leon Pinsker'e göre Yahudilerin tarihteki konumlarının tekrar kazandırılmasının yanında bu ulusun bağımsızlık mücadelesi, dünyadaki diğer milletlerin özgürlüğü için de önemlidir. Onun kanaatleri onunla aynı dönemde yaşayan Siyasi Siyonizm'in öncüsü ve en önemli şahsiyeti olan Theodor Herzl'in fikirleriyle büyük oranda uyumaktadır. Öyle ki Herzl, Pinsker'in eserini okuduktan sonra kendi meşhur "Yahudi Devleti" kitabını yazmaya gerek olmadığını dahi söyleyebilmiştir. Esasen burada Pinsker'in fark teşkil eden tutumu ise Yahudilerin devleti olacak yerin Filistin dışında söz konusu olabileceğini, bunun kararının Yahudiler tarafından verilmesi gerektiğini savunmasıdır.²⁸²

Siyonizm düşüncesinin en önemli hareket noktası Yahudilerin yurt edinmesi düşüncesi çerçevesinde vaat edilmiş topraklara olan kitlesel göç hareketleri ve bu amaçla kurulan hareket, örgüt ve cemiyetlerdir. Bu bağlamda ilk Siyonizm düşüncesinden itibaren ortaya atılan ve Siyonist öncülerden Pinsker'le özdeşleştiğini ifade ettiğimiz kolektif adımları bir araya getiren Hibbat Siyon (Siyon Aşıkları) bu husustaki en önemli teşkilatçı ve örgütsel yapıdır. Buna bağlı olarak bu süreç içerisinde ortaya çıkan Bilu, Bnei Brit ve Ezra Cemiyetlerini tanımak son derece önemlidir.

Rusya'da gerçekleşen Yahudi katliamları (pogrom) Siyonist düşünce öncüleri tarafından eyleme geçme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda en önemli adımı olan Filistin'e göç için Doğu ve Batı Avrupa'da kurulan birçok bağımsız hareketten en önemlisi olan Bilu Cemiyeti, 1881 de Harkovlu Yahudi öğrenciler tarafından kurulmuştur. Rusya'da geniş çaplı destek arayışı içinde olan Bilu'lerden bir kısmı Filistin'e göçü gerçekleştirmiştir. Bu adım tarihe ilk Aliyah olarak geçmiştir.²⁸³ İsmi kutsal kitaptaki "Dabber el Benei Yisrael Ve-yissa"u - İsrail oğullarına ilerlediklerini söyleyin" ifadesinin baş harflerinden alan Davio örgütü olarak ortaya çıktıktan sonra "Beit Ya'akov Lekhu ve Nelkhah / Ey Yakub'un ev halkı hadi gidelim" ifadesinin baş harflerinden oluşan ve Bilu olarak adlandırılan bu cemiyet, tek hedef olarak Filistin'e göçü belirlemiş ve bu hususta her türlü etkinliği planlayarak tarihe geçmiştir.²⁸⁴ Aynı

²⁸¹ Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi; Haskala", *Milel ve Nihal* 7, sy. 1 (2010): 55.

²⁸² Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 46-47.

²⁸³ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 71.

²⁸⁴ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 60.

zamanda bu cemiyet üyeleri kutsal topraklarda Yahudi hükümetinin kurulmasını savunanlardan biri olmuştur.²⁸⁵

Şüphesiz sadece Rusya veya Doğu Avrupa'yla sınırlı kalmayan Yahudi düşmanlığı, Almanya'daki Yahudilerin de bu konuda bir adım atması gerektiği inancını doğurmuştur. Özellikle bu adımın temel odak noktası Filistin'de bir Yahudi devleti inancı olmuştur. 1882'de Kattowitz'de kurulan Bnei Brit Cemiyeti Rusya, Romanya, Avusturya merkezli örgütlerle de ortak hedef için bağlantı kurmuştur. En önemli politikası Doğu bölgelerdeki göç hareketleri için maddi kaynak sağlamaktır. Bu bağlamda cemiyetin şubeleşmesi de söz konusu olmuştur.²⁸⁶ Bununla birlikte örgütsel bu hareketlerden ilham alan Yahudiler için ortak hedef noktasında bir araya gelmeleri gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. 1884'te Polonya Kattowitz'te Yahudi Cemiyetlerini bir araya getiren kongre toplanmıştır. Achad Haam'ın ifadesiyle Siyasi Siyonizm kavramının mucidi olan Leo Pinsker bu kongreye başkanlık etmiş, Yahudi kolonileri konusunu ana gündem maddesi olarak belirlemiştir.²⁸⁷ Bu bağlamda kongrenin amacına ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira sonuç olarak Pinsker'in "Montefiore Birliği" altında bütün benzer hareketlerin bir araya getirilmesi önerisi kabul edilerek ilk Siyonist İttifakı kurulmuştur.²⁸⁸

Verein zur Unterstuetzung Ackerbautreibender Juden in Palaestina und Syrien (Filistin ve Suriye'de Yahudi Çiftçilerin Desteklenmesi Topluluğu) adının kısaltılmışı olan Esra Cemiyeti ise 1884'te Berlin'de bu süreci takiben kurulmuştur. Üniversiteli gençler tarafından Yahudi kimliği ve kültürünün yaşatılması ve özellikle Yahudiler üzerindeki antisemitik tutumlarla mücadele merkezli bir amaç içerisinde hareket etmişlerdir. Hızlı ve etkin bir şekilde faaliyetlerini icra eden cemiyet özellikle Almanya'da şube sayısını oldukça artırmayı başarmıştır. Etkinliğinin hissedilmesiyle bünyesinde çıkarılan aylık "Serubabel" dergisi Siyon Aşıklarının yayın organı olarak da kabul edilmiştir.²⁸⁹ Yahudi kimliği, problemlerin gündemde kalması ve kolonileşmeyle alakalı etkin bir propaganda faaliyeti yürüten bu cemiyet, maddi destek için de çalışmalar

²⁸⁵ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 31.

²⁸⁶ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 63.

²⁸⁷ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 94.

²⁸⁸ Yüksel Kaştan, "Filistin topraklarında Yahudi Milliyetçiliğin Oluşumunda Chowewe Zion, Bnei Brit ve Esra Cemiyetlerinin Rolü", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar*, sy. 15 (2016): 491.

²⁸⁹ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 63.

içerisinde olmuştur.²⁹⁰ Sonrasında bu amaç niteliğinde yeni cemiyetler kurulmuş, Siyasi Siyonizm'in koşullarının doğmasına ortam hazırlanmıştır.

3.2. SİYASİ SİYONİZM

Diasporadaki Yahudilerin sıkıntılı durumlarına uzun vadede çözüm olamayan Fransız Devrimi ve Aydınlanma gelişmelerinin, Yahudilerin kendilerini tanımlama arayışına sevk etmesi önceki bölümlerde ulaştığımız sonuçlardan en önemlisi olmuştur. Bu arayışta bütün kapılar gelenekteki Siyon idealine çıkmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan Siyonizm düşüncesi çerçevesinde özellikle Avrupa'da bir hareketlilik söz konusu olmuştur. Buraya kadar bu düşüncenin oluşmasına ortam hazırlayan, bu hususta öncü kabul edilen şahsiyetler ve faaliyetleri incelenmiştir. Daha önce fikirleri açıklanan ve Siyonizm'e dair ifadeleri en belirgin olan Pinsker, şüphesiz Siyasi Siyonizm'in öncüsü olarak da kabul edilmektedir.

Siyon'a dönüş fikrinin en önemlisi ve etkini olan Siyasi Siyonizm'in doğuşu 19. yüzyılda Yahudiler için en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Avusturya'lı bir Yahudi gazeteci olan Theodor Herzl tarafından eyleme geçirilen bu hareket, bu zamana kadar bu ideal doğrultusunda yapılan çalışmaların zirve noktasını teşkil etmektedir. Bu bölümde, ideoloji bağlamında Siyasi Siyonizm değerlendirmesinde bulunmak için detaylı bir Siyasi Siyonizm açıklaması yapmak gereği üzerine ilerleme kaydedilecektir. Bu bağlamda bu hareketin eylemselliğinin kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl'i ve onun düşünce alanını anlamlandırmak oldukça önemlidir.

3.2.1. Theodor Herzl

1860 yılında Budapeşte'de doğan Herzl, varlıklı bir ailenin evladı olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin birçok Yahudi gibi asimile olduğu bilinmektedir. Viyana'ya yerleştikten sonra orada hukuk eğitimi almıştır.²⁹¹ Doktorasını tamamladıktan sonra kısa bir süre mahkemelerde dava savunmuş olsa da daha sonra mesleği bırakıp edebi ve kültürel eserler kaleme almış ve gazetecilik yapmıştır.²⁹² Ailesi gibi asimilasyonun etkisinde kalan Herzl, Yahudi toplumunun merkezinde değildi. Farklı giyim tarzı ve

²⁹⁰ Yüksel Kaştan, "Filistin topraklarında Yahudi Milliyetçiliğin Oluşumunda Chowewe Zion, Bnei Brit ve Esra Cemiyetlerinin Rolü", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar*, sy. 15 (2016): 496.

²⁹¹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 11.

²⁹² Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 42.

düşünce anlayışı barındırmaktaydı. Yahudilerin hâkim olduğu dil vb. özellikleri kendisinde görülmemiştir.²⁹³ Bu anlamda geleneksel Yahudiliği çok benimsediği söylenemeyen Herzl, entelektüel bir tutum içerisinde olmuştur. Öyle ki aristokrat cemiyete dahil olabilmek için bir şeyler yapmışsa da kökeni itibariyle dışlanmanın önüne geçememiştir. Fakat o, durumun geçiciliğine inanmış ve bu tutumunu sürdürmüştür.²⁹⁴ Asıl adı Binyamin Zeev olan Herzl, bu bağlamda üniversitedeyken Alman öğrenciler tarafından kurulan Albina isimli dernekte faaliyette bulunmuş, özellikle orada karşılaştığı Yahudi aleyhtarlığı sebebiyle sonrasında ayrılmıştır.²⁹⁵

İlerleyen zamanlarda yaşadığı bölgelerdeki bu Yahudi aleyhtarlığı ve katliamları onu Yahudilerin geleceğiyle alakalı derin sorgulamaya itmiştir. Özellikle 1895 Yılında Dreyfus Hadisesi olarak bilinen Yahudi subayın ajanlıkla suçlanması ve mahkûmiyet almasıyla sonuçlanan olay ve aynı zamanda Yahudi karşıtlığıyla tanınan Karl Lueger'in Viyana'da belediye başkanı olmasıyla Yahudilerin durumu hakkında artık onun kesin kanaatleri ortaya çıkmıştır. Bütün bu meseleler ışığında asimilasyonun bir şey ifade etmediğini ve antisemitizmin bu süreçle birlikte daha da artacağını düşünmüştür.²⁹⁶

Dreyfus Hadisesiyle birlikte Yahudi aleyhtarlığı oldukça şiddetli hale gelmiştir. Paris sokaklarında yapılan eylemlerde “Yahudilere ölüm” sloganlarının atılması Herzl'a bu konuda kesin bir yol çizdirmiştir. Hatta bazı kaynaklara göre kendisine ait “Yahudi Devleti” kitabını bu olaylar neticesinde yazdığı bilinmektedir.²⁹⁷ Bu kitaba konu olan olaylar Herzl'in zihninde Yahudilerin durumu ve gelecekleri konusunda bir takım sonuçlar çıkarmasına sebep olmuştur. Her fırsatta ve her konumda Yahudilerin zulüm gördüğünü savunan Herzl, yaşadıkları toplum neresi olursa olsun Yahudilerin tek bir millet olduğunu ve asla buldukları topluma ait olamayacaklarını ifade etmiştir. Bu değerlendirmeleri yaparken bu husustaki çözüm için tarihe geçecek düşüncelerini ifade etmekten imtina etmemiştir. Onun bu hususlara dair en büyük savunusu; Yahudilerin Avrupa devletlerinde büyük oranda ilerleme kaydettikleri asimilasyon düşüncesinin karşısında durmak, tümüyle reddetmek ve dünyadaki bütün Yahudilerin birlikte yaşayacağı bir Yahudi ulus devletini kurmaktır.²⁹⁸

²⁹³ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 377.

²⁹⁴ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 80.

²⁹⁵ Semiha Karahan, “Siyonizm'in Teolojik Temelleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 54.

²⁹⁶ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 377.

²⁹⁷ İlan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 43.

²⁹⁸ Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, çev: C. Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 14.

Kıscacası Herzl'in *Der Judenstaat* (1986) kitabı Yahudiler için birçok farklı şekilde anlaşılmış olsa da zaman içerisinde Yahudilerin Avrupa başta olmak üzere çeşitli toplumlardaki sürgün hayatından ve düşmanlıktan kurtulacakları, Filistin'e dönüş ve bir ulus devleti düşüncelerine olan inançları doğrultusundaki Siyonizm hareketine referans niteliği taşımaktadır.²⁹⁹ Öyle ki Herzl bu kitabında Yahudi Devleti fikrinin canlanmasıyla alakalı ön yargıları ve karşıtlıkları ortadan kaldıracak önemli bir yapıt olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰ Hiç şüphesiz Herzl'in bu kitap çerçevesindeki düşüncelerinin en büyük kaynağı Yahudilerin yaşadıkları toplumlardaki gördükleri muamele olsa da Herzl'dan önce Yahudilerin sürgünden kurtuluş ve vaat edilmiş topraklarda milli devlet düşüncesini ortaya atan öncü şahsiyetleri ve düşüncelerini göz ardı etmemek gerekmektedir.

3.2.2. Yahudi Kimliği ve Ulus Devleti

Yahudilerin kendi başlarına bir ulus oldukları ve her ulusun bir devleti olduğu düşüncesi aslında Herzl'la ortaya çıkmış değildir. Zira diaspora başladığı günden itibaren Yahudilerin gördükleri muamele onları derin sorgulamalara itmiş ve ulus-devlet düşüncesi her daim zihnin arka planında varlığını sürdürmüştür. Nitekim Fransız Devrimi'yle başlayan aydınlanma süreci beraberinde gelen toplumsal yenilikler ve dinin konumunun sorgulanışı Yahudiler içinde zihnin dışı vurumu için fırsat niteliği taşımaktadır. Bu fırsatı şartlar onlara tanımış olsa dahi kendilerinin bunu değerlendirebildiklerini söylemek oldukça zordur. Zira Avrupa toplumlarında ortaya çıkan özgürlükçü anlayışlar onların buldukları toplumlara asimile olmasını mümkün hale getirdi. Yahudiler bunu kabul etse de bu entegre oluş ilerde yeni bir antisemitizme ortam hazırlamış oldu. İşte tam da burada hem ulus-devlet anlayışının hem de antisemitizmin eş zamanlı yükselişi Yahudiler için harekete geçmenin kaçınılmaz olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Önceki dönemlerde birileri bu konuda fikirler ortaya koysa da cemiyetler kursa da Yahudilerin ekseriyetinin kabul gördüğü bir hareketlilik sağlanamamıştır. Önceki kısımda gördüğümüz Siyonist şahsiyetler ve girişimler her ne kadar temel hedef noktasında Filistin'e göç dışında somut ve kalıcı bir adımı mümkün kılamasa da sonradan ortaya çıkacak şahsiyetlerin planlarına temel teşkil etmişlerdir. İşte Theodor Herzl, artık

²⁹⁹ M. Lütfullah Karaman, "Siyonizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 329.

³⁰⁰ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev: H. İlhan (Ankara: Alter Yayıncılık, 2018), 19.

Yahudiler için kesin ve kalıcı bir çözümün olması gerektiğini savunmuş bu hususta atılacak adımları kararlılıkla ortaya koymuştur. Bu konuda iki net savunuyla tarihe geçmiş, Siyasi Siyonizm de bu doğrultuda gelişim göstermiştir. Bunlar, Yahudilerin bir ulus oldukları ve bu ulusun bir devleti olması gerektiği düşüncesidir.³⁰¹ Nitekim Siyonizm'in en büyük kaynaklarından biri olarak kabul edilen "Yahudi Devleti" kitabında Herzl, Yahudilerin en önemli vasfının bir ulus teşkil ettiğini vurgulamıştır. Öyle ki bu özelliğin yok sayılması ve ortadan kalkmasının söz konusu olamayacağı kesin olarak vurgulanmıştır.³⁰² Öte yandan Hz. İbrahim ve Hz. Musa gibi peygamberlerin ilâhi sorumluluklarının olmasından ziyade kendisine bağlı olan topluluğa milli bir aidiyet hissi verdiği ve bu ulusal topluluğun lideri konumunda oldukları tarihi detayı, Siyonizm'in bu ulus iddiasına kaynak olarak sunulan önemli bir tespit olarak değerlendirilebilir.³⁰³

Herzl'in yaşadığı çevre başta olmak üzere Avrupa'daki antisemitik gelişmeler onu, düşüncelerini harekete geçirmesi kanaatine itmiştir. Bu bağlamda basit bir kitap olmaktan çok en önemli atılım olarak kabul edilen "Yahudi Devleti" kitabında bu harekete geçişin metotlarını ve detaylarını da anlatmıştır. Siyonizm fikrine öncülük eden şahsiyetlerin ortaya koyduğu kanaatler gibi bu anlayışı milli ve etnik bir çerçevede içerisinde ele almıştır. Yahudilerin bu kimlikli anlayışıyla göç edecekleri herhangi bir yer onlar için atılacak en önemli adım olacaktır. Öyle ki kitabında da ifade ettiği gibi ilk başta onun ulus-devlet fikri için belirli bir ülke ve bölge konusunda net bir kanaati söz konusu olmamıştır.³⁰⁴

Herzl, Yahudilerin devleti için ilk etapta belirli bir topraktan bahsetmemiştir. Bununla birlikte bir sonraki kısım olan diplomatik girişimlerde göreceğimiz Arjantin alternatifi ve İngiltere tarafından teklif edilen Uganda'yla alakalı olumlu bakış ortaya koymuştur. Fakat bu zamana kadar ortaya konan devlet düşüncesinin Filistin'de şekillenmesi ve Siyon Aşıkları'nın bu yönde kanaatler ortaya koyması onun Filistin'e öncelik vermesini sağlamıştır.³⁰⁵ Öyle ki Herzl, bu konuda karar verme yetkinliğinin kutsal kitabın referansı ile Yahudilere ait olduğunu vurgulamıştır.³⁰⁶ Öte yandan bu konuda Chaim Weizmann'ın {1874-1952) devletin kesinlikle Filistin'de kurulması

³⁰¹ Tuğçe Ersoy Ceylan, "İsrail'de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2 (2020): 436.

³⁰² Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev: H. İlhan (Ankara: Alter Yayıncılık, 2018), 14.

³⁰³ Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, çev: H. Timurtaş (İstanbul: Köprü Kitap, 2017), 94.

³⁰⁴ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 56.

³⁰⁵ Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasal Siyonizm*, çev: C. Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 15.

³⁰⁶ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev: H. İlhan (Ankara: Alter Yayıncılık, 2018), 36.

gerektiği savunuyla Herzl'a büyük ilham olduğu ve Siyonizm'in eylem babası olduğu kayıtlara geçmiştir.³⁰⁷ Herzl'a göre Yahudiler kendilerine olan düşmanlığa karşı bir araya gelmeli ve kaybettikleri onuru tekrar kazanmaları gerekmektedir. O, kendilerine ait olduğuna inandıkları Filistin'e geleneksel ve kitlesel bir göçün sorunun tek çözümü olduğunu savunmaktadır. Bu ise yasal ve güçlü bir yolla mümkün olmalıdır. Yahudi sorununun kolonileşme ve yardımlaşmayla değil örgütlü ve programlı şekilde çözülmesi gerektiğine inanmaktadır.³⁰⁸

Herzl, uluslararası arenanın dikkatini çekmek ve Yahudi devleti fikrinin ciddiyetini göstermek adına Avrupa devletleriyle Filistin'de devlet fikrini müzakere edip diplomatik olarak hak talebinde bulunacak "Yahudi Cemiyeti" ve Yahudilerin yerleşmesi için kurulacak ticari bir şirket olmak üzere iki kurumun varlığına işaret etmiştir. Yahudi devleti için ticaret ve ziraat vasıtasıyla Filistin'e göçün süreklilik kazanması, cemiyet kurarak örgütlenmenin yanında Yahudilik bilinci ve milli duygusunu geliştirmeye dönük adımlar atılmıştır.³⁰⁹

Yahudi Devleti düşüncesini devletlerarası bir mesele haline getirmek ve çözmek için attığı ilk adım dünya Musevilerinin katılacağı büyük bir kongre olmuştur. Zengin Yahudilerin çoğunluğundan istediğini bulamayan Herzl'in kongresindeki topluluğun heyecanı onu da heyecanlandırmıştır. 1897'de Basel'de gerçekleştirilen ve her kesim Yahudi halktan oluşan bu kongre Birinci Siyonist kongre olarak tanıtılmış ve Herzl'in liderliğinde Dünya Siyonist Teşkilatı kurulmuştur. Bu kongrede hareketin amaçladığı düşünce, bu amaçlar doğrultusunda atılacak adımlar ve bu adımları yönetecek yönetim veya yürütme heyeti belirlenmiştir³¹⁰ Şüphesiz kongrenin açılış konuşmasında Yahudi ulusunun barınacağı evin temelini atmak için burada olduğunu ifade ederken bu toplantının temasını ortaya koymuştur. Bu konuda belirlediği programın çerçevesini Yahudiler için Filistin'de hukukla güvence altına alınmış bir vatan meydana getirmek olarak çizmiştir.³¹¹ Bu amaç doğrultusunda Filistin'de Yahudiler için tarımsal ve endüstriyel yerleşim alanlarını mümkün kılmak, Yahudiler için teşkilatlar oluşturmak,

³⁰⁷ Will Durant, Roger Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, çev: S. Karaman (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1992), 10.

³⁰⁸ Yasemin Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 2, sy. 3 (2006): 54.

³⁰⁹ Habip Tokköz, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm", *Anasay*, sy. 1 (2017): 187-189.

³¹⁰ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 47.

³¹¹ Fatma Tunç Yaşar vd., *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin* (İstanbul: İhh Yayınları, 2010), 51.

milli hisle kimliğin güçlendirilmesini sağlamak, Siyonizm'in amacı doğrultusunda devletlerin rızası ve onayına dair çalışmalar içinde olmak temel esaslar olarak belirlenmiştir.³¹²

Düşüncesini harekete geçirmek için ilk olarak Münih'te gerçekleştirmek istediği kongrenin Alman Yahudi din adamları tarafından Mesih anlayışına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmesinden³¹³ yıllar sonra Herzl tarafından Basel'de toplanan bu kongreyle birlikte Yahudi göçleri için Yahudi Ulusal Fonu kurulmuştur. Bu fon Filistin'de tarım toprakları satın alan Yahudilere destek olacaktır. Nitekim bu fon, dünyadaki Yahudilerin yardımlarıyla bir ekonomik güce ulaşmıştır.³¹⁴ Sadece ekonomik planlarla kalmayan bu kongrede devlete işaret eden ve ciddiyeti ortaya koyan her türlü şekil ve sembol belirlenmiş, milli banka için shekelin satın alınmasının yanında birçok dilde resmi basın ortaya konmuştur. Zira Herzl bu ciddiyetini “ben burada Yahudi devletini kurdum” ifadesiyle ortaya koymuştur.³¹⁵

3.2.3. Uluslararası Kamuoyunun Refleksi

Herzl'in ortaya koyduğu Siyonizm inancına göre, bu amaç Yahudi mülteciler tarafından gerçekleştirilmeye muhtaç değil, imparatorlar tarafından bahşedilen ve plütokratlar tarafından desteklenen bir hareket olduğunu ifade etmiştir. Bu anlayışa göre Osmanlıyla ilk temas için girişimlerde bulunmuştur.³¹⁶ Theodor Herzl, Siyonizm'in hedefleri için ekonomik planlama içerisine girmiştir. Özellikle Osmanlı yönetiminden Filistin konusunda alacağı taviz için yaptığı teklifin kaynağına dair iki meşhur Yahudi zengini Rothschild ve Hirsch'le birçok görüşme gerçekleştirmiştir. Fakat daha önce Rusya'ya göç eden Yahudilere destekleriyle tanınan bu isimlerden istediği desteği görememiştir.³¹⁷

Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamid için Filistin en hassas konulardan birini teşkil etmektedir. Öyle ki bu hususta kanunlar çıkararak, idari ve siyasi reformlar gerçekleştirerek Filistin'e dair Yahudi göç ve girişimlerini engellemeye çalışmıştır. Nitekim Kudüs sancağının direkt Babıali'ye bağlanması bu hususun en önemli adımı

³¹² Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 116.

³¹³ Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, çev: C. Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 92.

³¹⁴ Can Deveci, “Herbert Samuel Dönemi'nde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)”, *SDÜ Sosyal Bilimler*, sy. 42 (2017), 4.

³¹⁵ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 46.

³¹⁶ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınlar, 2016), 379.

³¹⁷ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 129-131.

olmuştur. Yabancı devletlerin temsilci, sefir veya konsoloslukları Yahudiler için Filistin'e göç kapısını açmak ve toprak satımı hususunda sultanın müsaadesi için oldukça temkinli siyaset yürütmüşlerdir. Sultan Abdülhamid sıkıntılı, zor sürece ve siyasi tehditlere rağmen Filistin topraklarından toprak satma fikrini keskin bir tutumla reddetmiştir.³¹⁸

Büyük hedefin ancak diplomasiyle gerçekleştirebileceğini savunan Theodor Herzl, farklı ülke liderleriyle çok sayıda görüşme girişiminde bulunmuştur. Özellikle beş kez Osmanlı başkentine gelerek devlet görevlileriyle görüşen Herzl, bir kez Sultan II. Abdülhamid'le görüşmüştür. Padişah'a Filistin'de Yahudilere verilecek toprak neticesinde devletin borçlarının ödenebileceğini vaat etmiştir. Bununla kalmayan Herzl, Osmanlı aleyhine içeride ve dışarıdaki kara propagandanın karşısında duracaklarını ifade etmiştir. Hatta bu hususa dair Osmanlı yönetimini ikna etmesi için ilişkilerin iyi olduğu Alman İmparatoruyla da irtibat sağlamıştır.³¹⁹ Öte yandan Filistin için Osmanlı'ya yönelik çalışmalarında İmparatorluğu tehdit eden diğer bölücü hareketler gibi olmadığı konusunda Osmanlı'yı ikna etmek için çabalarının imparatorluğun refah ve selametine yönelik olduğunu vurgulamaktan kaçınmamışlardır. Onlara göre bölmek ve sömürmek değil imar etmek amaçlanmaktadır. Osmanlı'ya sadık ve yurtsever bir Yahudi cemaati oluşturmayı düşündüklerini her fırsatta dile getirdiler ve bu durumun karar vericiler üzerinde iyimser karşılandığını söylemek de mümkündür.³²⁰ Fakat Herzl'dan önce de bu tarz taleplerle karşılaşan Sultan II. Abdülhamid, Theodor Herzl'la ciddiyete ulaşan bu istekleri reddetmesiyle birlikte Herzl, yönetime karşı iyimser tutumlarından vazgeçmiş, Siyonist düşünce için tek çare olarak Osmanlı'nın yıkılmasının söz konusu olduğuna ve Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesi gerektiğine kanaat getirmiştir.³²¹

Herzl'in bu hususta ilk temas ettiği ülke olan Almanya'dan talebi sadece Osmanlıyla aracılık etmesi yönünde olmamıştır. Henüz büyük kongre gerçekleştirilmeden önce kendilerine yakın olduğunu düşündüğü ve Siyonizm'in hedefleri doğrultusundaki en uygun yönetim olarak gördüğü Alman Dükü'ne yazdığı mektupta Almanya'nın himayesi ve desteğiyle Yahudi kolonilerinin kurulmasını talep

³¹⁸ Refik Şakir En Nedvi, *II. Abdülhamid ve Filistin*, çev: N. Gevri (İstanbul: Mostar Kitap, 2018), 150-151.

³¹⁹ Yusuf Süha, "Dinî Siyonizm'in Filistin ve Uganda Planı Hakkındaki Değişen Görüşleri", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları*, sy. 2 (2018): 174.

³²⁰ Mim Kemal Öke, "Osmanlı İmparatorluğu Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914", *Marife* 6, sy. 1 (2006): 263.

³²¹ Ziya Polat, "Yahudilerin II. Abdülhamid Döneminde Filistin'e Göç Girişimleri ve Oliphant'ın Siyonist Koloni Talebi", *Beytül Maktis Araştırmaları* 17, sy. 1 (2017): 3-4.

etmiştir. Fakat iki ülkenin arasındaki iyi ilişkiler gerekçe gösterilerek Almanya tarafından bu talebin karşılanmasının mümkün olmayacağı, kendilerinin Siyonistlerle bir bağlantı içerisinde olmadıklarını ilan eden yayınlara ortaya konmuştur. Daha sonra Roma’da Papa’nın temsilcisi Agliardi’yle görüşme fırsatı bulan Herzl, Roma’nın Yahudi meselesi için bir devletin doğuşuna rıza göstermeyeceğini ifade etmiştir.³²²

Herzl için diğer umut devlet olan İngiltere’nin desteğini almak ve burada ses getirebilmek amacıyla IV. Siyonist Kongre’yi Londra’da düzenlemiş, Yahudilerin göç özelinde bütün sorunlarının İngiltere tarafından verilecek toprakla çözülebileceğini savunmuştur. İngiltere tarafından reddedilene kadar Kıbrıs’ın vatan için uygun olacağını savunurken, daha sonra Sina Yarımadası’nın çözüm olabileceğini ifade etmiştir. Mısır tarafından Sina’nın kabul edilmemesi üzerine İngiltere Yahudi toprağı olmak üzere Uganda’yı tavsiye etmiştir. Bu öneriyi makul bulan ve Osmanlı’nın Filistin konusunda farklı karar alabileceği ihtimaline yol açacağına inanan Herzl, VI. Siyonist kongrede bu fikri delegelere sunmuş fakat üyelerin salonu terk edecek kadar karşı olacaklarını ve şiddetli bir muhalif tutuma maruz kalacağını tahmin etmemiştir.³²³ Fakat yine de Herzl’in önerisine sıcak bakan bir kesimin varlığı göz ardı edilmemelidir. Hem seküler Siyonistlere muhalefet etmek hem de inançlarının vaadi olan Filistin’de toplanmadan önce Uganda’da Yahudilerin geçtiği süreçlerdeki büyük ve kötü etkilerden kurtulma, bu anlamda bir arınma dönemi geçirmelerinin makul olabileceğini savunarak Herzl’in Uganda teklifine Dini Siyonistler karşı durmamışlardır.³²⁴

Bağımsız Yahudi Devleti amacıyla Rusya ve Fransa’yla kurduğu irtibatla da aynı olumsuzluk ve ilgisizlikle karşı karşıya kalan Herzl³²⁵ 1904’te Yahudi sorunuyla ilgisi olmayan İtalya’ya gitmiş ve İtalya Kralı III. Victor Emmanuel (1869-1947) ile görüşmüştür. Bu girişimden de istediği sonucu elde edemeyen Herzl, Yahudi devleti için bir nevi sabır tavsiyesi almış daha sonra Papa X. Pius (1835-1914) ile görüşmüştür. Oradan da beklediği neticeyi almayı başaramamış, burada Papa’nın tutumu, Yahudilerin İsa’yı tanımarıyla muhatap kabul edilebileceğiyle gerekçelendirilmiştir.³²⁶

³²² Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 132-133.

³²³ İlan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 47-48.

³²⁴ Yusuf Süha. “Dinî Siyonizm’in Filistin ve Uganda Planı Hakkındaki Değişen Görüşleri”, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları*, sy. 2 (2018): 175.

³²⁵ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 133.

³²⁶ Semiha Karahan, “Siyonizm’in Teolojik Temelleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 59.

Theodor Herzl 3 Temmuz 1904'te 44 yaşında ölmüş, kadim ve bir o kadar da sıkıntılı dönemlerden geçen Yahudileri anavatanına kavuşturmak için ortaya atılan bütün fikirler nezdinde hayali bir düşünceyi gerçek politik bir ideolojiye dönüştürmüştür. Aynı zamanda Herzl, Siyonizm'e küresel bir alan açmış ve adını Yahudi tarihine büyük bir kahraman olarak kazımıştır.³²⁷ Herzl'dan sonra pratikler ve politikler olarak ikiye ayrılan Siyonistlerden, Filistin dışında bir Yahudi devletinin kabul görmeyeceğini savunan pratiklerin VII. Siyonist kongresindeki başarısı Siyonizm tarihinin en önemli adımlarının zirvesi olmuştur.³²⁸

3.3. FARKLI SİYONİZM YORUMLARI

Yahudileri sürgün hayatında içinde buldukları süreçten kurtarma, bir ulus devlet ideali çerçevesinde ortaya koyduğu toplumsal ve diplomatik mücadelenin neticesini Herzl hayattayken görememiştir. Verdiği mücadele ile Yahudilerin gönüllerinde ve zihninde büyük bir yer edinen Herzl'in ölümü onlar için büyük bir yıkım olmuştur. Şüphesiz ondan sonra fikirlerini takip eden yeni stratejilerin ve Siyonizm yorumlarının onun yerini doldurması mümkün olmamıştır.³²⁹ Herzl'in Siyasi Siyonizm'inin büyük bir ışık olduğu yeni yorumlar, temelde ve esasta aynı amacı ifade ederken, ayrılık noktalarının Siyonizm idealinin gerçekleştirilmesine dönük politika ve metotlardaki farklılıklar olarak bilinmektedir.

Siyonizm'in monolitik bir yapıda olmadığı yaygın kanaatlerden biridir. Zira bu düşünce ortaya çıktığı günden itibaren birçok dönemin hâkim düşüncesinden etkilenmiştir. Özellikle sosyalizm, marksizm, milliyetçilik ve liberalizm gibi modern dönem ideolojileri Siyonizm'in çeşitlenmesinde büyük role sahip olmuşlardır.³³⁰

Theodor Herzl tarafından Siyonizm için başlıca hedefler ve bu manada temel metotlar belirlenmiştir. Onun Yahudi devletinin kurulması için en önemli adım olarak gördüğü diplomasi yerine önceliği Filistin'de kolonileşmeyi güçlendirmek olarak belirleyen Pratik Siyonizm ortaya çıkmıştır.³³¹ Zira diplomasi Yahudiler için büyük

³²⁷ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 48.

³²⁸ Habip Tokköz, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm", *Anasay*, sy. 1 (2017): 190.

³²⁹ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev: V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 123.

³³⁰ Ayşe Ömür Atmaca, "Roots of Labor Zionism: Israel as the New Land of Socialist Ideas?", *Ortadoğu Etütleri* 4, sy. 1 (2012): s.170.

³³¹ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 46.

zaman kaybı olacaktır.³³² Pratik Siyonizm'in Herzl'in Siyasal Siyonizm'inden tek farkı hedef doğrultusundaki öncelik hususu değildir. Bununla birlikte bunlar için siyasal olmanın yanında kültürel atılımlarla Yahudi milletinin yetiştirilmesi son derece önemlidir. Aynı zamanda Pratik Siyonizm savunucuları Herzl'in devlet için Uganda önerisini kesin bir şekilde reddederek, devletin sadece Filistin'de kurulması gerektiğini savunmuşlardır.³³³ Öyle ki Pratiklerin Filistin konusundaki ısrarı, 1907'de VII. Siyonist kongresinde kabul görmüş ve Herzl'in ölümünden sonraki ulus devletinin yeri konusundaki ihtilaf son bulmuş ve kesinlik kazanmıştır.³³⁴

VII. Siyonist kongre itibariyle Siyasi ve Pratik Siyonizm fikrini birleştiren Sentetik Siyonizm ortaya çıkmış ve kabul görmüştür. Öyle ki sentetik anlayışa göre tam da Herzl'in savunduğu gibi hedefin gerçekleşmesi amacıyla en önemli adımlar olarak resmi hak elde etmek olacak bunun yanında Filistin'e göçlerin altyapısını hazır etmek, orada ekonomik ve mimari bir gelişimi sürdürmek gerektiği savunulmuştur. 1920'de Dünya Siyonist Örgütüne başkan olan ve ileride İsrail Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan Chaim Weizmann'ın savunusu da bu yönde olmuştur.³³⁵

Ahad Ha'am ise Yahudilerin sıkıntılardan kurtuluşu ve devletin inşası için önemli bir metottan bahsetmiştir. Onun bu husustaki savunusu, Yahudilerin kültürel ve ruhsal olarak yenilenmesi bu amacı gerçekleştirmeye yarayacak tek yoldur. Öte yandan bu Kültürel Siyonizm, Yahudi Devleti için Filistin'de Arapların mevcudiyetinin sorun teşkil etmeyeceği hatta bu kültürel ve ruhsal ilerlemenin bir parçası olacağı anlayışını ifade etmektedir.³³⁶ Weizmann'ın etkisinde kaldığı bu anlayışta, salt Siyasi Siyonizm'in tek başına yeterli olmayacağı ve buna bağlı olarak özel bir Yahudi ulusunun tekrar inşa sürecine başlayarak propaganda sürecinin uluslararası alana yayılması savunulmuştur.³³⁷

Dini Siyonizm ise samimi Museviler tarafından Yahudiliğin Mesihçi geleneğine bağlı kalma savunusu genel karakterini teşkil eden bir anlayışı ifade etmektedir.³³⁸ Rabbi Yitzchak Reines tarafından Weizmann'la Dünya Siyonist Kongresinde yaşanan ihtilaf neticesinde kurulan bu hareket, Siyonizm'in Yahudiler için kaçınılmaz olduğunu

³³² Yusuf Süha Sonuç, "Başlangıçtan Günümüze Dini Siyonizm", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017): 21.

³³³ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 136.

³³⁴ Caner Asal, "İsrail'in Kuruluşunda Revizyonist Siyonizm ve İrgun Örgütü", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018), 13.

³³⁵ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 51.

³³⁶ Şefaath Bedir, "Bir Amerikan Yahudi Mezhebi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019): 49.

³³⁷ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 136.

³³⁸ Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, çev: C. Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 10.

savunurken bunun için dinin bu döneme ve sürece adaptasyonunun önemini ifade etmektedir.³³⁹ Reines, Herzl'in hareketine bir din adamı olarak ilk destek veren kişidir ve Herzl için bu gelenekselcilerin desteğini almak önem teşkil etmektedir. Bunun yanında bu hareketin politikliğini gerekçe göstererek kültürel faaliyetlerin program dışı kalmasını savunmuştur.³⁴⁰ Dini Siyonistler, ilk dönem Siyonizm düşünürlerinin fikirlerine benzer olarak geleneksel Mesih anlayışından farklı olarak Mesih'in gelmesi ve kurtuluşun gerçekleşmesi için Yahudilerin bir çaba içerisinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda Yahudilerin Filistin'e göçü ve kolonileşme çabalarının Mesih'in gelişini mümkün kılmaları gerektiğini savunurken, bütün Yahudilerin Siyonizm hedeflerine odaklanmasının mecburi olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta bu amaç için Yahudilerin savaşmak için bir şeyler yapması gerektiğinin mecburiyeti savunulmuştur.³⁴¹ Dini Siyonizm'in öncüsü olarak kabul görülen Kalischer ve Alkalai bu anlayışlara kaynak olarak ise "Mesih gelmeden ve onun öncülüğü olmadan kutsal topraklara toptan göç edilmez" geleneksel kanaatini ortaya koymuşlardır.³⁴² Dini Siyonizm'in ilk düşünürlerinden Joseph Natonek'e göre Filistin'de kurulacak olan Yahudi devleti, Mesih'in gelişinde önemli bir faktör olması ve Yahudilerin sorunlarının çözülmesi noktasında en değerli adım olarak son derece önemlidir.³⁴³

Siyonizm, ortaya çıktığı süreç itibariyle dönemsel etkinlik ve hareketlerden payını almış birçok akımdan etkilenmiştir. Bundan ötürü dönemin ideolojik hareketleriyle Siyonizm'in ortak noktalarının birleştiği Siyonizm çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de sosyalizmle yakın ilişki içerisine dahil edilen Sosyalist (İşçi) Siyonizm'dir. Bu Siyonizm türü Filistin'e göç hususunda topraklarda işçilerin hakkını ve bu topraklarda geçiciliği reddeden bir kalıcı sahipliği savunmaktadır.³⁴⁴ Siyonizm düşüncesinin temelleri atıldığında Moses Hess tarafından savunulan düşüncenin karşılığı olan Sosyalist

³³⁹ Seda Özalkan, "Yahudi Milliyetçiliği: Siyonizm", *Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler*, Ed: Zekeriya Kurşun (İstanbul: Vadi Yayınları, 2019), 318.

³⁴⁰ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 78.

³⁴¹ Yusuf Süha Sonuç, "Başlangıçtan Günümüze Dini Siyonizm", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017): 26.

³⁴² Yusuf Süha Sonuç, "Dini Siyonizm'in Filistin ve Uganda Planı Hakkında ki Değişen Görüşleri", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları*, sy. 2 (2018): 182.

³⁴³ Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 28.

³⁴⁴ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 108.

Siyonizm, Filistin’de tarım ortamının kurulmasıyla birlikte Yahudi devletini savunmuştur.³⁴⁵

Sosyalist Siyonizm’in en büyük muhaliflerinden olan Vladimir Zeev Jabotinsky³⁴⁶ tarafından ortaya atılan Revizyonist Siyonizm ise diğer akımlardan bir nebze farklı olarak Yahudi ordusunun gerekliliği üzerinde durmuştur. Öyle ki bu ordu hususu aslında Siyonizm düşüncesine yönelik ele alınmıştır. Bu gereklilik ise Filistin’deki Arap milletine kendi varlıklarını gösterme ve kabul ettirme adına savunulmuştur.³⁴⁷ Jabotinsky bu konuda oldukça net ve kararlı bir tutum içerisinde olmasıyla oldukça farklı bir Siyonizm düşüncesi içerisinde olmuştur. Onun düşüncesini "Filistin Yahudilere ait olmalıdır. Etnik bakımdan temiz bir Yahudi devletinin yaratılması amacıyla gerekli yöntemleri uygulanması her zaman zorunlu ve güncel olacaktır. Araplar, şimdi bile ne yapacağımızı ve onlardan ne istediğimizi biliyorlar. Durmadan oldu-bittiler yaratmak ve Araplara bizim topraklarımızdan çekilerek çöle dönmeleri gerektiğini söylemeliyiz" şeklindeki savunusuyla daha iyi anlamak mümkündür.³⁴⁸

3.4. İSRAİL DEVLETİNE GİDEN SÜREÇ

Herzl’in Siyonizm düşüncesi uluslararası kamuoyunda destek bulmasa da İngiltere’nin bu düşünceye ve savunucularına karşı tutumu çok daha farklı olmuştur. Öyle ki tam da Herzl’in ölümünden sonra İngiltere’nin yakınlık göstermesi Siyonistler için bir sığınak ülke özelliğini taşımaktadır. Herzl’dan sonraki önemli isimlerin başında gelen Weizmann’ın İngiliz vatandaşlığına geçmesiyle elde ettiği tanışıklar onun Lloyd George, Balfour ve Churchill başta olmak üzere İngiliz parlamenterlerle ilişki kurmasına ortam hazırlamıştır. Bu ilişki, İngilizlerin Siyonizm düşüncesine yakınlıklarını sağlamıştır.³⁴⁹ Weizmann, İngiltere’de gazetecilik ve akademik alanda çalışmalar yürütmüş, Siyonist düşünceyi ön planda tutarak, İngiliz yöneticileri mücadelesine ortak etmeyi başarmıştır.

³⁴⁵ Jean Christophe Atties, Esther Bennbassa, *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev: N. Önel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 175.

³⁴⁶ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 81.

³⁴⁷ Elşen Gurbanov, "Tarihten Günümüze Siyon Aşkı ve Siyonizm Türleri." *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları 2*, (2018): 160.

³⁴⁸ Stefan Goranov, "İrkçilik: Siyonizm’in Temel Bir İlkesi", *Siyonizm ve İrkçilik*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 36.

³⁴⁹ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi", *Sosyal Bilimler 2*, sy. 1 (2012): 48.

Öyle ki I. Dünya Savaşı onun yürüttüğü lobi faaliyetlerinin üstüne çok iyi bir gelişme olarak nitelendirilmiştir³⁵⁰

Önceki kısımda bahsettiğimiz Filistin'den toprak elde etmek için kurulan ve sahip olunan toprakları Yahudiler dışında kimseye hiçbir suretle verilmeyeceği kesin hükümlerinden olan Yahudi Milli Fonu³⁵¹ Filistin'e olan Yahudi göçlerin büyük bir kısmına katkı sağlamış, bu topraklarda Yahudilerin hak sahibi olmasını sağlayacak satın almaları mümkün kılmıştır. Öyle ki Osmanlı'nın son dönemlerindeki ulusalcı akımlarla birlikte cereyan eden toplumsal gelişmeler neticesinde Arap milliyetçiliğiyle Siyonizm karşı karşıya gelmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın hâkim olduğu toprakları paylaşmak isteyen Batı devletlerinin bu karşıtlıktan faydalanmaya dair hamlelerinden en önemlisi İngiltere'nin Osmanlı'ya ve Siyonizm'e karşı Şerif Hüseyin'e verdiği Arap devleti vaadi olmuştur. Bu vaadin asılsız olduğundan bihaber olan Şerif Hüseyin, Osmanlı'ya isyan etmiştir.³⁵² Bununla birlikte İngiliz siyasetçi Mark Sykes'le Fransız mevkidaşı Georges Picot arasındaki meşhur Sykes-Picot anlaşmasına göre, savaş sonrası imparatorluk topraklarından Suriye ve Lübnan'ın Fransa, Irak ve Filistin'in bir bölümünün İngiltere kontrolüne geçmesi ve Arap Federasyonunun kurulması planlanmıştır. Kudüs'le alakalı tercih ise bu iki ülkenin yanında Rusya'nın dahil edildiği bir uluslararası bölge olarak belirlenmiştir.³⁵³

Batılı devletlerin özellikle İngiltere'nin bu paylaşımındaki tutumunun Siyonist hedefler çerçevesinde ilerlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Weizmann'ın İngilizlere verdiği mesajda, Filistin'deki İngiliz etkisiyle mümkün hale gelecek büyük Yahudi göçüyle birlikte Süveyş Kanalı'nın kontrol edilebileceği ve bir Yahudi devletiyle birlikte savaştaki taraflarının müttefiklerden yana olacağı ifade edilmiştir.³⁵⁴ Bu gelişmeler sürerken Filistin'e yapılan toplu göçler hususunda bir aksaklık söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte Siyonistlerin İngiltere'yle kuvvetli ilişkilerinin zirve kabul edilebilecek bir noktaya gelmesini mümkün kılan olay, Dışişleri Bakanı Lord James Balfour tarafından 2 Kasım 1917 tarihinde Filistin'de kurulacak bir Yahudi Devleti'ne sağlanacak desteği içeren mektubun yayınlanması olmuştur. Bu mektup Siyonizm'in bu

³⁵⁰ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 53.

³⁵¹ Türkkaya Ataöv, "Filistin Sorununun Ardında Ki Gerçek", Ankara Üniversitesi SBF 25, sy. 3, (1970): 40, erişim 15 Eylül 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36992>

³⁵² M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 94.

³⁵³ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 407.

³⁵⁴ Türkkaya Ataöv, "Filistin Sorununun Ardında Ki Gerçek", Ankara Üniversitesi SBF 25, sy. 3, (1970): 41, erişim 15 Eylül 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36992>

zamana kadarki en büyük başarısı olarak kabul edilmiştir ki Balfour Deklarasyonu olarak kayıtlara geçmiştir.³⁵⁵ Yahudilerin dünyanın muhtelif bölgelerinde içinde buldukları aciz durumdan kurtulma adına vaat edilmiş topraklarda buluşma ve bir araya gelme düşüncesiyle gerçekleştirdikleri bu göçler, 1917’de bu topraklardaki Yahudi oranının ancak yüzde sekizlere kadar çıkmasını sağlamışlardır.³⁵⁶ Hem diplomatik hem de göç faaliyetleriyle bir Yahudi devleti fikrine ulaşılabileceğini savunan ve ileride kurulacak olan İsrail Devleti’nin ilk Cumhurbaşkanı ve Dünya Siyonist Örgütü’nün Herzl’den sonra ikinci başkanı olan Chaim Weizmann’ın, İsrail Devleti’nin kuruluşunda önemli bir diplomatik adım olan Balfour Bildirisi’nde kuşkusuz önemli etkisi olmuştur.³⁵⁷

Bu gelişmelerin ışığında Filistin topraklarında hâkimiyet iddiasını eyleme döken İngiltere’nin Filistin’i yönetme iradesi, 1920’de San Remo Konferansı’yla resmîyet kazanmıştır. Filistin’in tamamını kontrol altına alacak İngiliz Yönetimi iki yıl sonra Herbert Samuel’i bölgeye göndererek Filistin Yüksek Komiserliğini ilan etmiştir. Bu durum beraberinde gerçekleşen Avrupa’dan bölgeye Yahudi göçlerinin hızlanması, Siyonizm mücadelesine bir ivme kazandırmış ve Yahudi devletinin ayak sesleri olarak ifade edilmiştir.³⁵⁸

Manda yönetiminin dengeli olduğu gözükse de politikalarını bölgedeki Yahudilere yönelik geliştirmiş, özellikle Filistin ekonomisindeki tasarrufunu Yahudi sermayesi lehine kullanmıştır.³⁵⁹ Bununla birlikte Yahudi göçlerinin artışı ve İngiliz manda yönetiminin Siyonist amaca yönelik hizmetinin Araplar tarafından fark edilişi, daha öncesinde İngiliz yönetiminden aldıkları sözün gerçek dışı olduğunun farkına varılması bölgedeki Arap milleti tarafından isyan fitilini ateşlemiş ve Yahudi çatışmaları başlamıştır. Manda yönetimi bu girişimleri kontrol altına alabilmek için Arapların dini işlerinden sorumlu Kudüs Müftüsü Emin El Hüseyini’yi başkan olarak tanısa da Hüseyini ayaklanmaların önderi konumunda olmuştur. Arapların ayaklanma sürecinde birlik içinde olamayışları milli, manevi bir hedefe kitlenmiş ve birleşmiş Yahudiler karşısında başarılı olmalarına engel olmuştur.³⁶⁰

³⁵⁵ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu* (İstanbul: Acar Matbaacılık, 2003), 162.

³⁵⁶ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 25.

³⁵⁷ Seda Özalkan, “Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 43.

³⁵⁸ Fatma Tunç Yaşar vd., *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin* (İstanbul: İhh Yayınları, 2010), 53.

³⁵⁹ Ralph Schoenman, *Siyonizm’in Gizli Tarihi*, çev: A. Pesen (İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992), 30.

³⁶⁰ M. Lütfullah Karaman, “Filistin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 95.

1921 yılında başlayan Arap-Yahudi çatışması bölgede diğer ulus karşısında az bir nüfusa sahip Yahudilerin tedirgin olmasını sağlamış, zaten istenilen seviyeye gelemeyen Yahudi göçü durmuş hatta Filistin'den Avrupa'ya tekrar göçler başlamıştır. Fakat 1935 yılında Almanya'da ortaya çıkan Nazi merkezli Yahudi katliamları, Filistin'e olan göçleri tekrar hızla arttırmıştır.³⁶¹

Büyük Arap ayaklanmasını bastırma konusunda yeni yollar arayan manda yönetimi, bölgeye Lord Robert Peel başkanlığında bir heyet göndermiş, hazırlanan raporda Filistin'de Arap -Yahudi-Kudüs olarak ayrı bölgelerin oluşturulması önerilmiştir. Bu öneri Araplar tarafından reddedilmesine karşın, Yahudilerin özlemine ışık tutan bir giriş olarak ifade edilmiş ve kabul edilmiştir. Yeni bir savaşın sesleri yükselmeye başladığında, Arapların karşıtlığı İngiltere'yi Almanya'yla muhtemel savaş durumunda zora sokabileceğinden yeni bir belge yayınlamıştır. McDonald Beyaz Belgesi, Arap Ayaklanmasını durdurmayı amaçlamış, Yahudi devleti planının İngiltere politikalarında yeri olmadığı ve Yahudi göçlerinin Arap nüfusuyla belirleneceği, Yahudi nüfusunun 75.000 olarak saptanması gerektiği savunulmuştur. Araplar arasında bölünmeye sebebiyet vererek ayaklanmayı zayıflatan bu belge Yahudiler tarafından da "Kara Belge" olarak ifade edilmiş, manda yönetimi Siyonistler nezdindeki önemini yitirmiştir. Bu durumla birlikte artık manda yönetimine karşı aktif çalışma içerisinde olan Siyonistler, İngiltere'nin konumunda Amerika'nın olacağı yeni bir süreci başlatmışlardır³⁶² Yahudilerin beklentilerinin manda yönetimi tarafından karşılanamaması ve bölgedeki Arapların isyanları onları iki grupta silahlı mücadeleye itmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren bu çatışma Yahudi Ajansı Başkanı David Ben Gurion'un Filistin'e dönmesiyle diplomatik mücadeleye dönmüştür. 1942'deki Biltmore Konferansı'nda devletleşme sürecine yönelik kesin sınırlar ifade edilmiş, Siyonizm düşüncesine aykırı olduğu düşünülen Beyaz Belge'nin reddedilmesi temel prensipler olarak belirlenmiştir. Yahudiler için artık devlet idealinden vazgeçilmesi asla mümkün değildir.³⁶³

Bu toplantıyla artık manda yönetiminin Yahudiler tarafından kabul görmeyeceğinin ilanı yapılmış, Araplar gibi Yahudilerin de bu yönetimin çözümü

³⁶¹ Süleyman Kocabaş, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018), 179.

³⁶² Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 54-56.

³⁶³ Zafer Balpınar, "İsrail'in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti mi?", *Güvenlik Stratejileri* 13, Sy. 26 (2017): 156.

sağlayacağı inancı tamamen yitirilmiştir.³⁶⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde bölgedeki Hagana, Irgun ve Stern teşkilatları mandater İngiltere'ye karşı ortak hareket etme planları yapmışlardır. Birçok saldırı ve patlama gerçekleştiren bu örgütler, İngilizlerin karargâhı olan Kral David otelini patlatarak amaçlarındaki kararlılıklarını acımasız şekliyle ortaya koymuşlardır.³⁶⁵ Bu kaos ortamından çıkmayı başaramayan İngiliz yönetimi önce bölgenin üçe bölünmesini teklif etmiş, her iki tarafça reddedilmesinin ardından 14 Şubat 1947'de Filistin meselesinin muhatabının Birleşmiş Milletler olduğunu ilan etmiştir.³⁶⁶

Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Arapların talepleriyle Yahudilerin talepleri arasında kabul edilebilir karar almak isteyen BM; Avusturalya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay ve Yugoslavya'nın oluşturduğu 11 ülkeli bir komite kurulması kararı almıştır. BM Filistin Özel Komitesi, Filistin'de yaptığı çalışmalar neticesinde çoğunluk ve azınlık olmak üzere iki ayrı planı ortaya koymuştur. Filistin'de Yahudi ve Arap olmak üzere iki ayrı devlet ve Kudüs'ün BM gözetiminde olmasını içeren ve çoğunlukçuların hazırladığı Taksim Planı, Başkenti Kudüs olan federatif bir Filistin Devleti programıyla azınlıkçıların planı sunulmuştur. İnsanların tümünün demokratik bir düzen içerisinde yaşayacağı Bağımsız Filistin Devleti fikrini talep eden Araplar, her iki planı bölgenin parçalanacağı ve hak gaspı yaratacağı düşüncesiyle reddetmiştir. Buna karşın iki ayrı devlet düşüncesini içeren Taksim Planı, Siyonist Yahudiler tarafından hoş görülmüştür. Komite üyesi ülkeler arasında yaşanan ve mutabakat sağlanmasında zorluk çekilen Filistin meselesinin Uluslararası Adalet Divanı'nda çözülmesi talebi, BM'nin bu konuda yetkinliği olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.³⁶⁷

Filistin Özel Komitesi'nin hazırladığı planlardan Filistin'de bağımsız bir devlet kurulması düşüncesi reddedilmiş, Yahudi ve Arap iki ayrı devletin kurulmasını ve Kudüs'ün bağımsızlığını içeren Taksim Planı 19 Kasım 1947'de 33 kabul 13 ret ve 10 çekimser oyla genel kurulda kabul edilmiştir. Kabul edilen 181 sayılı karara göre İngiliz manda yönetimi son bulacak, bölgede bir Arap devleti, bir Yahudi devleti kurulacak, BM gözetiminde bir rejim Kudüs'ü yönetecektir.³⁶⁸ Alınan bu karar sonrasında iç hazırlıkları

³⁶⁴ Hasan Gül, "Filistin Sorununun Tarihsel Nedenleri", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları* 6, sy.2 (2018): 18.

³⁶⁵ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu* (İstanbul: Acar Matbaacılık, 2003), 169.

³⁶⁶ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev: F. Orman (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001), 606.

³⁶⁷ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 57.

³⁶⁸ Kızıloğlu, *Age*, 57.

sürdüren David Ben Gurion tarafından 14 Mayıs 1948’de Yahudi devletinin kuruluşu ilan edilmiştir.³⁶⁹ Tel Aviv müzesi önünde toplanan kalabalığa hitap eden Gurion, elindeki İsrail Bağımsızlık Bildirisini göstererek devletin kurulduğunu Yahudilerle paylaşmış ve arkadaşlarıyla birlikte bu devletin ismini müzakere etmiştir. Yahudiye, Siyon, İvriya ve Herzliya gibi isim önerilerinin karşısında D. Ben Gurion tarafından önerilen İsrail, yeni devletin ismi olarak belirlenmiştir. David Ben Gurion, İsrail ülkesinin Yahudilerin doğum yeri olduğunu haykırarak milli marş olan Hatikvah’ı (umut) okuyup gazetecilere dönerek “başardık” demiştir.³⁷⁰ İşte bu mini gösteriyle yüz yıllardır süren Yahudi ulus devleti hasretinin son bulduğu ifade edilerek, artık bölgede yaşanan isyan ve çatışmalara bir devlet iradesiyle karşılık verecek cesaret her daim hissedilmiş ve hissettirmişlerdir. Bu anlamda Siyasi Siyonizm’in hedefine ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

3.5. SİYONİZM’E TEPKİLER

Yahudilerin tümünün Siyonist düşüncüyü kabul ettiği yönünde bir hatalı kabulün olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bazı Yahudilerce Siyonizm düşüncesi, bu düşünce istikametinde atılan adımlar ve İsrail Devleti’nin bugünkü politikaları dahil bir çok geleneksel inanışa karşı atılan adımlara muhalefet edilmekte, ortaya çıkan bu karşıtlık günümüzde bile devam etmektedir. Genel itibariyle dini geleneksel inanışa dayandırılan Siyonizm karşıtlığının din dışı hususlara dayandırılan gerekçeleri de söz konusudur. Bu anlamda bu ideolojiye Yahudi olan ve olmayanlar tarafından getirilen eleştirileri değerlendirmek, Siyonizm’i anlama noktasındaki boşluğu dolduracaktır.

3.5.1. Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı

Vaat edilmiş topraklarda egemen bir Yahudi ulus devleti projesi olan Siyonizm, ortaya çıktığı andan itibaren Yahudilerin kökten bir karşıtlığı ve muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır.³⁷¹ Her ne kadar bu durum çokça bilinmese de her Yahudi’nin aynı zamanda Siyonist olduğu düşüncesi yaygın olsa da Yahudilerin Siyonizm düşüncesi çerçevesinde yaşanan gelişmelere, kurulan devlete ve devletin politikalarına karşı sert bir tutum içerisinde oldukları bir gerçektir. Kuşkusuz bu karşıt tutumun dini ve dini olmayan

³⁶⁹ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 108.

³⁷⁰ Simon Montefiore, *Kudüs*, çev: C. Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 475.

³⁷¹ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: Işık Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 57.

temel dayanakları olduğu bilinmektedir.³⁷² Bu dayanaklar çerçevesinde birçok anti-siyonist Yahudi, bu tutumun ortaya konulmasını iki ana nedenle açıklamışlardır. Bunlardan ilki Siyonizm'in ve dolayısıyla İsrail Devleti'nin dünyadaki tüm Yahudilerin temsilcisi gibi hareket etmesinden kaynaklanan ve adeta iftira boyutuna ulaşan zarara karşı bir açıklama gereksinimidir. İkinci olarak ise İsrail'in uyguladığı bir takım insanlık dışı politikaların dünyadaki yankılarından ve neticelerinden Yahudileri korumak olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede Tanrı adına yapılacak saygısızlığın engellenmesi ve insan yaşamının öneminin vurgulanması esas alınmıştır. Bu bağlamda Siyonizm karşıtı Yahudiler, İsrail Devleti'nin tanımlanmasında Yahudi devleti yerine Siyonist devlet ifadesinin tercih edilmesini ısrarla savunmuşlardır.³⁷³ Bu hususta daha da ileriye giden Rus hahamlar, Siyonizm'i Tevrat'ı ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetleriyle eşdeğer olarak tarif etmişlerdir.³⁷⁴ Hatta bu ve benzeri savunudaki Yahudilerin geçmiş dönemde Siyonizm karşısında örgütsel bir kurumu dahi harekete geçirdikleri bilinmektedir. Aşırı Ortodoks olarak tanınan grup tarafından 1912 yılında Agoudat Israel yani İsrail Birliği Partisi kurulmuş, Amerika ve Avrupa'da Siyonizm'le mücadele hedeflenmiştir.³⁷⁵ Bu örgütün en önemli hareket noktası ise gerçek Yahudi kimliğini ortaya koymak ve Siyonizm'in geleneksel olarak karşılığı bulunmayan bütün fikirlerini gün yüzüne çıkarmak üzerine olmuştur.³⁷⁶

Yahudilerin oldukça keskin muhalefetinin arkasında yatan etmenlerin en önemlisi dinin temel üç esası olan Mesih, seçilmişlik ve toprak inancının Siyonizm tarafından bir nevi kullanılması veya istismar edilmesi düşüncesidir. Öyle ki bu anlayış doğrultusunda Siyonizm düşüncesinin Yahudiliğin değerleriyle hiçbir şekilde uyuşmadığı iddiasıyla Yahudiliğe ihanet edildiği savunulmuştur. Siyonizm'in Yahudilikle bağdaşmadığını ve kullanılan dini argümanların gerçekte ne olduğunu her fırsatta anlatmaya çalışan Yahudi dini otoriteler, cemaatlerini bu hususta Siyonizm'e karşı olmaya davet etmişlerdir. Bu husus erken dönemde Rabbi Chaim H. Soloveitchik'in başını çektiği muhalif oluşumlar, Hirsch gibi Ortodoks hahamlar ve Hasidiler denen gruplar tarafından gündemde

³⁷² Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 48.

³⁷³ Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev: Ş. Tokel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 25.

³⁷⁴ Yakov M. Rabkin, *Age*, 77.

³⁷⁵ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 58.

³⁷⁶ G. Neuburger, "Yahudilik ve Siyonizm Arasında Ki Ayrım", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 214.

tutulmuştur. Daha sonraki süreçte ise Neturei Karta ve Satmar Hasidi grupları ön planda olmuştur.³⁷⁷

Siyonizm'in Yahudiliği millet olarak tanımlama girişimlerine karşın Haham Israel Domb'a göre Yahudilik ırk ve etnik olarak özel bir statü barındırmamaktadır. Yahudiliğin esası ve en büyük özelliği ona göre, Tanrı'yla Sina'da yapılan sözleşme ve bu sözleşmeye olan sadakattir. Haham Joseph Samuel Bloch ise henüz Siyonizm ilan edildiği zamanda hareketin mimarı olan Theodor Herzl'a da karşıtlığının gerekçesini açıklamıştır. O, Mesih gelmeden Filistin'e dönmenin Talmud'da yasaklandığını dile getirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda 1917'deki Balfour Deklarasyonu'nu takiben Siyonizm'in son derece tehlikeli olduğunu savunmuş ve Yahudilerin büyük sorunu anlayamamış olmalarından yakınmıştır.³⁷⁸ Öte yandan Tevrat inancına göre seçilmiş olmanın sadece bu kitabın Yahudilere gönderilişiyle alakalı olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda Yahudilerin topluluklar üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunmak, savaşmak ve fethetmek için değil Tanrı'ya ve insanlığa hizmet etmek için seçilmiş olduğu savunulmaktadır. İşte bu noktada Siyasi Siyonizm, Tanrı'yla Yahudilerin arasını açmaya cüret etmekle ve yapılan ilâhi antlaşmayı geçersiz kılmayı amaçlayan savunular barındırmakla suçlanmaktadır.³⁷⁹

Mesih inancı ve kutsal toprak Yahudiliğin esası olmasına rağmen Siyonizm'in bu kavramları referans göstererek harekete geçmesi dindar Yahudilerce eleştirilmiştir. Zira bu hususlara dair herhangi bir adım atmayı düşünmek dahi yasaklanmıştır. İnanca göre Mesih, Tanrı tarafından sadece onun belirlediği zamanda gelecektir. Bu düzene müdahale etmeye yönelik her türlü eylem ve girişim sapkınlık olarak nitelendirilmiştir. Kurtuluş, atılan bu tarzdaki somut adımlarla değil, manevi kaynaktan gelen ilâhi bir süreçle mümkün olacaktır. Bu bağlamda Siyonizm, Tanrı'ya karşı gelmenin bir tezahürü olarak tanımlanmıştır.³⁸⁰ Nitekim sürgünde yaşamaya sabır gösterilmesi ve bir araya gelerek topraklara göç için harekete geçilmemesi Yahudilerin kolektif olarak bir saldırıya maruz kalmasının önüne geçecek ilâhi bir kuraldır. Zira Tanrı bu kuralıyla Yahudilerin diğer

³⁷⁷ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 431.

³⁷⁸ Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev: Ş. Tokel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 64-65.

³⁷⁹ G. Neuburger, "Yahudilik ve Siyonizm Arasında Ki Ayrım", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 211.

³⁸⁰ Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 57-58.

toplumlardan korunmasını sağlamıştır ve Tanrı İsrailoğulları'nı terk etmemiştir.³⁸¹ Öyle ki Talmud, Yahudilerin dünyaya dağılmasında üç yeminden bahsetmektedir. Bu yemin, vaat edilmiş topraklara kolektif ve teşkilatlı bir şekilde dönüşü reddetme, üzerinde yaşanılan uluslara isyan etmeme ve ulusların İsrail'e tabi olmaması şeklinde ifade edilmiştir. Bu kurallar hahamlar tarafından her ne olursa olsun topraklara göçün düşünülmesinin büyük cezalar getireceği ve daha da kötü bir sürgün doğurabileceği şeklinde yorumlanmıştır.³⁸²

Siyonizm'in en önemli gerekçelerinden biri olan Yahudilerin sürgün yaşamı, geleneksel Yahudiler tarafından çok da problem teşkil etmemektedir. Onlara göre İsrailoğulları'nın hayatta kalmasını sağlayan en önemli etken sürgünde ve bir arada olmadan yaşam olarak belirtilmiştir. Mesih geldiğinde ve dönüş mümkün olduğunda bütün toplumların İsrail yanında yer alacağı ve sorun kalmayacağı savunulmaktadır. Öte yandan Siyonizm'in ortaya koyduğu planların Tevrat'ın dağınık halde yaşanması tavsiyelerine son derece aykırı olmakla birlikte bu durumun Yahudiler için büyük bir tehlike olduğu Yahudi geleneğince özellikle ifade edilmiştir.³⁸³ Çünkü bu anlayışa göre Yahudilere sürgünden kurtuluşa dair herhangi bir görev ve yetki verilmemiş, en önemli sorumlularının Tanrı'dan gelecek emiri beklemek olduğu savunulmuştur.³⁸⁴

Siyonizm karşısında savunulan bir diğer Yahudi görüş ise reformcu Yahudiler tarafından ortaya atılmıştır. Yahudiliğin geleneksel değerlerini bir süzgeçten geçirerek yeni bir yaklaşımı savunan bu reform geçirmişler, Yahudiliğin ulusal bir kimlik düşüncesinden ve topraklara geri dönüş anlayışından kurtarılması gerektiği yönünde bir tutum sergilemişlerdir. Zira onlar Siyonizm için milliyetçi kabilecilik ve ahlaki olarak bir gerileme tanımlamasında bulunmuşlardır. Öyle ki Yahudi kimliğine çözüm olarak Siyonist politikalar yerine yerel topluluklara entegreyi savunmuşlardır. Ancak ilerleyen zamanda Siyonizm fikrine tamamen kendilerini kaptırmış, Siyonist İsrail Devleti'nin en büyük destekçisi olarak tarihteki yerlerini almışlardır.³⁸⁵

³⁸¹ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 432.

³⁸² Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev: Ş. Tokel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 112.

³⁸³ Semiha Karahan, "Siyonizm'in Teolojik Temelleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 433.

³⁸⁴ Seda Özalkan, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 60.

³⁸⁵ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 61.

Tevrat'ı yorumlayan ilk şahsiyetlerden olan Rashi (1040-1105), bütün insanlığın atası olan Adem'in dünyanın birçok yerindeki topraktan vücut bulduğunu ifade etmiş, insan olmanın özel oluşuna vurgu yaparak, o özelliğin bir bölge veya toprakla sınırlanamayacağını savunmuştur. Bu çerçevede yaratılış süreci itibariyle insan yaşamının kutsallığı ve hiçbir insani ayrımcılığın söz konusu olmadığı ilahi kuralla Siyonizm'in bağdaşmayacağı çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Rashi'nin bu yorumuyla Yahudi-Siyonist ayrımı ortaya çıkmış, bu bağlamda iyi bir Yahudi'nin Siyonist olamayacağı, Siyonist'in de iyi bir Yahudi olamayacağı anlaşılmıştır.³⁸⁶

Özetle bazı dindarlar başta olmak üzere Yahudiler, Siyonistlerin onların ruhlarını yaktığını söyleyecek kadar onun karşısında olmuşlardır. Onlar Hitler'in fırınlarda yaktığının sadece Yahudilerin bedenleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu antisyonist Yahudiler için ebedi kalacak ruhları Hitler dahi yakmayı başaramamışken, Siyonizm bunu gerçekleştirmek için var olmuştur.³⁸⁷ Bugün gelinen noktada ise Siyonizm'in en temel stratejisi olan "Aliyah" yani Yahudilerin İsrail'e göç düşüncesi, binlerce Yahudi tarafından reddedilmektedir. Siyonist cennet olarak tabir edilen İsrail Devleti'nin özellikle Amerikan Yahudileri tarafından dev bir getto olması dışında bir şey ifade etmediği savunulmaktadır.³⁸⁸ Bu bağlamda Yahudilerin Siyonizm ideallerine dair tutumlarına bakarak bir sorgulayış ve karşıtlık hissiyatının birçok farklı gerekçelerle halen varlığını muhafaza ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.5.2. Siyonizm'e Irkçılık Eleştirisi

Esasları ve hedefleri doğrultusunda hem Yahudi inanç çevrelerinden hem de Yahudi olmayanlar tarafından büyük bir eleştiri ve karşıtlığa maruz kalan Siyonizm düşüncesinin karşı karşıya kaldığı en büyük eleştirilerden biri şüphesiz ırkçılık olmuştur. Zira burada özellikle bu başlığın konu olmasını, ırkçılık hususunun dini ve siyasi bütün ilkelere bağımsız insani bir mesele özelinde değerlendirilmesi gerektiği olarak açıklamak mümkündür. Bu bağlamda 1975 yılında Birleşmiş Milletler'in Siyonizm'i "ırkçılık ve ırk ayrımının bir türü" olarak tanımlayan 3379 sayılı kararı³⁸⁹ çerçevesinde

³⁸⁶ G. Neuburger, "Yahudilik ve Siyonizm Arasında ki Ayrım", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 209.

³⁸⁷ Ertuğrul Bayramoğlu, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2006), 136.

³⁸⁸ G. Neuburger, "Yahudilik ve Siyonizm Arasında ki Ayrım", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 217.

³⁸⁹ Humphrey Walz, "Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen Görüngeler ve Algılamalar", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 17.

1976'da Trablus'ta düzenlenen uluslararası sempozyumun bildiri metni ele alınacak, Siyonizm'e getirilen ırkçılık tanımlaması açıklanmaya çalışılacaktır. Libya Arap Barosu tarafından organize edilen bu sempozyumun katılımcı değerlendirmelerine yer verilmiş olan metni Prof. Dr. Türkkaya Ataöv tarafından Türkçeye çevrilmiş ve kitap haline getirilmiştir. Bu kısımda bu kitap çerçevesinde konuya açıklık getirilecektir.

Birleşmiş Milletler'de 72 Devletin onayı, 35 ret 32 çekimser ve 3 katılmamayla kabul edilen karar³⁹⁰ Siyonizm'in kesin ve net olarak ırkçılık olduğunu ortaya koymuştur. Alınan bu kararlar Siyonizm ve türleriyle alakalı bir mücadele alanının oluşması mümkün haline gelmiştir. Zira Siyonizm'in tarihsel süreç içerisinde saldırgan, savaşçı, emperyalist sömürü odaklarının bir politikası haline gelmesi bu mücadele alanının gerekçesini meydana getirmiştir.³⁹¹

Siyonizm'in ortaya çıkışına Yahudi aleyhtarlığı ve bu doğrultuda gerçekleşen Dreyfus hadisesi gerekçe olarak gösterilmekle birlikte bütünüyle emperyalist karaktere bürünmesi ve bu emperyalist düşünce etrafında bir anlayışın oluşması Avrupalıların örneğinde gerçekleşmiştir. Siyonistlerin Filistin topraklarındaki düşünce ve politikaları İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika ve Rusya'nın toprak hâkimiyetindeki anlayışları çerçevesinde biçimlenmiştir. Zira Avrupalıların yöneldiği topraklarla alakalı tutumları Siyonistlerin Filistin topraklarına dair "boş toprak" tanımlamasına ve hâkimiyet kurma politikalarına öncülük niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.³⁹² Siyonizm'in Yahudi toplumundan elde ettiği böylesine güç ve cesaretle ulaştığı konum onu bütünüyle hükmedici bir aygıt haline getirmiştir. Bu aygıt kimlerin Yahudi olarak kabul edilebileceğinden Yahudilerin toprak sahipliğine karar vermeye kadar her şeyi yönetme kuvvetine sahip bir düşünce ve hareket sistemidir. İşte bu nitelikler göz önünde bulundurulduğunda Siyonizm, emperyalizmin bir kopyası olarak hareket eden veya onunla yakın akrabalığı söz konusu olan bir düşüncedir.³⁹³ Bununla birlikte emperyalist düşüncenin ana politika veya ideoloji olduğu devletler dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Filistin'deki ırkçı siyasi organizasyona da destek vermiş ve uygulamışlardır. Öyle ki Siyonizm'in Tanrı tarafından seçilmiş halk ve Büyük İsrail gibi birçok sloganı bu ırkçı emperyalist uygulamalara dayandırılmaktadır. İşte bu yaklaşımların amacı esas itibariyle

³⁹⁰ Humphrey Walz, *Age*, 17.

³⁹¹ Stefan Goranov, "İrkçılık: Siyonizm'in Temel Bir İlkesi", *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 29.

³⁹² Edward W. Said, "Emperyalizm ve Siyonizm'in Entelektüel Kökenleri", *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 141.

³⁹³ Edward W. Said, *Age*, 142.

gücü elinde bulunduran emperyalist düzen sahiplerinin sömürü politikalarını meşru gösterme çabasıdır. Bütün haklı çıkarma çabalarına rağmen bu düşünce tarzını ahlak, adalet ve bilimden uzak, insaniyetten yoksun büyük bir şenat organizasyonu olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.³⁹⁴

Siyasi Siyonizm'in öncüsü Theodor Herzl'a düşüncelerinde en büyük etkiye sahip Moses Hess, Yahudiliği ırk kavramı üzerinde açıklamıştır. Nitekim "Roma ve Kudüs" adlı eserinde olduğu gibi Yahudiliğin aynı zamanda bir ırk olduğunu ve bu ırkın en üstün ırk olduğunu cesaretle ifade etmekten geri kalmamıştır. Öyle ki Almanların yaptığı gibi karşı karşıya kalınan Yahudi aleyhtarlığı din değil ırk merkezli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte diğer Siyonist düşünülerde olduğu gibi Hess de bu ırkın ulus niteliği taşıdığını ve bu hissiyatın büyük bir cevher olduğunu ifade etmiştir. Siyonist fikir babaları gibi Üniversite Profesörü Richard J.H. Gottheil de Yahudilerin dini topluluk olmanın yanında sadece bir ırk değil ortak devlet veya ülkeleri olmasa dahi bir ulus niteliği taşıdıklarını savunmuştur.³⁹⁵ Theodor Herzl ise Siyonizm ideolojisinin başyapıtı olan "Yahudi Devleti" kitabında Yahudilerin en önemli özelliği olarak ulus olmasını ifade ederken bu niteliğin hiçbir zaman kaybolmayacağını savunmuştur. Bu geçmişten gelen acıların birikimiyle kazanılmış ve gücünü koruyan bir özellik olarak ifade edilmiştir.³⁹⁶

İrk ayrımı keyfiliğe, eşitsizliğe dayanır ve fırsat eşitliğini reddetmeye haizdir. Sadece etnik özelliklerden ötürü bir ırk grubunu yüceltme ve diğerlerini aşağılamaya dayanan ırk ayrımı, bireyler ve toplumlardaki her türlü ilerleme ve gelişmenin önünde engel teşkil etmektedir.³⁹⁷ İrkçı yaklaşımın temelinde beyaz, sarı ve siyah ırk değerlendirmesi söz konusudur. Gobineau'nun bu sıralamasına göre büyük erdemleri bünyesinde bulunduran beyaz ırk üstünlüğün zirvesini ifade etmektedir. Hatta bu haksız yaklaşıma göre uygarlıkların temelinde bu üstün beyaz ırk vardır ve diğer ırkların gelişmeye açık olmadığı savunulmaktadır. Nitekim beyaz ırkın diğerleri karşısındaki üstünlüğünün sonu gelmeyecek olduğu gibi büyük bir iddiaya varan bu değerlendirmeler ırkçılığın temellerini meydana getirmektedir. Siyonizm'in ırkçı niteliğini bu benzer değerlendirmelerde görmek mümkündür. Biyolojik temele dayandırılan Siyonist

³⁹⁴ Stefan Goranov, "İrkçılık: Siyonizm' in Temel Bir İlkesi", *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 30.

³⁹⁵ Joseph L.Ryan, "Siyonizm; Yahudiler ve Yahudilik", *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 42-44.

³⁹⁶ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev: H. İlhan (Ankara: Alter Yayıncılık, 2018), 14.

³⁹⁷ Enis El Kasım, "İrkçılık ve Dünya Barışı", *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 11.

yaklaşımında Vacher de Lapouge'in beyaz ırk dışındakileri güncel hayata uyumları mümkün olmamış yabancı bir düzenin mensupları olarak görmesi gibi bir bakış söz konusudur. Nitekim Arap toplumları üzerindeki Siyonist yaklaşımın en önemli dayanağı bu olmuştur.³⁹⁸ Irkçılıkla Siyonizm arasında bir bağ kurulup kurulmaması noktasında iki tür gerekçeli yorum söz konusudur. Irk kavramına siyah-beyaz ayrımı doğrultusunda bir anlam kazandırılmasından ve kavramın biyolojik niteliğinden ötürü Siyonizm'le ırkçılığın bağdaşmadığı yorumunda bulunmaktadır. Fakat Yahudiliğin aynı zamanda bir ırk olduğu düşüncesi etrafında teşkil eden yoruma göre ise hem Yahudi düşmanlığı hem de Siyonizm ayrı ayrı ırkçılık olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁹

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3379 Sayılı ve 10 Kasım 1975 Tarihli Siyonizm'in ırkçılık ve ırk ayrımı olduğu ilan edilen kararında birçok uluslararası değerlendirme ve karar referans gösterilmiştir. Bu kararda ırksal ayrımcılığın ve üstünlüğün temel karakter olan her türlü savununun her bakımdan yanlış olduğu, bilim ahlak ve adaletten uzak kınanma gerektiren, insani değerler için tehdit teşkil eden bir durum olduğu anımsanmıştır. 1975 yılında Uluslararası Dünya Kadınlar Konferansı'nda ilan edilen Kadınların Eşitliği ve Barışın Gelişmesine Katkıları Meksika Bildirisinde ortaya konan ilkelerin dikkate alındığı ifade edilmiştir. Bu bildiri de toplumların kendi kaderlerini tayin etmesi, ulusal bağımsızlık ve barışın tesisinin yanında sömürgecilik, işgal, apartheid, Siyonizm ve ırkçılığın tamamen yok edilmesinin gerekliliği söz konusu olmuştur. Öte yandan yine 1975 yılında Afrika Birliği Örgütü ve Hükümet Başkanları Meclisinde işgale maruz kalan Filistin'in karşı karşıya kaldığı ırkçı rejimle Zimbabve ve Güney Afrika'daki ırkçı otoritenin birçok yönden benzerliği ve ortak kökeninin emperyalizm olduğu 77 sayılı karara da işaret edilmiştir. Bununla birlikte yine aynı yıl Peru'da Bağlantısız Ülkeler Dış İşleri Bakanları Konferansındaki bildirin göz önünde bulundurulduğu ifade edilmiştir. Bu siyasal bildiri ve stratejide bütün ülkelerin dünyanın huzurunun önündeki en büyük engellerden biri olan Siyonizm'e karşı olmasının barış ve güvenlik için önemli olduğu vurgulanmıştır. Bütün bu değerlendirmeler ve referanslar çerçevesinde BM Genel Kurulu, Siyonizm'in bir ırkçılık ve ırk ayrımı olduğuna karar vermiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Stefan Goranov, "Irkçılık: Siyonizm'in Temel Bir İlkesi", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 30-31.

³⁹⁹ Humphrey Walz, "Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen Görüngeler ve Algılamalar", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 18-19.

⁴⁰⁰ Türkkaya Ataöv, *Siyonizm ve Irkçılık* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 281-282.

Siyonizm'in resmi ideolojisi olduğu İsrail Devleti, kurulduğu günden itibaren uluslararası organizasyonların kendisiyle ilgili aldığı bütün kararları yok sayarak aslında Siyonizm'e yüklenen anlamların doğruluğunu ortaya koymaktadır. 1975'teki Siyonizm'i ırkçılık olarak tanımlayan karar İsrail tarafından saygısızca ve tahammülsüzce reddedilse de ırkçı özellikleri her daim faaliyette olmuştur.⁴⁰¹ İsrail'in bu reddedişi ileri bir tarihte Siyonizm'in ırkçılık olarak ilan edildiği kararın iptaline sinyal olarak algılanmaktadır. Nitekim 1991 yılında ABD'nin büyük desteğiyle BM'de 46/86 sayılı kararla 3379 sayılı "Siyonizm ırkçılıktır" kararının hükmünü yitirdiği ve iptali ilan edilmiştir. Aynı zamanda ırkçılık kararına lehte oy kullanan ülkelerden doksanı iptal kararının da yanında olmuşlardır. Bu karar oldukça basit bir şekilde "Genel Kurul, 10 Kasım 1975 tarih ve 3379 sayılı kararında yer alan kararın kaldırılmasına karar verdi." olarak açıklanmıştır.⁴⁰²

3.5.3. Post-Siyonizm

Siyonizm'in köktenci ve mesihçi yaklaşımı karşısında, İsrail'deki sol siyasete yakın olarak bilinen Yahudi araştırmacılarının, tarihsel olayları içerisinde bir suçluluk duygusunun dışa vurumu olarak Post-Siyonizm, akıllara kazınmış bir dizi tarihi olayın sorgulanması ve yeniden değerlendirmesi içgüdüleriyle ortaya çıkmıştır.⁴⁰³

1948'te İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bölgede yaşanan askeri hareketlilik ve kıyımlar şiddetini arttırmışken İsrail ordusunun Mısır'ın hâkimiyetindeki Sina ve Gazze'yi işgal etmesi 1967 yılı itibariyle işgalci devlet eleştirilerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda İsrail Devleti'nin elde ettiği konumu koruması ve barışın sağlanması şartıyla bu işgalden vazgeçmesi yönünde iki farklı fikir söz konusu olmuştur. Zira bu zamana kadar İsrail'in askeri hamlelerinin varlık açısından mecburiyet gerektirdiği düşüncesi hâkimken 1967'den sonra bu durumun zorunluluğunun kalmadığı yönünde fikirler ortaya çıkmıştır. Bu ve benzeri eleştirel Siyonizm bakışı, topraklarının Araplar tarafından işgal edildiği ve tanrı tarafından vaat edilen toprakların İsrail'e ait olduğunu vurgulayarak

⁴⁰¹ Sami Hadawi ve Walter Lehn, "Siyonizm ve Filistin Toprakları", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 65.

⁴⁰² Birleşmiş Milletler Filistin Sorunu Bilgi Sistemi, *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı 3379*, erişim tarihi: 15 Aralık 2020, <https://web.archive.org/web/20121206052903/http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1>

⁴⁰³ Jean Christophe Atties ve Esther Bennbassa, *Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev: N. Önel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 265.

işgalciliği tümüyle reddetme savunusunun yani klasik Siyonizm'in karşısında olan Post-Siyonizm kavramının doğuşuna ortam hazırlamıştır.⁴⁰⁴

İsrail- Arap savaşı yeni tarihçilik olarak ortaya çıkan fikirlerin oluşumuna ortam hazırlamıştır. Bu yeni tarihçilik ilk olarak Filistin'li Arap tarihçi Walid Khalidi'yle ortaya çıkmıştır. Khalidi 1961'de İsrail'in bu savaşta soykırım yaptığını savunarak bu iddia etrafında şekillenen eleştirel düşüncenin fitilini ateşlemiştir. Öte yandan bu savunuyu 1988'de yazdığı "Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine" adlı makaleyle güçlendirmiş, Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesi yönündeki istekli tutumlara bağlı olarak araştırmacıları Siyonist tarihin tekrar okunup değerlendirilmesi fikrine itmiştir. Öyle ki bu fikir, bölgede Arapların maruz kaldığı eziyete ve iki taraf arasında barışa destek niteliğinde olmuştur.⁴⁰⁵ Bu bağlamda yeni tarihçilik, Post-Siyonizm'e kaynaklık eden düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu yeni tarihçi anlayışla aynı düzlemde gelişen Post-Siyonizm, İsrail Devleti bağlamında Siyonizm'i yeniden değerlendirme biçimi olarak tarif edilmektedir.⁴⁰⁶

1972 yılında ABD öncülüğünde gerçekleşen İsrail-Mısır anlaşması Post-Siyonizm düşüncesinin oluşumu için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. İsrail'in Sina'dan çekilmesi çerçevesinde varılan mutabakatla birlikte 1993 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'yle yapılan anlaşmayla başlayan Oslo süreci barış rüzgârlarını estirmeyi başarmıştır. İşte bu rüzgârlar, Yeni Tarihçiler tarafından İsrail'in varlığıyla ilgili sorunların yeni bir anlayışla çözülebileceği düşüncesini ve büyük bir tarihi sorgulayışı meydana getirmiştir. Bununla birlikte özellikle İsrail Devleti'nin Filistinlilere yönelik kısımları gibi birçok ilke edinilmiş politikaları, geniş bir tarihi süzgeçten geçiren Yeni Tarihçiler, Siyonizm karşısında pozisyon almıştır. Bu tarihçiler, Post-Siyonistler olarak ifade edilmese de Post-Siyonizm düşüncesinin en büyük mimarları olarak kabul edilmektedir. Simha Flapan'ın 1987'de yayınladığı "The Birth of Israel: Myths and Realities" adlı eserde görüldüğü gibi akademik camiada başlayan bu serüven daha sonra yayılım göstermiş, geçmişle güncel arasında kıyas yaparak yeni bir düşünce ortaya konmuştur. Post-Siyonizm olarak gelişim gösteren bu süreç birçok farklı tanımlamayla açıklanmaktadır. Siyonizm'in ortaya koyduğu tarihsel ve sosyolojik düşünce karşısında

⁴⁰⁴ Tuğçe Ersoy Ceylan, "İsrail'de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2 (2020): 438.

⁴⁰⁵ Diren Çakmak, "Uri Ram'ın Post-Siyonizm Yaklaşımı Üzerine", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 3, sy. 2 (2015): 251.

⁴⁰⁶ Jean Christophe Atties ve Esther Bennbassa, *Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev: N. Önel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 264.

bir tutum olmasından İsrail'in dışlayıcılığının kapsamcılığa, tahakkümün eşitliğe, düşmanlığın iyi ilişkilere evrildiği bir Siyonizm düşüncesi gibi tanımlamalar yapılması söz konusu olmuştur.⁴⁰⁷

Post- Siyonist düşünceye katkı yapan bir diğer önemli isim 1988'de "Collusion Across the Jordan: King Abdullah The Zionist Movement and the Partition of Palestine" isimli eseriyle Yeni Tarihçiler arasında hatırı sayılır yeri olan Avi Shlaimdir. Bununla birlikte Post-Siyonist düşüncenin oluşumuna referans niteliğinde olan sadece Yeni Tarihçi Okulu değil aynı zamanda benzer düşünsel çerçevede hareket eden Yeni Sosyoloji Okuludur. Bu anlamda göz ardı edilemeyecek bir diğer isim ise bu okulun babası olarak ifade edilen Yonathan Shapiro da Post-Siyonizm düşüncesinin önemli hazırlayıcısı olarak görülmektedir. Öte yandan "Zionism and Territory: The Socio-Territorial Dimensions of Zionist Politics" adlı eseriyle Siyonizm düşüncesinden Post-Siyonizm'e doğru giden yolda bu adımın önemli bir mimarı olarak kabul edilen Baruch Kimmerling'in konumu önem teşkil etmektedir. Bununla birlikte "Israel Without Zionists: A Plea For Peace in the Middle East" adlı eseriyle yeni bir İsrail ulusu tanımlamasında bulunan ve Ortadoğu'daki ulusların bir arada yaşayabileceği federatif yapı önerisi gibi hayati hususları dile getiren Uri Avneri'nin Post-Siyonizm düşüncesindeki yeri de son derece önemlidir. Öyle ki Uri Avneri'nin İsraili ünlü sosyolog Uri Ram tarafından Post-Siyonizm'in manevi babası olarak ifade edilmesiyle bu önem bir kez daha gözler önüne serilmiştir.⁴⁰⁸

Temel karakteri İsrail Devleti'nin resmi Siyonist tarihine muhalefet olan Post-Siyonizm'in⁴⁰⁹ tarihsel süreci açısından önemli olan bir diğer isim Benny Morristir. Yeni bir tarihçi okulunun öncüsü olarak kabul edilen Morris, İsrail tarihine yeni perspektif ve değerlendirmeleriyle farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. İsrail Devleti'nin ilanıyla birlikte ortaya çıkan Filistin mülteci sorununa neden olarak güvenlik güçlerini işaret etmiştir. Eserleri Post-Siyonist tarih açısından son derece önemli olan Morris, bölgede yaşanan gelişmeler ışığında iki Arap bir Yahudi devleti olmak üzere üç devletli bir çözüm fikriyle tanınmaktadır. Bununla birlikte Morris'in bu değerlendirmeler ışığındaki akademik çalışmalarına destek veren gazeteci Tom Segev, Post-Siyonist düşüncenin

⁴⁰⁷ Tuğçe Ersoy Ceylan, "İsrail'de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2 (2020): 439.

⁴⁰⁸ Diren Çakmak, "Uri Ram'ın Post-Siyonizm Yaklaşımı Üzerine", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 3, sy. 2 (2015): 252.

⁴⁰⁹ M. Lütfullah Karaman, "Siyonizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 334.

İsrailliler tarafından kabul edilmesinde önemli yere sahiptir. Zira Morris'in katkısı akademik camia dışında çok ilgi görmezken, bu hususun toplumsal alana taşınmasında en büyük katkıyı Segev'in yaptığını söylemek mümkündür. İsrail tarihine büyük bir sorgulayış getiren Segev, Filistinlilerin o dönemki mevcut durumlarının Yahudiler tarafından kullanıldığı iddiasında bulunmuştur. Arapların mülteci konumunda olmasında Yahudilerin bir sorumluluğu olmadığı tarihsel değerlendirmesini yalanlaması ve bilinen tarihin dışında bir tarihin var olduğu şüphesini topluma kazandırmasıyla Segev, Post-Siyonizm açısından önemli isimlerden biri olmuştur.⁴¹⁰

Post-Siyonizm'i kavramsal olarak ortaya çıkaran ilk yaklaşım ise Menachem Brinker tarafından ortaya atılmıştır. Tekufa Betar Zionit' (Siyonizm'den sonraki dönem) adlı eseriyle bu kavrama en çok yaklaşan ilk düşünürlerden sayılmaktadır. Yine Erik Cohen'in 1989 yılında üniversitede verdiği derste ilk kez Post-Siyonizm kavramının kullanıldığı iddia edilmiş, bu dersin notları 1995 yılında ortaya çıkmıştır. Fakat yine de ortaya çıkan verilere dayanarak bu kavramı ilk kez kullandığını söylemek için yeterli güvenilirliğin söz konusu olmadığı savunulmaktadır.⁴¹¹

Post-Siyonizm'in bu tarihsel kökenine baktığımızda, onun klasik Siyonizm'in amaç ve esaslarına salt karşıtlıktan ziyade artık yeni yaklaşımların Siyonizm'e uyarlanması gerektiği çıkarımında bulunmak doğru olacaktır. Zira Post-Siyonizm, Siyonizm'in temel amacına ulaştığı düşüncesi bağlamında artık vadesinin dolduğu kanaatini ifade etmektedir. Bu yeni yaklaşım; ulus, dil, devlet hedefleri gerçekleştirilmiş ve artık İsrail'in normalleşmeye olan ihtiyacını vurgulamıştır. Bu normalleşme Siyonizm'in köklü fikirleri yerine yeni bir fikirsal döneme geçişle mümkün olacaktır. Öyle ki Arapların bölgede maruz kaldığı eşitsiz yaklaşımın temel sebebi olarak, Siyonizm'in köklü ve ilkesel yaklaşımlarının olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda klasik yaklaşımdan vazgeçilmediği müddetçe İsrail'in Yahudi devleti olarak nitelenmesi son bulmayacak, bu da eşit ve demokratik devletin oluşmasını mümkün hale getiremeyecektir.⁴¹²

Son olarak, İsrail tarihini yeniden ele alan, kurucu mitleri sorgulamaya girişen Yeni Tarihçiler ve sosyologlar olarak bilinen eleştirmenlerin eserleriyle ortaya çıkan

⁴¹⁰ Diren Çakmak, "Uri Ram'ın Post-Siyonizm Yaklaşımı Üzerine", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 3, sy. 2 (2015): 254-255.

⁴¹¹ Uri Ram, "Post-Zionist Studies of Israel The First Decade", *Israel Studies Forum* 20, sy. 2 (2005): 23.

⁴¹² Tuğçe Ersoy Ceylan, "İsrail'de Liberal Demokratlığın ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2 (2020): 440.

Post-Siyonizm⁴¹³ geçmişle olan köklü bağdan kurtulmak ve yeni bir devlet kimliğinin inşası olarak tanımlanırken,⁴¹⁴ İsrail Devleti'ne demokratik bir model sunan sivil ve çok kültürlü bir vizyonu ifade etmektedir.⁴¹⁵ Bir Siyasi Siyonizm eleştirisi olarak da değerlendirilen Post-Siyonizm her ne kadar geniş kitlelere kadar ulaşmış olsa da devleti kuran ideoloji olan Siyasi Siyonizm'in değerler kabuğunu kıramamıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri olarak da büyük kırılmalar yaşayan toplumun maruz kaldığı Siyonizm itaatini mecbur kılan baskın tutumlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁴¹⁶ Öyle ki Yeni Tarihçilik veya Post Siyonizm İsrail'in kuruluş değerlerini tehdit eden bir yaklaşım olarak değerlendirilirken bu düşünce etrafında bir araya gelen Yahudiler, milliyetçiler tarafından "kendi kendini yok etme ve toplu intihar" şeklinde bir ithamla karşı karşıya bırakılmışlardır.⁴¹⁷ Günümüzde de sayıları Siyonist taraftarlar karşısında oldukça sınırlı olan bu muhaliflerin ortaya koyduğu yaklaşım, Siyonizm ve İsrail değerlerine bir savaş olarak algılanarak düşmanca bir tutumla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Siyonizm'e vatansever olarak dahi bir eleştiri getirmek mümkün değildir. "Ya bizimlesin ya da bize karşısın" işte bu anlayışın temel sloganıdır.⁴¹⁸

3.6. SİYASİ SİYONİZM İDEOLOJİSİ

İlk bölümde tarihi, kavramsal çerçevesi ve tanımlamalarıyla açıklanmaya çalışılan ideoloji kavramını düşünce ve hareketler bağlamında geniş bir kavramsal kütüphane olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda ideoloji içerisine yakın dönemde dahil olduğu söylenen Siyonizm'in ideoloji kavramı ile arasındaki ilişki bu bölümde incelenecektir. Bununla birlikte zaman içerisinde düşünce, hareket, ve popülerliğiyle birlikte tek başına Siyonizm olarak karşılık bulan Siyasi Siyonizm'in kategorik olarak sorgulanması, Siyonizm'in nasıl bir ideoloji olduğunun değerlendirilmesi ve milliyetçilik, faşizm ve fundamentalizm ideolojileriyle ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

⁴¹³ Assaf Likhovski, "Post-Post-Zionist Historiography", *Israel Studies* 15, Issue. 2 (2010), 4.

⁴¹⁴ Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev: I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 116.

⁴¹⁵ Uri Ram, "Post-Zionist Studies of Israel The First Decade", *Israel Studies Forum* 20, Issue. 2 (2005): 37.

⁴¹⁶ Jean Christophe Atties ve Esther Bennbassa, *Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev: N. Önol (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 263.

⁴¹⁷ Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev: Ş. Tokel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 35.

⁴¹⁸ Yakov M. Rabkin, *Age*, 43.

Klasik dönemde insanları bir arada tutan mit ve dinlerin yerini 19. yüzyılla gelişen modern dönemde ideolojiler almışlardır. Özellikle siyasetin küçük elit grupların elinden çıkıp halkın eline geçmesiyle insanlar arasında ortaya çıkan fikri birliktelik ideoloji olarak karşılık bulmuştur. Zira her türlü anlam arayışı ve anlamlandırma çabası ideolojiyi mümkün hale getirmiştir.⁴¹⁹ Bu anlamlandırma çabasının özelinde fikirlerin doğru, meşru, gerçek ve kabul edilebilir olduğunu savunma gayreti yatmaktadır. Bu çabanın öncüleri olan toplumsal oyuncuların sınıf ve iktidar gibi sistemler içerisindeki rolü ideolojinin kendisidir. Nitekim herhangi bir düşüncenin ve insanın ya da toplumun algılanış formunun mutlak veya genel olması mümkün değildir.⁴²⁰ Bu mümkün olmama durumu ideolojinin muğlaklığını ve çok anlamlılığını ifade etmektedir.

Siyonizm en kısa tanımlamayla Yahudilerin devlet amacıyla Filistin'e yerleşmesiyle birlikte tüm kurumlarıyla birlikte güçlenmesi hedefi ve düşüncesini ifade eden evrensel bir harekettir.⁴²¹ Bu fikir doğrultusunda Siyonizm'in aynı zamanda kabul görmüş, benimsenmiş hatta belirli millet ve toprakla özdeşleşmiş bir ideoloji olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Öyle ki Yahudilerin bir ırk teşkil ettiği iddiası ve Filistin'de bir Yahudi devletinin inşa süreci, Siyonizm'in bir ideoloji olarak anlamlandırılabilceğini ortaya koymaktadır.

Fransız İhtilali ve rasyonalist gelişmeyle birlikte dini olan her şeyin topluluktan bireye inmesi ve bir sekülerleşme sürecinin inşası söz konusu olmuştur. Toplumların tümüne tesir eden bu laikleşmenin halklara sağladığı eşitlik ve özgürlük gibi değerlerin Yahudiler için de geçerli olması inançlarını sadece din olarak görmeleri şartıyla mümkün olacaktır. İdeolojilerin doğuşuyla birlikte bu süreci değerlendiren Yahudi aktivistler kültürel ve düşünsel bir irade ortaya koymuştur. Diğer dinler gibi Yahudiliğin de bireysel alana sıkıştırılmasını reddetmiş, bu duruma ileride Siyasi Siyonizm ulusal hareketi veya ideolojisiyle karşılık vererek o yüzyıldaki ideolojilerin inşa sürecine uyum sağlamışlardır.⁴²² Bununla birlikte Siyonizm'in ortaya çıkış sürecindeki ideolojinin serüveni göz önünde bulundurulduğunda başlı başına Siyasi Siyonizm için bir ideoloji değerlendirmesi yapmak mümkün olacaktır.

⁴¹⁹ Hüseyin Özhazar, *Modern Dönem Siyasi Kavram ve İdeolojiler* (İstanbul: Tire Kitap, 2020), 189.

⁴²⁰ Guy Bajoit, "Siyonizm ve Emperyalizm", *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 143.

⁴²¹ Mim Kemal Öge, *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu* (İzmir, Ufuk Kitapları, 2002), 23.

⁴²² Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev. V. Aytaç (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 32.

İdeoloji boyutuyla Siyonizm'in savlarını Yahudi tarihinin yeniden yorumlanması ve Siyonizm politikalarının meşru ve kabul edilmesi yönünde olmak üzere iki başlıkta değerlendirmek mümkündür. Tarihin Yahudiler açısından yeniden yorumlanması noktasında birlik, teklik ve süreklilik kavramları ön plana çıkmaktadır. Dağınık ve parçalanmış Yahudilerin “bir” olduğu hatta bir ırk, ulus, bir halk olduğu inancı Siyonizm'in Yahudi toplumunu ihya etme hedeflerindeki en önemli ideolojik esaslarından biridir. Yahudilerin diğer millet ve toplumlarla kıyaslanamayacak ve onlar dışında hiçbir ırkla bir tutulamayacak düzeyde “tek” oldukları bu savlardan bir diğeridir. Yahudilerin birliği ve vaat edilmiş topraklara dönüş hedefinin varlığının devamı ise “süreklilik” olarak açıklanmaktadır.⁴²³

Yahudi halkının ulus olarak Filistin'de varlıklarının bir devletle sağlanmasının doğal bir hak olduğu, Yahudi sorunun salt çözümünün bu ulusun bir devlete sahip olması gerektiği, bu devletin hahsız bir toprak olarak nitelendirilen Filistin'de olmasının haklılığı Siyonizm'in meşrulaştırılmasına yönelik ideolojik savlardır. Bununla birlikte Siyonizm'in bu topraklar için ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal politikaların inşa sürecini mümkün kılacak bir medeniyet hareketi olduğu bu savların en önemlisi olarak kabul edilmektedir.⁴²⁴

19. yüzyılda ideolojilerin doğuşu doğrultusunda gelişen kavramlarla Yahudilerin dünya üzerindeki kimlik ve konumunu belirleyen bir ideoloji olan Siyonizm, dönemin milliyetçi akımlarının rüzgârıyla ortaya çıkmıştır.⁴²⁵ Bununla birlikte Yahudilerin bir ırk ve ulus olduğu⁴²⁶ iddiası da göz önünde bulundurulduğunda ideolojik olarak Siyonizm'in milliyetçi karakter barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Milliyetçi ideolojilerin hemen hemen hepsinin özellikle ulusal özgürlük ve bağımsız devlet vaadinde buldukları bir gerçektir. Siyonizm'e bakıldığında ise bir halk olan Yahudiler için bir dil, bir ulusal bilinç inşa etme ve yerel halkla mücadele ederek kaybedilen toprakları geri alma vb. birçok vaadi göz önünde bulundurulduğunda farklı ve benzersiz bir milliyetçi karaktere sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁴²⁷ Her ne kadar böyle bir milli karakterin Yahudilikte olmadığı, böyle bir iddiaya sahip diğer laik milliyetçi akımlar gibi

⁴²³ Guy Bajoit, “Siyonizm ve Emperyalizm”, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 146.

⁴²⁴ Guy Bajoit, *Age*, 147.

⁴²⁵ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev. V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 46.

⁴²⁶ Seda Özalkan, “Yahudi Milliyetçiliği: Siyonizm”, *Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler*, Ed: Zekeriya Kurşun (İstanbul: Vadi Yayınları, 2019), 299.

⁴²⁷ Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev: Ş. Tokel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 174.

Siyonizm destekçilerinin de Tanrı tarafından cezalandırılacağı bazı Yahudi din adamları tarafından savunulsa da Siyonizm, Yahudileri ulus olarak kabul ettirebilen milliyetçi bir portre çizmiştir.⁴²⁸ Bütün bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda Siyonizm için yapılan Yahudi milliyetçiliği kategorileştirilmesini açıklamak mümkün olmaktadır.

Bir ırkın başka millet ve kültürlerden üstünlüğü ve farklı milletlere olan baskıcı tutumun bir karşılığı olan Faşizm⁴²⁹ ile Siyonizm'in seçilmiş halk ve Yahudilerin diğer ırklardan üstünlüğü vb. ilkeleri doğrultusunda aralarındaki yakınlık söz konusudur. Hatta birçok araştırmacı Siyonizm'in Nazizm veya faşizmden etkilendiği ve düşüncelerini bunlardan aldığı yönündeki imaya karşı olarak, Yahudi inancının tarihsel açıdan varlığı göz önünde bulundurulduğunda aslında Siyonizm'in faşizme ilham kaynağı olduğunu savunmuşlardır.⁴³⁰ Bununla birlikte Siyonizm, Nazizm politikası sonucundaki kısımların en büyük kurbanları olan Yahudileri bu durum karşısında harekete geçirmeye ve bu karşıtlık etrafında bir araya gelmeye çağırsa da aradan geçen zamanda Nazizm'le karşılıklı bir ittifak içerisinde olduğu gerçeği gün yüzüne çıkmıştır.⁴³¹ Nitekim faşist Nazi politikalarının Yahudilerin Filistin'e göçünü hızlandırması ve bunun da Siyonizm'in en büyük politikalarından olmasını göz önünde bulundurduğumuzda onların hedeflerindeki benzerliğin boyutu anlaşılmaktadır.⁴³² Almanya'da baskın ırksal ölçütlere göre belirlenen Nazi programı değerlendirildiğinde faşist yaklaşımı ortaya koyan ilkeler⁴³³ ile Siyonizm'in ırk, ulus, devlet anlayışı ve hedefleri düşünüldüğünde benzer karakterde olduğunu söylemek mümkün olacaktır.⁴³⁴

Neturei Karta yani Şehrin Koruyucuları olarak kendini adlandıran diniköktenci grup, Yahudilerin Siyonist anlayışla değil samimi ve titiz bir dindarlıkla korunabileceğini savunmuşlardır. Bu fundamentalist gruba göre Tevrat beyanları gereğince Yahudilerin Tanrı'nın onlara sunduğu âlemden çıkmamaları gerektiği düşüncesi hâkimdir. Bu manada bu grup fundamentalistler, Siyonizm savunularının Yahudilerin doğasına aykırı olduğu

⁴²⁸ Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, çev: H. Timurtaş (İstanbul: Köprü Kitap, 2017), 95.

⁴²⁹ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 221.

⁴³⁰ Stefan Goranov, "İrkçilik: Siyonizm'in Temel Bir İlkesi", *Siyonizm ve İrkçilik*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 33.

⁴³¹ Ralph Schoenman, *Siyonizm'in Gizli Tarihi*, çev: A. Pesen (İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992), 17.

⁴³² Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi", *Sosyal Bilimler* 2, sy. 1 (2012): 55.

⁴³³ Roger Boudereon, *Faşizm İdeoloji ve Uygulamalar*, çev: K. Somer (Ankara: Onur Yayınları, 1989), 17.

⁴³⁴ Nazizm veya Faşizm ile Siyonizm arasında bir ilişkiden bahsetmek oldukça iddialı bir girişim olsa da burada ifade edilmek istenen şey; farklı düşünce, anlayış ve karakterin dışında o süreçte benzer hedefler belirlenmiş olmasıdır. Zira o hedef, Yahudilerin Avrupa'dan çıkıp, kendi bölgelerine yerleşmesidir.

ve Yahudilerin yok olmasına ortam hazırladığını ifade etmişlerdir.⁴³⁵ Bu dini köktenci Yahudi grubu için Siyonizm'in karşısında olmak için özellikle dini olmak üzere birçok gerekçe söz konusudur. Buradaki yaklaşımda Siyonizm'e güçlü muhalefet söz konusu olmaktadır.⁴³⁶ Fakat bir diğer Yahudi Fundamentalist grup ise Siyonizm'in yetersiz olduğu imasında bulunacak kadar Siyonizm yanlısı olarak telakki edilmektedir. Öyle ki kendilerini inananlar topluluğu olarak tanıtan bu gruba göre Yahudi devletinin sınırları yetersizdir, Araplarla bir arada yaşanamaz ve toprakların tümünden uzaklaştırılmasından yana politika üretilmelidir. Öyle ki 1967'den günümüze Siyonist İsrail Hükümeti'nin politikalarını belirleyen partilerin bu anlayış tarafından yönlendirildiği bilinmektedir.⁴³⁷ Bu doğrultuda Siyonizm için fundamentalist bir ideoloji olduğunu söylemek makul olmayacaktır. Zira kendilerini dindar olarak ifade eden birçok Yahudi'nin bu husustaki değerlendirmesi bu durumu doğrular niteliktedir.

⁴³⁵ Karen Armstrong, *Tanrı Adına Savaş*, çev: M. Erdem (İstanbul: Alfa Kitap, 2017), 323.

⁴³⁶ Israel Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, çev: H. Şeker (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 56.

⁴³⁷ Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014) 247.

SONUÇ

Akıl, bilimin ve düşüncenin ön plana çıktığı, dinin ve kilisenin yetkinliğinin son bulmaya başladığı 18. yüzyıl, toplumları, devletleri yeniden anlamlandıran ve şekillendiren bir dönem olarak tanınmaktadır. Özellikle günümüze kadar gelen ideoloji kavramı işte bu sürecin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok tanımlamanın yapıldığı bu kavramın sosyal bilimlerin en önemli kavramlarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki ideolojinin bugüne kadar gelen kavramsal anlamlandırma, tanımlama noktasındaki belirsizliğinin ve kavrama bir anlam yükleme gayretlerinin bu kavramın en belirgin niteliği olması da bu önemi ortaya koymaktadır. Zira bu kavrama yüklenen anlamlar doğrultusunda insan, çevre, toplum ve devletleri şekillendiren düşünce, hareket ve akımlar ortaya çıkmıştır. İdeoloji olarak karşımıza çıkan bu düşünceler ortaya çıktığı zamana, mekâna hükmeden ve birçok değişikliği, yeniliği mümkün kılan bir araç haline gelmiştir. Fransız Devrimi ve Aydınlanma'yla birlikte Marks, Gramsci, Althusser gibi birçok önemli düşünürün inceleme alanı, Napolyon, Hitler ve Lennin gibi birçok devlet liderinin ilgi alanı olan ideoloji, kendisine yüklenen olumlu, olumsuz anlamlarla varlığını her dönemde muhafaza etmektedir.

İdeoloji, kavram olarak 1796 yılında Fransız düşünür Destut de Tracy tarafından ortaya atılmış olsa da daha öncesinde bu kavrama karşılık gelen düşüncenin alt yapısını Aydınlanma düşünürlerinde görmek mümkündür. Fransa'da Ulusal Enstitü'nün üyeleri tarafından insan zihninin sonradan duyularla var olduğu savunusu doğrultusunda geliştirilmiştir. Nitekim geleneksel toplumun niteliklerinin artık ihtiyaçları karşılayabilecek durumu kalmamıştır. Bu yönüyle gelişen Aydınlanma Felsefesi toplumu yanlıştan, kötü olandan arındırmak için bir anlama ve anlamlandırma metodu geliştirmiş, bu gelişme ideoloji kavramının doğuşunu sağlamıştır diyebiliriz. Düşünce bilimi olarak ortaya atılan ideolojinin, her türlü fikrin toplumsal fayda için ve eğitilmiş bir toplumun inşası için önemli bir görevi olduğu da en önemli tanımlamalar arasında yer almaktadır.

Kavramın belirsizliğinin ve anlamlandırma sürecinin her dönemde sürdürülmesi ideolojinin en önemli özelliği olarak bilinmektedir. Bu çerçevede ideolojinin anlaşılması için birçok tanım söz konusu olmaktadır. Özellikle İngiliz yazar Terry Eagleton bu konuda bir dizi ideoloji tanımlaması getirmiştir. Burada en dikkat çekici durum ise bu kavrama yönelik getirilen tanımlamaların olumlu ve olumsuz anlamlarla birlikte birbiriyle çelişen birçok ifadeyi de barındırıyor olmasıdır. İdeolojinin muğlaklığının savunusu belki de

böyle açıklanmaktadır. Marks'ın çizdiği ideoloji çerçevesine bakıldığında da bu çelişkiyi görmek mümkündür. İlk zamanlar yanılıcılık şeklinde olumsuz veya negatif anlamlar yüklediği kavrama sonrasında öncekine göre pozitif bir tanımlama getirerek kavramı toplumsal gerçeklikle ilişkilendirmiştir.

Toplumsal meseleler üzerine sistemsel bir çözüm sunma vaadiyle ortaya çıkan siyasal ideolojilerin, 19. yüzyıl itibarıyla birey, toplum ve devlete dair birçok hususta söz sahibi konumda olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın konusu olan Siyonizm ideolojisiyle yakınlığının söz konusu olduğu milliyetçilik, faşizm ve fundamentalizm işte bu siyasal ideolojilerdendir. Toplumlara bir düşünce etrafında bir araya getirerek bir yönetim felsefesi ortaya koymak bu ideolojilerin en önemli misyonu olmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı'nda Almanya'da iktidarı elinde bulunduran Nasyonal Sosyalist Parti'nin "faşizm/Nazizm" ideolojisi, devletin yönetileceği ve halkın bağlı kalacağı tek sistem olarak sunulmuştur.

Yahudilerin var oldukları tarihi topraklarından sürülmeleriyle Avrupa başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde yaşamaya başlamalarının onlar için hiçbir zaman yeni bir başlangıç olduğunu söylemek mümkün olmamıştır. Dini otoritenin hâkim olduğu dönem de dahil inançlarından ötürü baskı ve zulüm görmüşlerdir. Avrupa'da buldukları toplumların şartlarına uyum sağlamayı dahi kabul etmelerine rağmen özellikle Hristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın katilleri olarak telakki edilmelerinden ötürü hiçbir zaman halktan birileri olarak kabul görmemişlerdir. Bütün ayrımcılığa ve eşitsizliğe rağmen dini değerlerini ve hedeflerini göz ardı etmeden birliklerini korumayı amaçlayan Yahudilerin odaklandıkları tek çözüm yolu Tanrı'dan gelecek olan "Siyon'a dönüş" haberi olmuştur. Zaman zaman bazı Yahudi şahsiyetlerin tanrının vaat edilmiş topraklara dönüşün habercisi Mesih'in gelmesine kadar daha ne kadar acı çekecekleri yönünde bir serzeniş içerisinde olmaları söz konusu olmuş, Tevrat'ın bu düşünce çerçevesinde yorumlanan bölümlerine atıf yapılmıştır. Nitekim bu serzeniş geleneksel Yahudiliğe sahip çıkanlar tarafından karşılık bulamamıştır. Sonraki dönemde şehirlerin belirli bölgelerinde birçok yerli hak ve imkândan mahrum olarak hayatlarını devam ettiren Yahudiler için, Rönesans, Fransız Devrimi ve Aydınlanma büyük bir fırsat haline gelmiştir. Zira akıl, bilim, eşitlik, özgürlük, ulus-devlet gibi kavramların ön plana çıkmasıyla Yahudilere belirli haklar tanınmaya başlanmıştır. İşte bu haklar Yahudilerin buldukları toplumlara entegre veya asimile olma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Öyle ki bu durum Yahudileri bir nebze memnun etmiş olsa dahi onlara olan bakışın ve tutumun

değişmesi mümkün olmamıştır. 19. yüzyılda milliyetçi söylem ve politikalar doğduğunda ırksal üstünlük fikirleri daha da artmış, modern antisemitizm şiddetini arttırmıştır. ırksal üstünlüğün olduğu düşüncesi ve Yahudilerin asimile olmasının saf ırka zarar vereceği savunuyla ortaya konan Yahudi düşmanlığı, onlar için çekilmez bir hal almıştır.

Yahudilere karşı baskı, tahakküm, zorbalık ve düşmanlığın arttığı modern antisemitik döneme gelene kadar da gündeme gelen Yahudilerin Filistin bölgesine dönüşlerinin bu Yahudi sorununun çözümü olacağı anlamına gelen Siyonizm, Theodor Herzl'a kadar kendisine bir hareket alanı bulamamıştır. Öyle ki Aydınlanma hareketlerinin tüm toplumlara tesir ettiği dönemde Haskala olarak tanımlanan Yahudi aydınlanması da söz konusu olmuş, Yahudilerin Avrupa toplumlarına entegre düşüncesi Siyonizm'in yayılımının önünde engel teşkil etmiştir. Tam da bu süreç içerisinde hem Yahudilerin maruz kaldığı sorunların bir türlü aşılamıyor olması hem de asimilasyon düşüncesinin çare olamayacağına kanaat getirilmesi üzerine Siyonizm'in harekete geçirilmesi gerektiği inancı konuşulmaya başlanmıştır. Bu inancın doğması Theodor Herzl'in girişimleriyle mümkün olmuş, Yahudiler için yeni bir başlangıç ve umut vaat eden Siyasi Siyonizm düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Yahudilerin ulus olduğu fikri Herzl sayesinde kamuoyunda yayılmaya başlasa da dinin tarihinde bu düşüncenin kaynağını görmek mümkündür. Nitekim peygamberlerin sahip olduğu konum sadece ilahi dinin önderi olmak değil aynı zamanda bir topluluğun lideri veya yöneticisi olmaktı. Yine bu topluluğun tanrı tarafından seçilmiş bir kavim olduğu yönündeki inanç Yahudiler için özel bir millet olma aidiyeti meydana getirmiştir. Bununla birlikte ilahi metinlerdeki Mesih ve vaat edilmiş topraklar inancı da Yahudilerin esaretten kurtulmanın mümkün olacağına dair umutlarının kaynağı olmuştur. Siyonizm'in kaynak aldığı bu esaslara bakıldığında ortaya çıkış sebebini anlamlandırmak mümkün olmaktadır. Burada Siyonizm'le Yahudiliğin karşı karşıya geldiği durum ise bu inanç esaslarının belirli bir düzen, kural ve koşula bağlanmasıdır. Bu sebeple en baştan klasik Yahudi metinlerinde Mesih'e bağlı bir kurtuluş senaryosundan ötürü Siyonizm'in dine aykırı bir düşünce barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Yine ilerleyen süreçte Siyonizm'in amaca giden yolda farklı milletlere ve dinlere olan olumsuz tutumu geleneksel Yahudi inancına aykırılık teşkil etmektedir. Özellikle İsrail Devleti'nin kurulması ve sonrasında yaşanan hadiseler Yahudi dindarların Siyonizm aleyhtarlığını daha da kuvvetlendirmesini anlamlı hale getirmektedir.

Herzl, Yahudi sorununu iyi analiz ettiği iddiasında bulunarak ve sorunun çözümünde kendisini sorumlu göyerek harekete geçmiş, Yahudiler başta olmak üzere farklı devletleri de bu konuda destek olmaya davet etmiştir. Bu konuda devlet liderleriyle görüşmüş ve Siyonizm'i ve programını tanıtmak için Yahudilerle 1897 yılında Basel'de bir araya gelmiştir. Bu kongre Yahudiler için yeni bir sürecin ilk adımı, Siyonist manifestonun ilanı olmuştur. Nitekim Siyonizm'in en büyük amacı olan Yahudi devletine kaynaklık edecek teşkilat olan Dünya Siyonist Örgütü'nün kuruluşuna bu kongrede karar alınmış ve Yahudilerin ekonomik, siyasi ve kültürel politikanın sürdürüleceği yönetim bu toplantıda belirlenmiştir. Siyonizm, bir ideoloji olarak varlığını ve gelişimini sürdürürken bu girişimlerin 1948 yılında vaat edilmiş topraklarda İsrail Devleti'nin kurulmasıyla amacına ulaştığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın asıl hedefi Herzl'in sunduğu Siyasi Siyonizm fikrinin bir ideoloji olup olmadığı, nasıl bir ideoloji olduğunun açıklanmasıdır. Bu çerçevede içeriden ve dışarıdan Siyonizm'e gösterilen tepkileri değerlendirmek önemlidir. Geleneksel Yahudilerin dini temellere dayanarak karşı çıktığı Siyonizm'de ilerleyen süreçte birçok toplumun karşıtlığı söz konusu olmuştur. Bu konuda gösterilen en büyük tepkilerden birisi şüphesiz Birleşmiş Milletler tarafından getirilen ırkçılık tanımlamasıdır. Öyle ki bu nitelendirme dayanaksız bir tanımlama değildir. Çünkü Siyonist ideoloji, Yahudileri diğer milletlerden üstün olarak gören, kendilerinden olmayanları reddeden ve amaçları uğruna her türlü şeyi meşru kabul eden bir yaklaşım barındırmaktadır. Siyonizm'in etki alanının genişlemesiyle birlikte ise İsrail Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri'nin işbirliğiyle alınan ırkçılık kararı kaldırılmıştır.

Birçok ideoloji değerlendirmesinde ve tanımlamasında görüleceği gibi Siyonizm'in ideoloji olduğu iddiasını doğrulayacak savlar karşımıza çıkmaktadır. İdeolojiyle alakalı özellikle Eagleton'ın yaptığı "belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi, bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler, bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler" gibi tanımlarla da Siyonizm'in bir ideoloji olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Siyonizm'in, belirli millet ve toprakla özdeşleşmiş bir ideoloji olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Öte yandan Siyonizm'in ortaya çıkış sürecindeki serüveni göz önünde bulundurulduğunda başlı başına Siyasi Siyonizm için bir ideoloji değerlendirmesi yapmak mümkün olacaktır. Yine ideolojilerle alakalı bir asıl-türev durumu göze çarpmaktadır. Örneğin milliyetçi ideolojinin belirli şartlar ve gelişmeler neticesinde liberal, muhafazakâr, yayılmacı gibi

bazı alt veya üst çeşitleri ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak Filistin’de bir Yahudi devleti projesi olan Siyonizm’in de farklı şahıslar ve şartlar doğrultusunda türevleri literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmada farklı Siyonizm yorumları başlığıyla değerlendirilen bu türevlerin varlığı da Siyonizm’in bir ideoloji olduğu iddiasını mümkün kılan diğer bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasal ideolojilerin devletlerin en önemli aygıtı haline geldiği özellikle milliyetçiliğin yükselişte olduğu dönemde kendisine ortam bulan Siyonist düşüncenin bu ideolojilerden etkilendiği ve onları etkilediği göze çarpmaktadır. Nitekim hem milli kimlik hem de ulus-devlet tanımları göz önünde bulundurulduğunda Siyonizm’in milliyetçi bir ideoloji olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki millet, milliyet, vatan, devlet ve aidiyet kavramlarının ön planda olduğu milliyetçi ideolojiyle Siyonist ideolojinin özellikleri son derece benzerlik teşkil etmektedir. Bu çalışmada yer alan ideoloji sınıflandırmaları değerlendirildiğinde ise Siyonizm’in dört ana başlıkta karşımıza çıkan milliyetçi ideolojiler başlığı altında yer aldığını söylemek mümkündür.

Yine bir dönem büyük bir güç haline gelen faşizme baktığımızda da ırk üstünlüğünü, ırk kaynaklı ayrıcalığı ve bireyin varlığının devlet için olmasını göz önünde bulundurduğumuzda Siyonizm ile yakınlık teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Lakin burada göz ardı edilmemesi gereken husus da faşizmin, Siyonizm fikrinin doğmasından çok daha sonra ortaya çıkmış bir ideoloji olduğudur. Bu bağlamda bazı yazarların ve düşünürlerin yaklaşımı faşizmin Siyonizm’e kaynaklık edecek kadar büyük bir ideoloji olmadığı yönünde olmuştur. Yine de faşizmin özellikle I. Dünya Savaşından sonra resmi bir iktidar, devlet ideolojisi konumunda olduğu ve tüm toplumlar için genel bir tasarruf ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu bağlamda belirli bir millet ve topluluğun düşünce sistemi olarak sınırlı ilkeler ortaya koyan Siyonizm’in faşizmden farklı olarak yerel veya bölgesel nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Hitler’in ırk üstünlüğünü, ırk devletini koruyabilmek ve toplumun güveninin tesisi için faşist ideolojinin kaçınılmaz olduğu savunusuyla Siyonistlerin, Yahudiler için tek çare ve kaçınılmaz olarak Siyonizm etrafında birleşmelerinin gerektiği düşüncesi iki ideolojinin yakınlığına bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda bu vb. birçok ortaklık ve benzerliklerden ötürü Siyonizm için faşizanbir ideoloji değerlendirmesi yapmak yanlış olmayacaktır.

Yine bu çalışmada fundamentalizm olarak karşımıza çıkan oldukça yeni bir ideolojiyle Siyonizm arasındaki ilişki tartışılmıştır. Kavramsal olarak dini öğretisi ve

kurallara kökten bağlılığı ifade eden fundamentalizm, Yahudilik dini mensuplarınca da ilgi görmüştür. Zaman içerisinde birden çok farklı Yahudi fundamentalizminin ortaya çıkışı söz konusu olmuştur. Bunlardan bir tanesi klasik Yahudi inancına koşulsuz bağlılığı savunurken diğeri de dini geleneğe bağlılıkla birlikte bu geleneğin aslında Siyonizm ve ötesinde bir anlayışı benimsemişlerdir. Öyle ki oldukça meşhur olan Yahudilerin Siyonizm karşıtlığı meselesiyle ilk grup Yahudi fundamentalistleri ilişkilidir. Siyonist programda eksikler olduğunu ve İsrail Devleti'nin bulunduğu toprakların tamamen Yahudilere ait olması gerektiğini savunacak kadar ileri Siyonizm savunusu güden ikinci grup Yahudi fundamentalistlerin Siyonist oldukları bilinmektedir. Bu değerlendirmeler neticesinde Siyonizm için fundamentalist bir ideoloji yorumunda bulunmak kanaatimce bütüncül bir yaklaşım olmayacaktır.

Son olarak tek başına Siyonizm kavramının “Siyon’a Dönüş” fikrinin karşılığı olduğunu söylemek mümkündür. Onun bir türü olan ve dönemin sunduğu uluslar ideolojisinin bir çıktısı olan Siyasi Siyonizm ise bu dönüşün bütün programını belirleyen ve bu programın harekete geçirilmesini savunan ve sağlayan bir türevdir. Bu doğrultuda Siyasi Siyonizm; esasen Siyonizm’in kendisidir. Siyonizm de bütün bu değerlendirmeler ışığında milliyetçi faşizan bir modern siyasal ideolojidir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki ve Mehmet Katar. *Dinler Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Adam, Baki. “Yahudilik”, *Yaşayan Dinler Tarihi*, Ed. Şinasi Gündüz. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Ahmet Varol, “Balfour Deklarasyonu ve Filistin’in İşgali”, erişim 28.09.2020, <https://mirasimiz.org.tr/blog/page/balfour-deklarasyonu-ve-filistin-39-in-ismali/2050>
- Aljazeera Turk, “İsrail - Filistin Sorunu”, erişim 21.11.2020, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yahudilerden-israile-protesto>
- Anadolu Ajansı, “İsrail Filistin Topraklarına El Koydu”, erişim 12.12.2020, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-filistin-topraklarinin-yuzde-85ine-el-koydu/546478>
- Asal, Caner. “İsrail’in Kuruluşunda Revizyonist Siyonizm ve İrgun Örgütü”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Aslan, Taner. “Yahudilerin Filistin’e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler”. Erdem, sy. 59 (2011): 37-81.
- Atties, Jean Christophe ve Esther Bennbassa. *Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev: N. Öno1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: M. Özışık, Y. Alp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Armstrong, Karen. *Tanrı Adına Savaş*, çev: M. Erdem. İstanbul: Alfa Kitap, 2017.
- Arslantürk, Gökhan ve Ali Dönmez. “Siyasal İdeolojilerin Değerler ve Bilişsel Karmaşık Düzeyi Açısından Karşılaştırılması”. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları* 4, sy. 1 (2019): 69-90.
- Ateş, Davut. “İslam Köktendinciliği”. *Akademik Ortadoğu* 3, sy. 2 (2009): 63-96.
- Avcı, Yasemin. “Siyon’dan Siyonizm’e: Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirs1el Gelişimi”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* 2, sy. 3 (2006): 43-58.
- Aydın, Fuat. *Yahudilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Aykıt, D. Ali. *Dinler Tarihi II*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Ayşe Ömür Atmaca, “Roots of Labor Zionism: Israel as the New Land of Socialist Ideas?”. *Ortadoğu Etütleri* 4, sy. 1 (2012): s.165-191.

- Aytaç, Bedrettin. “İbranice’nin Yeniden Doğuşu”. *Dil*, sy. 139 (2008): 25-35.
- Başdemir, Hasan Yücel “Fundamentalizm”, *Siyasi İdeolojileri*, Ed. B. Kalkan ve H.Yücel Başdemir, 228-248. Ankara: Adres Yayınları, 2017.
- Bayramoğlu, Ertuğrul. *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2006.
- Bajoit, Guy. “Siyonizm ve Emperyalizm”, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 143-158. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- Balpınar, Zafer. “İsrail’in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti mi?”. *Güvenlik Stratejileri 13*, Sy. 26 (2017): 153-183.
- Bedir, Şefaet. “Bir Amerikan Yahudi Mezhebi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Bell, Daniel. *İdeolojinin Sonu*, çev: V. Hacıoğlu. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Beyazyüz, Murat, F. Sevinç Göral Alkan ve Erol Göka. “Fundamentalizmin Psikolojisi”. *Avrasya Dosyası 13*, sy.3 (2007): 355-384.
- Boudereon, Roger. *Faşizm İdeoloji ve Uygulamalar*, çev: K. Somer. Ankara: Onur Yayınları, 1989.
- Boyer, Alain. *Siyonizm’in Kökenleri*, çev: V. Aytar. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Boztemir, Recep. “Tarihsel Açından Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”. *Doğu Batı*, sy. 38 (2006): 161-180.
- BM. “Genel Kurul 3379 Sayılı 10 Kasım 1975 Sayılı Kararı”. *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 281-282. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- BM. *Filistin Sorunu Bilgi Sistemi*, 15 Aralık 2020, <https://web.archive.org/web/20121206052903/http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1>
- Bulut, Yücel. “İdeolojinin Tarihçesi”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji*, sy. 23 (2011): 183-206.
- Çaha, Ömer ve Bican Şahin, *Türkiye’de ve Dünyada Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Orion Kitapevi, 2013.
- Çakmak, Diren. “Uri Ram’ın Post-Siyonizm Yaklaşımı Üzerine”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler 3*, sy. 2 (2015): 247-278.
- Çapa, Yılmaz. “Yahudilikte Mesih İnancı; Hıristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018.

- Ceylan, Tuğçe. “İsrail’de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler* 8, sy. 2, (2020): 431-451.
- Çiftçi, Yusuf. *Politik Aşırılık Biçimleri*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2019.
- Debort, Guy. *Gösteri Toplumu*, çev: O. Taşkent, A. Ekmekçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1996.
- Deveci, Can. “Herbert Samuel Dönemi’nde Filistin’e Yahudi Göçleri (1920-1925)”. *SDÜ Sosyal Bilimler*, sy. 42 (2017), 1-17.
- Dualı, Ş. Muhammed. “Rusya Yahudilerinin Siyonizm Hareketine Katkıları”. *YDÜ İslam Tetkikleri Merkezi* 3, sy. 2 (2017): 149-162.
- Duman, Fatih. “İdeoloji Kuramları,” *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, Der. Tefik Erdem, 162-206. Ankara: Lotus Yayınevi, 2006.
- Duman, Fatih. “Modern Siyasal İdeolojiler,” *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*, Der. Tefik Erdem, 112-160. Ankara: Lotus Yayınevi, 2006.
- Durant, Will ve Roger Lambelin. *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, çev: S. Karaman. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1992.
- Eagleton, Terry. *İdeoloji*, çev: M. Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Edward W. Said, “Emperyalizm ve Siyonizm’in Entelektüel Kökenleri”. *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 137-142. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- En Nedvi, Refik Şakir. *II. Abdülhamid ve Filistin*, çev: N. Gevri. İstanbul: Mostar Kitap, 2018.
- Enneli, Çağlar. “Milliyetçilik ve İdeoloji: Dışlayıcı Bir Dil’in Kuruluşu”. *Alternatif Politika*, (2013): 28-51.
- Ercins, Gülay. “Küreselleştirici Modernliğin Bir Antitezi: Fundamentalizm”. *Uluslararası İnsan Bilimleri* 6, sy. 1 (2009): 652-672.
- Erdem, D. Fahri ve Çiğdem Erdem. “İtalya’da Faşizmin Yükselişi ve Antonio Gramsci’nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri”. *Gazi Üniversitesi İİBF*, (2016): 103-127.
- Erdoğan, Ömer. *Yahudilik Tarihi*. İstanbul: Kalipso Yayınları, 2010.
- Ergil, Doğu. “İdeoloji Üzerine Düşünceler”. *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, sy. 1 (1983): 69-95.

- Ertan, Temuçin F. ve Orhan Örs. “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir”. *Atatürk Yolu* 16, sy. 62 (2018): 39-84.
- El Kasım, Enis. “İrkçılık ve Dünya Barışı”. *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 7-16. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- Eser, Bahadır ve Hasan Yüksel. “Korporatizm Faşizm ve Solidarizm Kavramları Ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyaseti Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası Yönetim ve İktisat ve İşletme*, (2012): 181-200.
- Fığlalı, E. Ruhi "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)". *AÜ İlahiyat Fakültesi* 25, sy. 1 (1982): 179-214.
- Garaudy Roger. *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, çev: C. Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev: G. Göksu Erdoğan, B. Ersanlı Behar. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Gurbanov, Elşen. “Tarihten Günümüze Siyon Aşkı ve Siyonizm Türleri.” *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları* 2, (2018): 146-166.
- Gül, Hasan. “Filistin Sorununun Tarihsel Nedenleri”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları* 6, sy.2 (2018): 13-22.
- Günay, Tümer ve Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 187-197. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Goranov, Stefan. “İrkçılık: Siyonizm’in Temel Bir İlkesi”. *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 29-40. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- Greilsammer, İlan. *Siyonizm*, çev: I. Ergüden. Ankara: Dost Yayınları, 2007.
- Hadawi, Sami ve Walter Lehn, “Siyonizm ve Filistin Toprakları”, *Siyonizm ve İrkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982), 65
- Hasanov, Bahram. “Dini Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü* 16, sy. 3 (2016): 241-258.
- Hall, Stuart. Bob Lumley ve Gregor McLennan. *Siyaset ve İdeoloji Gramsci*, çev: S. Emrealp. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Harman, Ö. Faruk. “Musa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 207-213. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Harman, Ö. Faruk. “Yahudilik,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 197-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

- Harman, Ö. Faruk. “İshak,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22: 519-521. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Hatice Birsen Hekimoğlu, *Çağdaş Siyasal Teoriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi), 9, erişim 20 Ağustos 2020, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cagdassiyeteori.pdf
- Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti*, çev: H. İlhan. Ankara: Alter Yayıncılık, 2018.
- Heywood, Andrew. *Siyasal İdeolojiler*, çev: Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş.Akın, B. Kalkan, A. K. Bayram. Ankara: Adres Yayınları, 2013.
- Israel Ministry Of Foreign Affairs, *The Story So Far*, erişim 21.11.2020, <https://mfa.gov.il/Jubilee-years/Pages/The-Story-So-Far.aspx#>
- İnaç, Hüsamettin ve Selami Erdoğan. “Toplumsal Bir İdeoloji Olarak İdeoloji”. *Liberal Düşünce*, (2004): 61-71.
- İyiat, Bora. “Millet Kavramı ve Milliyetçiliğin Tarihi”. *Devlet*, sy. 454 (2014):
- Jacques, Waardenburg. “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 306-309. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*, çev: F. Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001.
- Karahan, Semiha. “Siyonizm’in Teolojik Temelleri”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Karatepe, Şükrü. *Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Karaman, M. Lütfullah. “Filistin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13: 89-103. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Karaman, M. Lütfullah. “Siyonizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 329-335. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kaştan, Yüksel. “Filistin topraklarında Yahudi Milliyetçiliğin Oluşumunda Chowewe Zion, Bnei Brit ve Esra Cemiyetlerinin Rolü”, *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar*, sy. 15 (2016): 471-501.
- Katar, Mehmet. “İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma”. *İslami Araştırmalar* 20, sy. 4 (2007): 172-177.
- Kaya, Kamil. “Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken İdeoloji ve Sosyoloji”. *Sosyoloji Konferansları*, sy. 26 (2000): 165-176.

- Kemiksiz, Neşe. “Siyonizm’in Doğuşu ve Yahudi Devleti Fikri”. *Anka Enstitüsü*, erişim tarihi: 28.09.2020, [http://ankaenstitusu.com/Siyonizmin -dogusu-ve-yahudi-Devleti-fikri_1/](http://ankaenstitusu.com/Siyonizmin_-dogusu-ve-yahudi-Devleti-fikri_1/)
- Kocabaş, Süleyman. *Siyonizm ve Türkiye*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2018.
- Kurt, A. Osman. “İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bakış”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2*, (2006): 445-463.
- Kurt, A. Osman. “Yahudi Aydınlanma Hareketi; Haskala”. *Milel ve Nihal 7*, sy. 1 (2010): 33-59.
- Kurt, A. Osman ve D. Ali Aykıt. *Dinler Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Kızıloğlu, Sedat. İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler 2*, sy. 1 (2012): 35-64.
- Kirman, M. Ali. “Sekülerleşme Perspektifinden Dini ve Fundamentalizmler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar 2*, sy. 1 (2008): 274-291.
- Kip, Ayşegül. “Grup Aidiyetinin Tipik Özdeşimleri Bağlamında Bakara Suresinde Yahudi Grup Dayanışması”. *Journal of Analytic Divinity 2*, sy. 1 (2018): 82-115.
- Küçük, Abdurrahman. “Yahudilikte ki Arz-ı Mev’ud Anlayışının Boyutları”. *AÜ İlahiyat Fakültesi 33*, sy. 1 (1994): 101-111.
- Küçük, M. Alparslan. “Anadolu’daki Arz-ı Mev’ud: Urfa”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma 5*, sy. 2, (2016): 167-196.
- Likhovski, Assaf. “Post-Post-Zionist Historiography”. *Israel Studies 15*, Issue. 2 (2010), 1-23.
- Losurdo, Domenico. *Köktendincilik Nedir?*, çev: S. Dingiloğlu. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.
- L.Ryan, Joseph. “Siyonizm; Yahudiler ve Yahudilik”. *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 41-48. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- Macit, M. Hanefi. “İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme”, *Kaygı Fen Edebiyat Felsefe*, sy. 26 (2016): 29-36.
- Mahmut Boyuneğmez, “İdeolojiler Üzerine”, sy.3 (2014) erişim 30 Haziran 2020, <https://marksistarastirmalar.blogspot.com/2014/02/ideolojiler-uzerine-mahmut-boyunegmez.html>
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

- Mazlum, Ahmet. “Tarihin Sonunda İdeolojiler Ölürken; Milliyetçiliğin Yükselişi”. *International Social Sciences Studies Journal* 5, sy. 30 (2019): 697-707.
- McLellan, David. *İdeoloji*, çev: Barış Yıldırım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Mannheim, Karl. *İdeoloji ve Ütopya*, çev: Mehmet Okyayuz. Ankara: Epos Yayınları, 2002.
- Montefiore, Simon. *Kudüs*, çev: C. Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınlar, 2016.
- Nana, Mahmut. *Yahudi Tarihi*, çev: D.A. Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.
- Neuburger, G. “Yahudilik ve Siyonizm Arasında Ki Ayrım”. *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 209-218. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- Saklı, A. Rıza. “İnsana ve Topluma Etkisi Bakımından İdeolojiyi Anlamak”. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika* 3, sy. 1 (2019): 109-130.
- Sancar, Serpil. *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Schoenman, Ralph. *Siyonizm'in Gizli Tarihi*, çev: A. Pesen. İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.
- Schimmel, Annamarie. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- Shahak, Israel ve Norton Mezvinsky. *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, çev: H. Şeker. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Sternhell, Zeev. Mario Sznajder ve Mai Asheri, *Faşist İdeolojini Doğuşu*, çev: Ş. Çiltaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Sonuç, Y. Süha. “Başlangıçtan Günümüze Dini Siyonizm”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017.
- Sonuç, Y. Süha. “Dini Siyonizm'in Filistin ve Uganda Planı Hakkında ki Değişen Görüşleri”. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları*, sy.2 (2018): 167-185.
- Gündüz, Şinasi. Hakan Olgun ve Mahmut Salihoğlu ve Elif Tokay. *Dinler Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2010.
- Oksay, Ünsal. “Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına Yeni Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi SBF*, sy. 1 (1980):
- Önal Sayın, “İdeoloji”, *Ege Üniversitesi Sosyoloji*, sy. 7 (1999): erişim 15.09.2020, https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40978/495018#article_cite

- Orçan, Mustafa. “Modern Bir Asabiyet Olarak İdeoloji”. *İdeoloji*. Ed. Kenan Çağan, 123-140. Ankara: Hece Yayınları, 2008.
- Öke, M. Kemal. “Osmanlı İmparatorluğu Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914”. *Marife* 6, sy. 1 (2006): 261-270.
- Öke, M. Kemal. *Siyonizm’den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*. İzmir, Ufuk Kitapları, 2002.
- Özalkan, Seda. “Yahudi Milliyetçiliği: Siyonizm”, *Ortadoğu’yu Kuran İdeolojiler*, Ed: Zekeriya Kurşun, 123-345. İstanbul: Vadi Yayınları, 2019.
- Özalkan, Seda. “Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Özbay, Ekrem. Eyüp Koç ve Ahmet Yapıcı ve Ahmet Türkan ve Mehmet Baydaş ve İsa Hemiş. *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010), 37.
- Özbek, Sinan. “İnsan Felsefesi Açısından İdeoloji”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- Özcan, Azmi. “Milliyetçilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 84-87. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Özhazar, Hüseyin. *Modern Dönem Siyasi Kavram ve İdeolojiler*. İstanbul: Tire Kitap, 2020.
- Özkırımlı Umut. *Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Paradat, Leon B. *Siyasal İdeolojiler*, çev: A. Aydın. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
- Piterberg, Gabriel. *Siyonizmin Dönüşleri*, çev: A. Babacan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2015.
- Polat, Ziya. “Yahudilerin II. Abdülhamid Döneminde Filistin’e Göç Girişimleri ve Oliphant’ın Siyonist Koloni Talebi”. *Beytül Maktis Araştırmaları* 17, sy. 1 (2017): 1-20.
- Ram, Uri. “Post-Zionist Studies of Israel The First Decade”. *Israel Studies Forum* 20, sy. 2 (2005): 22-45.
- Taşdemir, Tuğba. “Yahudilikte Seçilmişlik Psikolojisi”. *Journal of Strategic Research in Social Science* 3, Issue. 2 (2017): 103-114.
- Theodor Herzl, “Center For Israel Education”, Erişim 10.10.2020, <https://israeled.org/resources/documents/herzl-the-jewish-question/>

- Tokköz, Habip. “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm”. *Anasay*, sy. 1 (2017): 183-195.
- Tunç Yaşar, Fatma. Sevinç Alkan Ozcan ve Zahide Tuba Kor. *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*. İstanbul: İhh Yayınları, 2010.
- Turan, Ömer. *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*. İstanbul: Acar Matbaacılık, 2003.
- Türkkaya Ataöv, “Filistin Sorununun Ardında ki Gerçek”, *AÜ SBF* 25, sy. 3, (1970): 29-66, erişim 15 Eylül 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36992>
- Walz, Humphrey. “Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen Görüngeler ve Algılamalar”. *Siyonizm ve Irkçılık*, Ed. Türkkaya Ataöv, 17-28. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982.
- Wikipedia, *Birinci Dünya Siyonist Kongresi Bayrağı*, erişim 28.09.2020, https://en.wikipedia.org/wiki/File:Flag_of_the_First_Zionist_Congress_1897.svg
- Yalçın, Aydın. “Faşizmin Doğuşu”. *Liberal Düşünce*, (2004): 5-24.
- Yeşilyurt, Temel. “İslâm İman ve Fundamentalizm”. *Kelam Araştırmaları* 2, sy. 2 (2004): 83-94.
- Yılmaz, M. Selim. “Bir Terimin Arkeolojisi; Antisemitizm”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 21, sy. 2 (2017): 1181-1216.

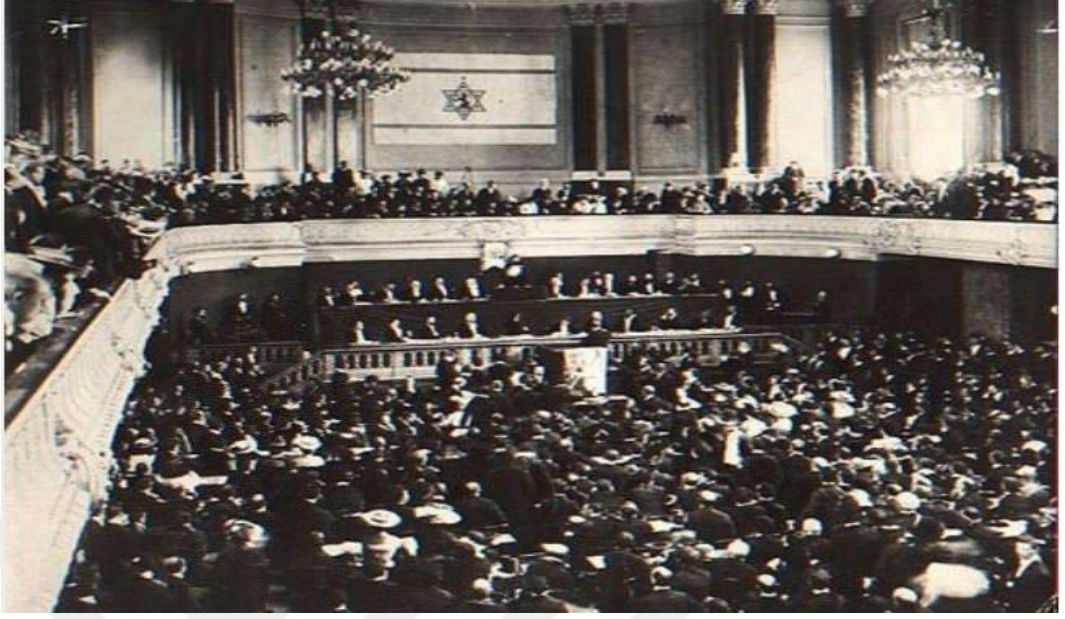
EKLER

EK-1: Siyasi Siyonizm'in Kurucu Lideri Theodor Herzl⁴³⁸

⁴³⁸ Kaynak: <https://israeled.org/resources/documents/herzl-the-jewish-question/> (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

EK-2: I. Dünya Siyonist Kongresinden Bir Fotoğraf⁴³⁹

EK-3: I.Dünya Siyonist Kongresi Bayrağı⁴⁴⁰

⁴³⁹ Kaynak: <https://mirasimiz.org.tr/blog/page/balfour-deklarasyonu-ve-filistin-39-in-iskali/2050> (Erişim Tarihi: 28.09.2020)

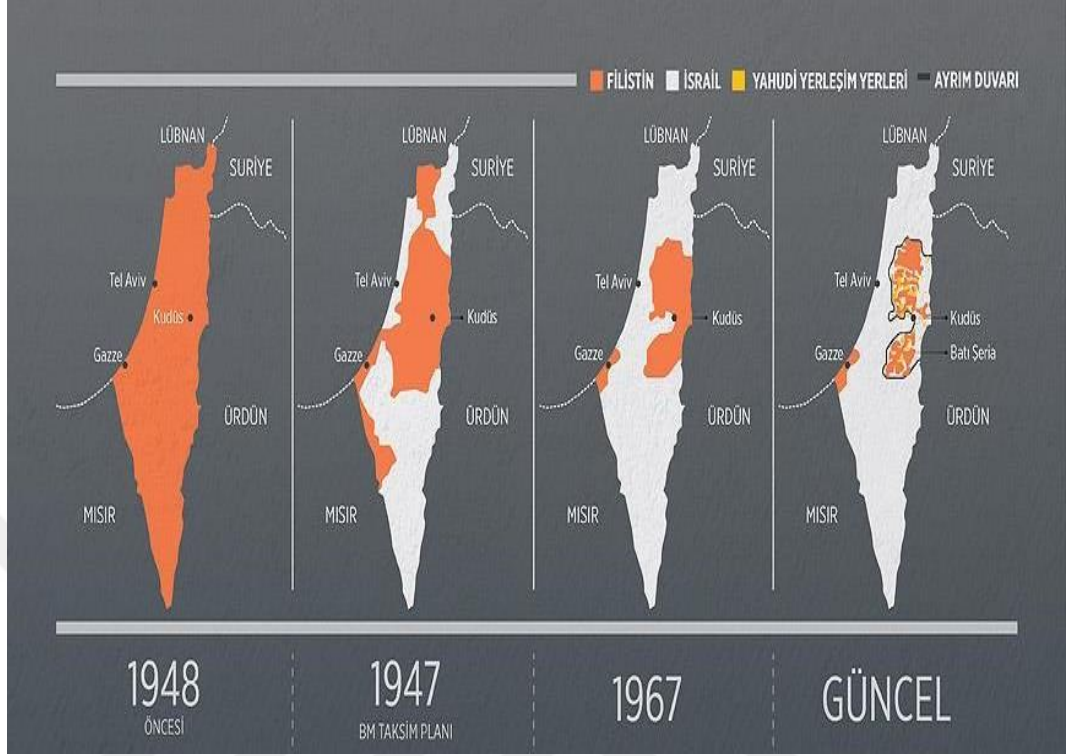
⁴⁴⁰ Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Flag_of_the_First_Zionist_Congress_1897.svg (Erişim Tarihi: 28.09.2020)

EK-4: İsrail Devleti'nin Resmî Kuruluş İlanından Bir Fotoğraf-1948⁴⁴¹

⁴⁴¹ Kaynak: <https://mfa.gov.il/Jubilee-years/Pages/The-Story-So-Far.aspx#> (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

EK-5: Birleşmiş Milletler Taksim Planı ve Sonrası İsrail-Filistin Haritası⁴⁴²

⁴⁴² Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-filistin-topraklarinin-yuzde-85ine-el-koydu/546478> (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

EK-6: Siyonizm Karşıtı Yahudilerin Eylemlerinden Güncel Bir Fotoğraf⁴⁴³

⁴⁴³ Kaynak: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yahudilerden-israile-protesto> (Erişim Tarihi: 21.11.2020)

